Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sefer ha-Tishbi

Eliyahu Baḥur
רוחב והילא

Ṭshernoṿits, 616 = 1855

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-12352

Visual Library

11390
11390

1/ תשבי

2/ מגלת תענית — 13380

3/ קונטרס יכונה שאלות תשובות
מן השמים

4/ ס' מבחר פנינים, ידעיה פניני

Kö58..

Adolf Herzstein

Rabb. Cand.

Prag den 16/2 1881

4 ספרים

1 1159

ספר

התשבי

מחבור הרב המדקדק הגדול החכם הכולל המפורסם להלל מאד
ונודע בשערים בשנים קדמוניות בחבוריו היקרים ונחמדים
ה״ה מוהרר **אלי׳** ז״ל ונקרא בשם טוב **ר׳ אלי בחור** ז״ל

הספר הזה שרשיו במנין **תשבי** · ורובם הם שרשים אשר
מלפנים אינם מפורשים · ומורגלים בדברי
רבותינו בתלמוד ומדרשים · ברבה ובילמדנו נרשם · גם שרשים
אשר כבר דברו מהם הרבנים המחברים הראשים וחכמי חרשים
המה מובאים נתקנו בהוספת דברים טובים חדשים ונדפס החבור
הזה בראשונה ע״י הרב המחבר ז״ל בעיר **בסיליאה** בשנת
רפ״ז לפ״ק ונתקבל בעיני הגאונים ראשי הדורות נ״ע כאשר רואים
אנחנו שהובאו דבריו כמה פעמים **בתוספות יום טוב** · ומאז
לא נתחדש בעט עופרת עד שנת **תקס״ה** שנדפס בק״ק **הוראדנא**
בתוספת מראה מקומות לתלמוד ומדרשים ·
ועתה נעשה ביתר שאת על הראשונים · בתקון המראה מקומת
אשר לא הי׳ נרשמים ואשר הי׳ נרשמים בטעות הכל תקננו על
מכונו ובהגה״ה מדויקת ובהדר ויופי נחמד לעינים ·

נדפס בהוצאות השותפים ה״ה הרבני המופלג הנגיד הגביר
מוהר״ר **משה ליב הלוי איש הורוויץ** נ״י חתן הרב
דפה · וגיסו
הרבני המופלג הנגיד מוהר״ר **ישעיה אשר הורוויץ**
נ״י בהרב דפה

טשערנאוויץ

בשנת **תרט״ו** לפ״ק

ATSCHBHI.
Czernowitz 1855.
gedrukt bei Johan Ekhardt und Sohn

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

UNIVERSITÄT POTSDAM
Universitätsbibliothek

חרוזים

דרוזים אלו מצאתי ראיתי בספר אחד הבא ראשון למוצאת הדפוס בעולם

שיר חוכר בשבח מלאכת הדפוס מדברת

אני חכמה לכל חכמה עט :
בלי קולמס והשומי ניכ :
בכת אחת דיו עלי עוב : : רת
תמים על דבורה הגב :
לו אותי ראית במות :

אני נסתר לכל סוד מסות :
באין סופר חוברת במחב :
בלי שירטוט כתיבה מיוש : רת
בשבט סופרים היא משור :
עלי ראשה הושמת לכות :

למספר ב״י חמשת אלפים ר״ל״ה למזכרת

שיר של המחבר לכבוד הספר מדבר

אהיה קל כנשר וצבי גם עז כנמר או לביא
אשים פני כחלמיש לעשות כרצון אלי אבי
הן לא איעף גם לא איגע כל עוד רוחי היא תוךקרבי
אגדיל תורה גם אדירה אגיד לכל מה בלבבי
אתן עזרי ללשון עברי ארחיבהו עם מכתבי
אוסף עליו חסרון מלי"ו יערוך גם קמחי לא הביא
אל המלות שהם קלות גם לחמורות אשים לבי
גם שרשים המפורשים בהם חדוש יגיד תוי
לא מידי יצאו נקי אצא בהם את יד חובי
מקרא בלחוד משנה בלחוד גם היוני גם הערבי
ולשון רומי הוא הלועזי ולשון בת עמי גם אביא
הם בספרים רב נפזרים אנ"ך אומר מהם גם בי
אפתור כלם אגיד נעלם לפניהם אעביר כל טובי
יראה חכם ויוסף לקח גם לנער יהיה רבי
כי אמנם לא שקר אם לא איפה מי יכזבי
מה שגיתי יבין אותי יכתוב לו ספר איש ריבי
אך יעשה זאת טרם אמות כי מה אשיב אחרי שכבי
או ימות גם הוא כמוני או ימתין לי עד עת שובי
שמה ישר נוכח עמו ואפלט עם יושר ניבי
לכן קומי נא שירתי תבל מעיר אל עיר סובי
ולכי צפון בואי תימן צר טרחי גם מערבי
גם באדום ובארץ יון תוגרמא גם ארץ הצבי
ובכל פנה פצחה רנה גם ספרי אחריך סחבי

שיר של המחבר לכבוד הספר מדבר ג

אותו על שכמך תשאי ׃ וכנגיד אותו תקריבי ׃
מכפר צערך הגידוהו ׃ לפני כל אדם התיצבי ׃
אל תראי כי לא תבושי ׃ אל תכלמי אל תעצבי
גם הכפר לא יחפר ׃ כי דבורי מדבר נביא
אתה ספרי מכל עברי ׃ גם מאינו עברי נא אל תחביא
ולשואלך מי פועלך ׃ תאמר אל״יהו לוי
הוא עשני וקראני ׃ כשמי בשמו כנוי תשבי
גם כן בשורש האחרון ׃ ויבא באות מלת תשבי
אז שרשי שבע מאות ׃ ושנים עשר סימן תשבי

הקדמה בחרוזה

אפתחה במשל פי · אשר שמעתי בימי חרפי : כי הי' באחת
המקומות אשר נקבו בשמות · אומן אחד צייר ·
וצייר צלמי אישים על נייר והיה האיש ההוא ת"ם וישר · יפה
תואר ומשוח בששר וידביקהו על לוח עץ · ועל פתח ביתו היה
אותו נועץ · להראות העמים והשרים את יפיו · כי כליל הוא
בהדרו וצבי עדיו · והיה כאשר כל העם רואים · והנה בתוך
הבאים · זקן אחד רצען · על משענתו נשען וראה והביט אף
הוא · אחרי כן פתח את פיהו · ויאמר הנני עומד משתאה ·
איך הצייר שגה ברואה · הלא תראו כי שרוך הנעל הפוך מלמטה
למעלה : כשמוע הצייר את זאת · יצא גם הוא לראות : וירא
ויניע ראש והודה ולא בוש · ויאמר צדקת אתה הזקן · אך הלילה
המעוות אתקן · וכן תקנהו טרם הלך לישון · ולמחרתו הוציאו
כמשפט הראשון · ויבא הרצען שנית · ויוסף להביט בתבנית : ויאמר
לצייר יפה תקנת ועשית · אבל בדבר אחר שגית : כי רואה אני דבר
נבזה : כי הברכים אינן דומים זה לזה · האחד גדול והאחד קטן :
ויאמר לו הצייר לך אל השטן : כי משרוך הנעל למעלה · אין
לך בחכמ' חלק ונחלה · ויהי הרצען נבושה ונכלמה · ויפן וילך
בהימה · וכן יראתי גם אני כמקרה הרצען יקרני · בענין זה החבור
ראה עלי ידובר · ויאמר אלי מי שהוא : מה לך פה אליהו · כלך
למדרכך אצל דקדוק ומסורת · אין לך עסק בנסתרות · ואל תחמוד
כבוד יותר מלמודך · ואל תנבל כסא כבודך · ולכן יראתי לקרבה אל
המלאכה · פן לא תראה בה סימן ברכה · אך רוחי הציקתני : ואש
עצור בעצמותי ושרפתני : וכלכל לא יכולתי : ומאת השם עזר שאלתי :
יצרף לי למעשה המחשבה · ויורני בדרך הטובה : כי מכיר אני את
מקומי שיותר מדאי נטלתי גדולה לעצמי · שמלאני לבי לפרש כל
השרשים · אשר בשום מקום אינ' מפורשי' · ואף מאותם המפורשים
כבר · אחדש בכל אחד איזה דבר · ורובם מן הגמר' ומדברי
רבותינו · כגון בראשית רבה · ותנחומא וילמדנו · ואף שבעוונותי
כבר עברו רוב שנותי ולא ראיתי בטובה · בהווית דאביי ורבא ·
לחכמים מעט שמשתי · ומשאם ומתנם לא בקשתי מ"מ לבי לא מנעתי :
ובאגדו' · ובמדרשים יגעתי · להוציא מהם דברים חשוקים · בפירושי
למדרשי הפסוקים : עד שרוב גרסתם היא לי ידועה : וזה יהיה לי
לישועה

לישועה · את הספר הזה לחבר · ולברר וללבן את אשר אדבר : ובזה יתר דברי הקדמתי : הלא הם כתובים בשירתי אשר ברא"ש הספר שרגתי · ובכן התרוזה הזאת גמרתי · ואתחיל הדבור בדבר הבא ללמד על הכלל כלו יצא :

הקדמה בהלצה

הנה ידוע כי אין היום מלשוננו הקדוש' רק מה שנמצא בכ"ד ספרי המקרא · ודברים מעטים מדברי המשנ' · לכן לא נוכל לדבר בה כל צרכנו והכרחנו לערב בה מן שארי לשונו' הגוים כגון ארמי פרסי יוני ערבי רומי ודומיהם כמו שהם נמצאים לרוב בתלמוד ובמדרשים · וכבר קם הרב רבי נתן בן הר"ב ר' יחיאל איש רומי שנת ד' אלפים תתקמ"ד ליצירה וחיבר מהם ספר על סדר אלפי ביתא · וקרא שמו ערוך כי הוא כשלחן הערוך לפני האוכל כי אדם גדול בתלמוד היה · אכן לא הביא הרב רק המלות החמורות הנמצאות בתלמוד ובמדרשים · מלבונות הנזכרות לעיל ורבים מהם הביא ולא ביארם ועל זה אני מתמיה הרבה מאוד על מה הביאם גם יש שרשים הרבה שלא הביא כלל ואף אם הביא איזה מלה מהן לא הביאה רק לבאר איזה דין או פסק ולא לבאר המלה ההיא והנה אודיע נא אתכם את אשר אני עושה לספרי זה · והנה כבר אמרתי בשירי בתחילת הספר שלא אביא בספרי זה רק המלות שבעל הערוך והרד"ק לא הביאם · והאמת הוא כי הרבה מלות נמצאות שמשו בהן בעלי המשנה והורגלו בהם המפרשים ומחברי הספרים · כגון וכיון ואילו ואלמלא והיכן והיאך ודלמא ושמא ואף על פי ואף על גב וכל שכן ואלא מכל מקום ודומיהם רבים ואין מי שזכר בהן דבר ואני אדבר בם ואבאר מאין הם נגזרים ומאיזה לשון הם אך המלות שהם מורגלות בתלמוד כגון אלמלא אדרבא אטו אימא מיירי מיתיבי תיובתא ודומיהם אף על פי שבעל הערוך לא הביאם גם אני לא אביאם כי אין תועלת בידיעת' רק למי שמעיין בתלמוד ואעפ"י שמלאכי לבי לבאר קצתם לא אבאר שום אחד מהם כדי שלא לבייש מי שאין לו ביאור אלו גם אביא שרשים הרבה שרוב העם סבורים

הקדמה בהלצה

שהם לשון עברי או מלשון רז״ל ואינם אלא מלשון עם ועם וכל אותם
המלות אביא ואודיע מה טעם וכן הרב׳ שרשים הנמצאי׳ בערוך
גם בפרשי הרד״ק מ״מ אני אביאם ג״כ אבל אחדש בהם איזה דבר
או בפתרונ׳ או בנקודתם או בקריאתם ורוב העול׳ טועים בם גם
דקדוקם אבאר בהרבה מהם ובאיזה בנין ראוי לדבר בם כי יש מלות
שלא יבואו רק בבנין הקל ויש בפעל הדגוש ויש בהפעיל וכן כלם
ורוב הלשונות שאבאר אביא ראיות מהתרגום או אונקלוס או יונתן
או ירושלמי והנה לא נודע לנו מי הוא המתרגם של כתובים יש אומרי׳
שהוא רבי יוסי ויש אומרי׳ שהוא עקילס הגר ויש אומרי׳ שהוא
ירושלמי שתרגם התורה וגם שמו הוא פלאי גם אביא ראיות הרבה
מלשון יוני שהוא מסכים הרבה עם תרגו׳ ירושלמי וכן עם לשון רומי
גם עם הלעוזי שלשה אלה משותפין כאשר כתבתי והארכתי
בהקדמה ספר המתורגמן אשר במהרה יצא לאורה אי״ה :

וידעתי כי רבים יתמהו על רוב מלות התרגום שהבאתי :
גם באמרי בהרבה מקומות זה הלשון לא נמצא עוד
בתרגום או לא נמצא רק במקו׳ אחד ושנים או כך הוא מתורגם
בכל המקרא חוץ מן איוב משלי ותהלים וכמו אלה רבות ולא
יאמינו לי בכל האותות אשר עשיתי בקרבם · אמנם אם ידעו
הטורח הגדול שטרחתי בחבור ספר המתורגמ׳ גם בעיניהם לא יפלא
כי באמת שלש שנים עמדתי בחבורו ואז עברתי על כל התרגומים
כמה וכמה והנסיון יוכיח למי שיעיין בו גם יתמהו על לשון
יון שהבאתי בהרבה מקומות בידעם שאינני מכיר בלשון ההוא אבל
לא ידעו שמן הקארדינאל אשר עמדתי עמו שלש עשרה שנה
קבלתי כל אלה כי הוא היה בקי מאוד בלשון יון ויש לדעת כי הלשון
שנמצא בדברי רז״ל איננו הלשון שמדברים בו המון עם מהיונים
אך מלשון המדוקדק שיש להם שבו נכתבו ספריהם וכן הדבר בלשון
ערבי שהלשון ההמוני איננו הלשון שנכתבו בו ספריהם והוא לשון
מדוקדק מאוד ובו כתב הרמב״ם ז״ל כל ספריו חוץ מהי״ד הגדול׳
אשר עשה וכן לשון לע״ז הוא לשון לאטין שנשתבש ומכל אלה יבוא
קצת שרשים בספר זה ואבארם כיד ה׳ הטוב׳ עלי : :

והנה אם באתי לבאר בהקדמה זו חלוקות כל השרשים שאביא
בספרי זה ואתן סמנים בכל חלק וחלק לאמור יש שרשים

שאביא

שאפילו בעבור כך וכך ויש מהם בעבור כך וכך תהיה ההקדמה פרקים פרקים : אך כלל אחד אתן לך שיספיק לכלם וזה הוא דע לך כי לא אביא שורש בכל הספר הזה שלא אגיד בו איזה חדוש היינו אין שורש בלי חדוש בעודני בביתי בוונציה ועמלתי בחבור הזה היה לבי טרוד וגרשה נפשי לתאוה למצוא מקום להדפיס הספר הזה כי המחוקק דניאל במבירגו כבר הניח עבודת הדפוס ולא יעבוד עוד וכמעט הייתי מסכים לשלחו מן הארץ עד בלונייה אך הוגד לי כי גם שם כבר שבתו ממלאכת' ויהי היום ועודני מדבר אל לבי והנה אלי כתב מאיש אחד נוצרי מארץ אשכנז מבשר ואומר איך שכבר הקים לו בית נאמן להדפיס ספרים אין קץ · ולי אני עבדו קרא להיות ידי אתו להגיה ספריו אשר ידפיס והוא יתן לי שכר טוב בעמלי מצורף לזה כתב לי ששמע שיש תחת ידי ספרים אשר חברתי ועדין לא יצאו לאורה והוא מרוצה להדפיס לי ככל רצוני וכשמוע דבריו כי נעמו אמרתי לדבק טוב הוא וזה היום שקויתי להדפיס כל הספרים אשר חברתי מימי יש מהם שנדפסו כבר ועתה באתי להוסיף על קצתם דברי' רבים בהמה והם הפירוש על המהלך וספר הבחור וההרכבה ופרקי אלי' וספר מסורת המסורת וספר טוב טעם אלו ששה הם שנדפסו כבר והמתורגמן וספר הזכרונות וספרי הזה אדפיס עתה אי״ה הרי ט' ספרי' שחברתי מצורף לזה שכבר שמעתי שמעו היות האיש נכבד וטוב ומשכיל בלשוננו הקדוש' נכנסו דברי כתביו באזני ואאות לבקשתו וקמתי קל חיש ושמתי לדרך פעמי וידעתי כי מאת ה' היתה זאת כי כמה פעמי' נקרא נקראתי משרים רבים ונכבדי' גם מקארדינאלי גם מהגמונים גם מעיר פרי״ז אשר בצרפת במצות המלך ירו״ה ולא הטתי אוזן : ובבאי הנה תהיתי בקנקנו ומצאתיו מלא ישן ולא הוגד לי החצי מחכמתו וידיעתו ורבי' שואבים מי תורתו ודורש טוב לעמו כזה דורש וכזה מפרש ובראותו הספר הזה אשר חברתי והכיר רב טובו ותועלתו נזדרז מאוד והעתיק אותו ללשון לאטין אשר קראו קדמונינו לשון רומי וחבר שתי הלשונות יחד עמוד לקראת עמוד לא העדיף ולא החסיר · ובכן הסכמנו להדפיסם ונשים עין עליו בכל מאמצי כחנו שכלא את מלאכתנו ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעש' ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו אמן :

לוח התיקון

דף	עמוד	שיטה	טעות	תיקון
ז	ב	ו	שמות ח׳	שמות א׳
יב	א	ה	כאון	גאון
		יד	כנין	כגנון
		כ	נב	גב
		כג	נב	גב
	ב	כא	גות	גוית
		לג	כמודו	כמוהו
יג	א	ג	ז״ל	רז״ל
		יא	גורות	גזרות
		יב	גזרא	גזרה
יד	ב	כו	כם	גם
טו	ב	כ	שילא	שיצא
טז	א	ו	שדרי	שסרי
		יב	דלא	בלא
		כא	נחזבי	נחזבים
		ל	סכרה	סברה
יח	ב	כו	דידין	הידין
		לא	דכא	הכא
		לב	הילכא	הלכא
יט	א	ה	כתתלת	כמו תלת
		ט	דרכה	הרבה
		יח	דנאה	הנאה
	ב	כו	הרדר	הרהר
כ	א	ח	בדוסעכא	בהוסעכא
		יט	כת	בת
	ב	יוד	שחבר	שחבר
		לז	יה	וזה
		כא	חסר ובל״א	מיבע
				ובלעז תנוקאיין
		כה	למר	לתד
כב	א	כב	וקדשה	וקדושה
	ב	יב	פ׳ נפח	פ׳ נפא
כג	א	ח	רב	רבי
		לה	דפות	הפוא

דף	עמוד	שיטה	טעות	תיקון
כג	א	לה	חבר	חבור
	ב	לג	יכל	יכול
כד	א	כא	הבנדים	הבגדים
		ל	התהלה	התחלה
	ב	ה	דתלה	התלה
		כ	יבלעו	ובלעו
		לג	דנות	חנות
כו	א	כו	והחתן	החתן
	ב	כח	תמתר	המתר
כז	א	יט	כו׳	בו
כח	ב	יט	דרי	הרי
		לה	ולמדנו	ילמדנו
כט	א	לג	בהס	כהס
	ב	ה	דריב	הרוב
		יז	תחלים	תהלים
		יוד	וכדלה	וגדולה
ל	א	יח	חדבה	הרבה
	ב	לה	דדא	דהא
לא	א	כג	להפר	להפך
		כז	בשנרש	בשורש
	ב	ז	יגן	הרע
לב	ב	כב	ברברי	בדברי
לג	א	ו	שאמרס	שאומרים
לד	א	כה	מפגי	מפני
		כו	דרבה	הרבה
לה	א	יח	בשזרש	בשורש
	ב	ו	בך	כך
לו	א	ז	הלבונס	הלבונות
לז	א	ה	כמו	צריך לחזוק
		ל	ליי	לייפט
		כ	מגלות	תלות
	ב	ד	הזיא	והיא
לח	ב	ב	תדגוס	תרגום
		יט	נגפי	כנפי

לט

לוח התיקון

דף	עמוד	שיטה	טעות	תיקון
לט	ב	כ	לדס	להם
			ויקרא כ״כ	כ״ג
מ	ב	טו	דבר	דברי
		כ	קורהים	קורהים
		כט	וכרכיא	וכהניא
מא	א	כח	לשו	לשון
		לא	לכרנא	לכהנא
	ב	ג	ברריס	סדרים
		יח	סימת תמים	כיימת תכיים
מב	א	ח	תמבס	תומכם
		כה	כי	כך
	ב	ג	שלעין	סלעין
		לא	תרו׳	תרגוס
מג	ב	ב	עלים	מכנים
		ט	בנהררי	כנהדר
		יוד	וקרין	וקורין
		כא	בלבכם	לבכם
		כו	תדגוס	תרגוס
מד	ב	יד	בהדבה	בהרבה
		כג	הטה	הטוה
מה	ב	יד	העכרה	העברה
מו	א	כז	עכבה	עכבה
מז	א	ה	ודימיהן	ודומיהן
	ב	ט	יבאלה	ובאלה
מח	ב	ו	דרגתיך	הרגתיך
		ז	כון	לפון
מט	א	לב	שעיר	שיעור
	ב	לב	והבר	וכבר
נ	א	טו	ופגיאת	ופניאת
נא	א	ה	דפייטן	הפייטן

דף	עמוד	שיטה	טעות	תיקון
		ו	יבוס	יוס
	ב	ט	ודפרסה	והפרסה
		לו	לפ׳ ההלות	לם׳המלות
נב	א	כ	מדוזין	מרזבין
נד	א	ט	ודגבלתו	והגבלתי
		יז	הקבין	קאחין
		כג	וקדוש	וקידוש
	ב	כא	מלאתי	מלאתי
נה	א	יוד	מה	מזה
נז	ב	ה	ניספות	נוספות
		לא	דרגלתי	הרגלתי
		בסוף	ביהעגט	גיוועגט
נט	א	יג	דאוואלט	גיוואלט
		כא	בדפטיל	בהפעיל
סא	א	ז	כין	עניין
		יוד	ברברי	בדברי
			למד שסה ב״פ א׳	מיותר
סא	ב	טז	לפין	לבון
סב	א	יב	אילי	אולי
		לו	המט	המטה
	ב	לב	מלא	כמלא
סג	א	ה	ברברי	בדברי
		כה	רז״ל	רז״ל
			כגין	כגון
סה	ב	כז	ותפים	ותרפים
		כח	ותתרפים	והתרפים
סו	א	ז	גלער	גלעד
		ח	דגלעדי	הגלעדי
		יג	תמסבי	מתושבי
	ת	ח	הבכמית	הבכמתי

תקונים

אלו הם דדברים שלא הבאתי איש בשרשו והם מלשון תרגום ירושלמי ומלשון יון כי לא ראיתים עד הנה :

אַוִיר בפסוק ויאמרו עבדי המלך איך עננא באוירא פריס

אִסְתְּנִים הוא לשון יון ממש כן קורין לאדם שהוא חלש בטבע ובלשון אשכנז בלוד ובלעז דיבלי :

בַּת קוֹל בתרגום ירושלמי ברת קלא כגון ויכר יהודה וגומר ברת קלא נפקת מן שמיא וכן בפסוק וישלח יי בעם וכן בפסוק יונתי בחגוי הסלע ובפסוק ואלה שמות הגבורים נפיק בפום קלא ולא ידעתי מה הוא :

גָנָה והשם גנאי וכן בחידות דמלכת שבא שבח לחורין גנאי למסכנין שבח למתין גנאי לחיין :

דִקְדֵק אשר בשערה ישופיני עד חוטין בינתא מדקדק עמי וכן בפסוק לחיו כערוגת מרבין דקדוקין וטעמין ובדברי רבותינו ז"ל המדקדק :

דָרַן דורון לשון יון וכן זבח ומנחה לא חפצת תרגום נכסיא ודורון ומשלוח מנות וישלחון דורון :

טְפֵי ולא נמצא בתרגום רק ותגרע אליך חכמה שפירש רש"י בו לשון רבוי תרגום ותטפי לך :

לִסְטִים ליסטין וכן ושאף צמים ויבזון ליבטין אבל מחצצים בין משאבים תרגום מכונת לסטסין בשתי סמכים ותרגום ובני לביא יתפרדו ובנוי דלסטיא :

קִטְרֵג אם אמר איש כי יבלע תרגום ארי יקטרג :

אות א

אב החדש החמשי נקרא אב ולא נמצא במקרא וכן שמות כל שנים עשר החדשים ניסן אייר סיון וכולי אינם לשון עברי רק לשון (ירושלמי ר"ה פ"א שמות החדשים עלה בידם מבבל) כשדים או פרסים והראיה כי לא נמצאו רק בספרי הגולה שהם זכריה ודניאל עזרא ואסתר ורבי אברהם אבן עזרא חשב גם עמהם ספר תרי בפרשת (שמות י"ב) בא אל פרעה והוא טעות סופר כי לא נמצאו בו ובארבע ספרים הללו נזכרו רק שבעה חדשים והם ניסן סיון אלול כסליו טבת שבט אדר ובתרגום ירושלמי דמגילת אסתר בפסוק בחודש הראשון הוא חודש ניסן נכתבו כלם על הסדר :

אבן נהגו קצת חכמי ספרד לייחס עצמם בלשון אבן כגון רבי אברהם אבן עזרא רבי שמואל אבן תבון · רבי שלמה אבן גבירול · וכן כל אותם שהיו בקיאים בלשון ערבי ואבן הוא בלשון ערבי כמו בן בעברי אבל אינו כמו בן המצטרף לאב כי אם למשפחה כי אביו של רבי אברהם מאיר שמו ועזרא שם היחס וכן תבון וגבירול הם שם יחס המשפחה כי אביהם של שניהם נקראים יהודה וכן נהגו חכמי האומות הערביים כמו אבן סני הרופא כי שם אביו עלי וכן אבן רשד : ויש שקורין המלה אבן הבית רפויה ואינו כן בלשון ערבי רק דגושה : ונוהגין הסופרים לכתוב במקום אבן נון פשוטה לבד בנקודה אחת עליה כזה ן̇ כגון רבי יהודה בן שלמה ן̇ יחייא יצחק בן יהודה ן̇ אברבינאל ודומיהם :

אבק (א) נר האבוקה פירוש שקושרין שתים או שלש או ארבע נרות יחד לעשות להב גדול על כן נקראה אבוקה מלשון (בראשית לב) ויאבק איש עמו שהוא לשון קשירה כמו שפירש רש"י ובלע"ז תמורצה ובלשון אשכנז שטאנג קערץ או ואקל :

אבר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (אהלו' פ"א) אבר מן החי רמ"ח אברים יש באדם ולא נמצא זה הלשון בפסוק רק בלשון כנף כמו (תהלי' נ"ה) מי יתן לי אבר כיונה (דברים ל"ב) ישאהו על אברתו ובלשון עברי נקרא האבר נתח כמו (שמות כ"ט) תנתח לנתחיו תרגומו תפלג לאברוהי וכן (ויקרא ח') ואת הנתחים ית אבריא וכל לשון עצם דבאיוב משלי תהלים מתורגם

(א) פסחי' דף ז' וע"ש

בלשון אבר כמו (תהלים ל״ה) כל עצמותי תאמרנה כל אברי (תהלים ל״ח) אין שלום בעצמי באברי וכן ערות הזכר אבר (שבועו׳ ד׳ י״ח ועיי׳ ערוך) כמו שאמרו עד שימות האבר אבר מדולדל ובלשו עברי כנוי ערות הזכר בשר כמו (ויקרא ט״ו) רר בשרו וכן ערות הנקבה זב מבשרה וכן בשר חמורים בשרם פירוש ערות חמורים ערותם. וכן הוא מכנה בלשון ירך כמו (שמות א׳) יוצאי ירך יעקב : ולנקבה (במדבר ה) את ירכך נופלת פירוש ערותה :

אָגַד מדרש אגדה אגדת חלק הוא לשון משיכה. תרגום וימשכו ונגידו ונקראו כן (א) לפי שהדברים ההם מושכין את לב התלמידים ולפעמים קוראין אותו הגרות מלשון הגדה ועוד אדבר בם בשורש הגדה :

אָגַס הפרי הנקרא בלשון אשכנז בירן ובלעז פירי נקרא בלשון רבותינו ז״ל (ב) אגסים :

אֵיד קורין לתג של עובדי עבודה זרה איד כמו שאמרו רבותינו ז״ל (תחל׳ מס׳ ע״ז) ג׳ ימים לפני אידיהן וכן בפסוק (אסתר ה) כשבת המלך בתרגום ירושלמי יומא דאידא הוה ליה : והוא לשון שבר כמו (איוב י״ח) ואיד נכון לצלעו וכן קורין לו בלשון עברי חגא כמו שאבאר בשרשו :

אַוָז נמצא בדברי רבותינו ז״ל אווז ואווזא בשני ווין · מן אווז בא לשון רבים אווזים ומן אווזא אווזות : והיה יותר נכון להקרא אווזאות בעבור האלף והוא העוף הנקרא בלשון אשכנז גאנז · ובלעז פאפירה · ומן המין הזה בר אווזא הנקרא בלשון אשכנז ענט ובלעז אנירא :

אָדַק בדברי רבותינו ז״ל ארוק במצות : פירוש אתיז ומחובר תרגום (איכה ד) צפר עורם על עצמם אדוק : וכן אמרתי בהקדמתי בספר הזכרונות כל ימי הייתי אדוק בפסוק ובדקדוק :

אָוֶן גִּלָּיוֹן יתבאר בשרש גליון :

אֲוִיר (בראשית א׳) על פני רקיע השמים תרגום ירושלמי אויר ולא מצאתיו עוד בכל התרגום ובלשון אשכנז לופט ובלעז איירו והוא קרוב ללשון אויר :

אוֹת אלף בית גימל וכולי נקראת כל אחת אות לפי שהיא אות וסימן על קול מוצאה ומבטאה וברבוי אותיות ולא אותות להבדיל בינו ובין אותות ומופתים :

(א) חגיגה ד׳ יב (ב) כלאי׳ פ״א ופ״ת

אחור נקרא בית מוצא הריעי אחור כמו (תהלים ע״ח) ויך צריו אחור פירוש מכת אחור הם האבעבועת וכן (מלכי׳ א׳ ז׳) וכל אחוריהם ביתה והמון העם קורין לו תחת :

אחריות לשון זה מורגל בדברי רבותינו ז״ל כגון נכסים שיש להם אחריות וכן שקבל עליו אחריות ובערוך פירש נכסי קרקע ואנחנו פותרים אותו בלשון שעבוד ובלעז אובליגאצייון ובלשון אשכנז ור שפרוכן בור שאדז :

אטליא קורין לארץ הזאת שהיא ארץ לועז אטליא הנקרא בלשון אשכנז וועלש לאנד וכן תרגום יונתן (יחזקאל כ״ד) מאיי אלישה ממדינת אטליא וכן (במדבר כ״ד) וצים מיד כתים (בראשית י׳)וכתים ודודנים שניהם תייר איטלייא וכן (מיכה ד׳)יושבת בארץ עוץ מתורגם דמתבני באיטליא ובבראשית רבה (בראשית כ״ז) הנה משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליא של יון אמר לי הקרדנאל שהיא המחוז הנקרא קלאברייא שהיא ארץ שמנה מאד :

אי כמו אין והוא בחירק כמו (שמואל א׳ ד׳) אי כבוד ימלט (איוב כ״ב) אי נקי וכן יש לומר אי אפשר בחירק והאומרים אי בצרי טועין כי הוא לשון איה ·

איך בספרים חיצונים נוהגים לומר איכות ומהות וכמות רוצה לומר איך הוא ומה הוא וכמה הוא וכן אמרתי אני בהקדמתי לפרק שירה ספר מעט הכמות ורב האיכות :

אית תרגום של יש אית ומזה אומרי׳ כדאית׳ במסכת פלונית או בפרק פלוני פירוש כמו שיש :

אכסן (ערובין ד׳ ע״ז) אל ישנה אדם אכסניא שלו פירוש המלון בלשון אשכנז הערברק ובלעז אלבירגו והאורח נקרא אכסנאי ונקרא גם כן אושפיזא עיין בשרשו :

אלא מלה יונית היא כמו כי אם או רק או אך :

אליו עם מם השמוש מאליו והוא כמו מעצמו וכן מאליהם או מאליה כמו מעצמם מעצמה ולא נמצא רק על גופי הנסתרים האלה רוצה לומר לא נוכל לומר מאלי מאליכם מאלינו :

אלו בדברי רבותינו ז״ל מה נשתנו אלו מאלו אלו ואלו הנשרפים האלף בצרי ופירושן כמו אלה ויש שכותבים יוד אחר האלף ואין צריך :

אִלּוּלֵי כן תרגום של לול ואלו בחיריק והרד״ק הביאו בשרש
לול ושם אביאנו גם אני :

אִלְמָלֵא רבותינו ז״ל שמשו בזה הרבה אבל יש הפרש בין
אלמלי הכתוב ביוד בסוף ובין אלמלא הכתוב באלף
כי הכתוב באלף היא מלה מורכבת מן אם לא
בלשון אשכנז ווער ניט כמו שאמרו(ה) אלמלא מורא מלכות וגו׳
אבל הכתוב ביוד הוא כמו לולי או אלו והאלף שבראש נוספת
כמו שאמרו (כתובו׳ ד׳ ל״ג) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה
הוו סגדין לצלמא :

אֵלַךְ מכאן ואלך פירש והלאה אבל תרגום של הלאה הוא
כמו העברי בלשון אשכנז פרענער ובלעז אולטרא :

אֵלַךְ בדברי רבותינו ז״ל אילך ואילך כמו מכאן ומכאן או מזה
ומזה רוצה לומר מזה הצד ומזה הצד בלשון אשכנז
אוף בידן זייטן ובלעז דא קווי או דא לי

אֲלַכְסַן בגבולות הארץ פירש רש״י (במדבר ל״ד) ובא מן
הצפון אל הדרום באלכסון פירוש כל קו שאינו עומד
באורך או ברוחב אלא כזה ׳ או כזה ׳ נקרא אלכסון
בלשון אשכנז אובר צווערך ובלעז פיר טראווירסו :

אֲלַכְסַנְדְּרִי (ירמיה מ״ו) אמון מנוא תרגום אתרגשות
אליכסנדר״י וכן כל נוא דבירמיה מתורגם כן
וכן נקראת עד היום והיא עיר סמוכה למצרים
ונמצא בספרי הקדמונים שבנה אותה אלכסנדרוס מוקדון :

אֲלַם בדברי רבותינו ז״ל (ב״ב ד׳ לד ובכמה מקומות) כל דאלים
גבר לשון חוזק (דברים ל״א) חזק ואמץ דבתורה תרגם
אונקלוס תקיף ואלים אבל (יהושע א) דביהושע תרגם
יונתן תקיף ועלים בעין וכן (דברים ל״א) חזקו ואמצו שבתורה
ברוב הנוסחאות תקיפו ואלימו באלף :

אֲלְתַּר בדברי רבותינו ז״ל לפי דעתי אינו בשום מקום מדברי
רז״ל ולשון הפוסקים הוא ועיין ערוך) לאלתר דניןלאלתר
פירוש תכף ומיד בלשון אשכנז אזו בלד ובלעז סוביטו
ונראה לי שלא יתכן לאומרו בלי למד השמוש :

אַמָּה נקרא האצבע הארוך אמה ונקרא גם כן ערות הזכר
גיד האמה :

אָמָּן (שיר ז׳) מעשה ידי אמן אין לו דומה במקרא ותרגום
של (דברים כ״ז) מעשה ידי חרש עובד אומן והשם
אומנות בלשון אשכנז מייסטר שאפט ובלעז מיישטראנצא :

(ה) אבות פ״ג ועי״ש

אֶמְצַע תמצא בשורש מצע :

אֲמוֹרָא בשורש תנא תמצאנו :

אַנְדְרוֹגִינוֹס אמרו רבותינו זכרונם לברכה (יבמות ד׳ פ״ג) בריה בפני עצמה ולא הכריעו בו חכמים אם זכר אם נקבה והיא מלה יונית אנדרו איש גינוס אשה :

אָנַס זה השורש לא נמצא במקרא רק (אסתר א) כדת אין אונס ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו הרבה ובפרט בפעול הקל אנוס אנוסים אנוסה ובנפעל נאנס וכול׳ בלשון אשכנז גינייט ובלעז ספורצד :

אֲסָה אומרים למי שמתעטש אסותא פירוש רפואה (משלי ג) רפאות תהי לשרך תרגום אסותא תהי לגושך :

אָסַר אסיר והתר אפרש בשורש התר :

אִסְתְּנִיס בדברי רבותינו ז״ל רבינו הקדוש (ירושלמי רי׳ פ׳ ע״פ ובבלי ר׳ שבת) אסתניס הגה קורין לאדם שיש לו נפש רעה ואינו יכול לאכול אף לראות דבר מאוס אסתניס ומצאתי בתרגום דאיוב (איוב ו׳) מאנה לנגוע נפשי סריבת למקרב נפשי הגון עבדין אסטניס והוא כתוב בטית :

אַפִּטְרוֹפּוֹס (בראשית מ״א) אתה תהיה על ביתי תרגם ירושלמי אפטרופוס ובלשון רבים חסרו הסמך ואמרו אפטרופין כמו (אסתר ב׳) ויפקד המלך פקידים וימני מלכא אפטרופין וכן עשו במלת לסטים ושם אגלה לך הטעם ואפטרופוס הוא בלשון יון אב ילדים :

אֲפִילוּ (ישעיה מ׳) אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שרש שלשתן מתורגמין אפילו ובהרבה מקומות נתוסף על לשון המקרא כמו (ישעיה ל״ג) פסחים בזזו בז תרגום אף לו יתעתרו בהון ועקר המלה שהיא מורכבת משתי מלות אף אלו :

אֲפִיקוֹמָן (פסחים ד׳ קיט) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן פירשו בו נוטריקון אפיקו מיני מזונות ותמיה אני איך לא ידעו שהוא לשון יון ממש אפיקומוס נקרא סעודה גדולה ומה שאוכלין אחר הסעודה נקרא אפיקומין ובדברי רבותינו זכרונם לברכה נקרא (ה) קינוח סעודה עיין בשורש קנח :

(ה) פסחים דף כ״ז ופ״מ

אַפִּיקוֹרוֹס המינין והאפיקורסין עיין בשרש פקר :

אַפְרַק (בראשית י׳) גמר ומגוג תרגום ירושלמי אפריקי וגרמיניו וכן (יונה א׳) אני תרשיש ספינתא דאפריקי ועוד עיין בשרש תגר :

אַפַּרְסְמוֹן שמן אפרסמון יין אפרסמון והוא הנקרא גם כן בלסמון עיין בשרש בלסם :

אַפְשִׁי (ת״כ פ׳ קדושים) אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אלא אפשי בו לשון חפץ ורצון :

אֶפְשַׁר הרבה הרגילו רבותינו זכרונם לברכה בזאת המלה ועניגה דבר שיוכל להיות בלשון אשכנז מעגליך ובלעז פוסיבולו והפכו אי אפשר כמו שכתבתי בשורש אי ונתוכף בתרגום על לשון המקרא בהרבה מקומות כגון (בראשית ד׳) ומפניך אסתר מן קדמך לית אפשר למטמרא (שמואל ב׳ י״ח) אשר לא יאספו דלא אפשר להון דיתוספון ודומהם :

אֶצְבַּע פתם אצבע היא הסמוכה אל הגודל וברבוי אצבעות וכן נקראו אצבעות הרגלים וכן קראן ג״ב גיד ערות הזכר אצבע באמרם (פסחים ד׳ קי״ב) אין כל אצבעות שוות :

אָרַס נקרא שומר הגן והעובד אותו אריס וכן תרגום (שיר ס׳) כרם היה לשלמה היכמה דאריס נטיר לכרמיה בלשון אשכנז גערטנר ובלעז אורטולנו :

אֵרַע (תהלים פ״ה) חסד ואמת נפגשו תרגום טבון וקשוט ארעון וכן (רות ב׳) ויקר מקרה וארע ארעותא וכן כל לשון מקרה דבכתובים מתרגם בלשון ארעי באלף בראש אבל בתורה ובנביאים מתורגמין בלשון ערעי בב׳ עינין עיין בשרש ערע :

אַשְׁמַאי (קדושין ד׳ ל״ב) זקן אשמאי פירוש סתם זקנים הם חכמים אבל הזקן שאינו חכם נקרא זקן אשמאי יש מפרשים שהוא לשון אשם ויש מפרשים לשון שממה ואומר אני שיותר נכון לומר שהוא בלשון (מלכים ב׳ ח׳) עשו את אשימא שהוא הקוף וכן נקרא בלעז שימייא והזקן שאין בו חכמה דומה לו :

אַשְׁמְדַאי בפסוק (קהלת א׳) אני קהלת הייתי מלך תרגום אשמדי מלכא דשידי ואומרים כי נעמה אחות תובל קין היתה אשת שמדון אם אשמדי וממנה נולדו השדים. ועוד אדבר בם במלת לילית. ונראה לי כי הוא נקרא גם כן סמאל

כמו שאבאר בשרשו :

אַשְׁפַּז בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ת״ר פ׳ חקת) אדם יקנה מן החנוני ליהנות האושפיזא ונלקח מלשון רומי קורין למלון וגם לאורח אושפיז ועיין בשרש אכסן :

אַשְׁכְּנַז הכל נוהגין לקרא לארץ אלימאניה אשכנז בלשון אשכנז דייטש לאנד ונראה לי כי לקחו זה מתרגום ירושלמי שתרגם (בראשית י׳) גומר ומגוג אפריקי גירמניא ובלשון רומי נקראת ארץ אשכנז גירמניה ברפי על הגימל ובערוך בשורש גרמן פירש לבן ביותר וזה הוא האשכנזי ובפסוק (עובדיה ה) אשר כנענים עד צרפת כתב רבי אבן עזרא כי שמע מפי גדולים שארץ אלימניה הם כנענים שברחו מפני בני ישראל :

בשם אשר חכמה יאלף : השלמנו אות האלף

אות הבית

בִּיאָה (יבמות ד׳ל״ד) אין אשה מתעברת מביאה ראשונה (ריש קדושין) וכן בג׳ דברים האשה נקנית בכסף בביאה ובשטר הוא כנוי לתשמיש המטה דרך כבוד ויש הפרש בין ביאה לבעילה כמו שאפרש בשורש בעל :

בַּדַּאי (סנהדרין ד׳פע) כך עונשו של בדאי אפילו אומר אמת אין שומעין לו (ברכות דף ד׳) וכן שלא יאמרו משה בדאי הוא פירוש כזבן והוא לשון (איוב י״א) בדיך מתים יחרישו והשם בדוי כמו שאמרו (מס׳ ד״א פ׳ השלום) גדול השלום שדבר הכתוב בלשון בדוי :

בְּדִיל (בראשית י״ב) למען ייטב לי בעבורך תרגום בדיל דייטב לי בדילך והוא כמו בשביל ואין לשמש בהם זולתי הבית.

בְּדַק הרגילו רבותינו זכרונם לברכה בשרש זה בלשון חפוש ובקשה בלשון אשכנז זוכן ובלעז צירקאר באמרם (ריש פסחים) בודקין את החמץ. ובגמרא בפסוק (משלי כ״ה) אשר העתיקו אנשי חזקיהו (סנהדרין דף לג) בדקו מדן ועד באר שבע וכן בספרי רפואות בדוק ומנוסה : והשם בדיקה ואין לשמש בו רק בבנין הקל :

בְּהֵדְיָא תמצאיהו בשורש הדיא :

בֹּהַק בדברי רבותינו זכרונם לברכה סימן מובהק פירוש מֻל
וצח והוא נגזר מלשון (ויקרא י״ג) בוהק הוא שהוא נ
שיש בו לבנות הרבה ובלשון אשכנז לויטר ובלעז ק׳יארו

בּוּר (אבות פ״ב) אין בור ירא חטא פירוש אדם שאין בו ל
תורה ולא דרך ארץ נקרא בור פירוש שוטה ובער ו
(משלי י״ב) ושונא תוכחת בער וכני מכסנות׳ הוא בורא (משלי ל׳) ב
אנבי מאיש בורא דבר נשא אנא :

בִּזְבֵּז בפסוק (קהלת ג) וראיתי כי אין טוב : וגומר תרגום למ
די אנא מבזבז ממונא והוא הפזור יותר מדאי כמו ברב
רבותינו זכרונם לברכה (כתובות ד׳ כ׳) המבזבז א
יבזבז יותר מחומש ובולי ואין משמשין בו רק בבנין פעל

בָּטֵל (קהלת י״ב) ובטלו הטוחנות אין לו דומה במקרא א
בתרגום של עזרא אדין בטולת עבידת וגומר והוא לשו
שביתה תרגום (בראשית י׳) יום ולילה לא ישבתו ל
יבטלון ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו גם כן בבנין פעל כמ
שאמרו בפרקי אבות (פ״ב) בטל רצונך מפני רצונו והתואר אר
בטל או בטלן והרבים בטלנים והשם בטול ובלשון נקבה בטלה

בֵּין שמשו בו רבותינו זכרונם לברכה בלשון הויה באמרם בי
יחיד בין רבים בין איש בין אשה שהוא כמו יהיה יחיד א
יהיו רבים יהיה איש או תהיה אשה וכמו אלו רבים מאד ובלשו
אשכנז עז ויי ובלעז סיאה ולפעמים שמשו בזה במלת הן באמרם
הן רב הן מעט ולפעמים במלת אחד באמרם אחד עני אחד
עשיר רוצה לומר הכל אחד יהיה עני או יהיה עשיר בלשו
אשכנז עז איז אלז איינז ובלעז טוטו אונו :

בֵּיץ (דברים כ״ח) בצים או אפרוחים ולא נמצא ממנו היחיד
בפסוק · ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו בלשון נקבה
ז ריש מס׳ ביצה) ביצה שנולדה ביום טוב ובסמיכות ביצת
התרנגולת וברבוי ביצות ולא בצים :

בֵּית דִּין אין מקום מושב הדיינים נקרא בית דין אלא קבוץ
הדיינים עצמם נקראים כן · ופירוש כמו (ירמיה
ל״א) בית ישראל ובית יהודה בלשון אשכנז גזינד
ובלעז פריגארדה וכן הקב״ה ובית דינו הם המלאכים :

בֵּית הַכִּסֵּא מקום המיוחד לבני האדם לעשות שם צרכם
נקרא בית הכסא ויש קורין לו מושב או
מקום בסתם :

בִּיתוּס צדוק וביתוס אבאר בשורש צדק :

בִּלְבֵּל (בראשית י"א) כי שם בלל תרגום ארי תמן בלבל : כפול בו פא הפעל בין העין והלמד על משקל קלקל מן קלל : ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו הרבה אך בבנין פעל · והשם בלבול ענין ערבוב וקלקול ·

בִּלְמַס בדברי רבותינו ז"ל (יומא דף פ"ג) מי שאחזו בולמוס אומרים הטפשים שהוא מין עשב הנקרא בולמוס ומי שפוגע בו יבא לו רעב גדול ואם אינו אוכל ימות מיד ואינו אלא שם חולי אחד מי שאחזו אותו חולי יאכל הרבה ולא ישבע ואם היה כדבריהם היה אומר מי שמוצא או מי שפוגע בבולמוס : ובערוך פירוש שבולמוס נקרא בלשון יון גרונו של שור לפי שאוכל הרבה כשור ·

בַּלְסְטַר (שמות י"ד) ויסע עמוד הענן וגומ' : פירש רש"י להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל לקבל חצים ובלסטראות של מצרים בלשון רומי קורין לקשת בליסטא בלעז בליסטר .

בַּלְסָם (שיר ז') הדודאים נתנו ריח תרגום ומתבסם קדמי כריח בלסמין והוא שמן ערב מאד ולא נמצא ריח טוב יותר ממנו וכן נקרא בלשון אשכנז : ובלעז באלסימו ונקרא גם כן אפרסמון כאשר בארתי בשורש :

בַּעַל כל לשון בעילה שבמקרא אינו בא רק על האישות ר"ל שהבעל משמש עם אשתו כמו (דברים כ"א) תבא אליה ובעלתה : וכן (דברים כ"ד) ובא אליה ובעלה : וכן (מלכי' ב') ובעל בת אל נכר · הנביא הוכיחם על שנשאו נשים נכריות אבל רז"ל קראו בעילה גם עם שאר נשים כמו שאמרו (סנהדרין דף פ"ב) הבועל ארמית קנאין פוגעין בו · (יבמות דף ק"ג) שבע בעילות בעל אותו רשע · וכן כל בעילותיו בעילת זנות ויש הפרש בין בעילה לביאה כי לא נקרא ביאה רק הפעם הראשונה שהאיש משמש עם אשה ולכן לא תתרבה (א) זומר ביאות כמו שנאמר בעילות ודוק ותמצא :

בָּקִיא מי שיש לו איזה הרגל באיזה למוד או באיזו מלאכה נקרא בקי וברבוי בקיאים ובפסוק : (בראשית מ"ט) ולבן שנים מחלב תרגום ירושלמי בקיאין בהלכה וגו' והשם בקיאות בלשון אשכנז גיוואנליך ובלעז פראטיגא ·

(א) היינו במקרא · ובש"ס מליט הרבה כריתות דף ט' ור"פ

בַּר (משלי לא) מה ברי מה בר בטני · כמו בן ולא נמצא עוד בעברי וכן כל בןמתורגם בר או ברא ובתרגום ירושלמי ביר במט (איוב י״ח) לא נין לו ולא נכד לא ביר ליה ולא ביר ברא וכן רוב הפייטני׳ חותמים שמם פלוני בירבי פלוני והוא מורכב מן ביר ורבי ועוד אדבר מזה בשורש רבי :

בַּר (קהלת ב) ומי יחוש חוץ ממני · תרגים בר מיני וכן · (בראשית ב״ו) ויוצא אותו החוצה · לברא וכן נוהגין כשזוכרין איזה חולי רע או מיתה משונה וכדומה לזה אומרים בר מנן פירוש חוץ ממנו :

בַּר (שמות יב) לבד מטף תרגום בר מן. טפלא וכן כל לבד תרגום בר : וכן (שמואל א ב) אין בלתך לית בר מנך (ישעיה מ״ג) ואין מבלעדי לית בר מני כלם לשון לבד והם קרובים בענין עם השרש שלפניו בלשון אשכנז זונדרליך או און ובלעז סענצה :

בַּר (תילים נ׳) בהמות בהררי אלף · תרגום ותור בר דרעי בכל יומי טורי אלפין וכן בדברי רז״ל (יומא דף עח) בר יוכנה הוא עוף גדול מאוד ונקראים בר מלשון שדה דמתורגם ברא או הם מענין חוץ דבשרש שלפניו ופירוש בר בלשון אשכנז ווילד ובלעז סלווריג :

בַּרְבַּר תרגום (תילים קי״ג) מעם לועז מעמא ברבראין ואנחנו קוראים כל מי שאינו יודע לשון הקודש לועז : ותרגמה תרגום ירושלמי ברבריאה וכן (מלכים א ד) ברבורים אבוסים אומרים שהוא(א) עוף שמן מברבריאה והיה עולה על שלחן שלמה בכל יום :

בַּת בדברי רז״ל אל יתיז את הראש בבת אחת פירוש בפעם אחת ואיני יודע מאין נגזר זה אם לא שהוא נגזר מן בת עין והוא בדרך קצרה כאלו אומר בבת עין אחת ופירושו כהרף עין רוצה לומר רגע :

בַּת בדברי רבותינו זכרונם לברכה יוצאת בת קול · (ב״מ דף נט) אין משגיחין בבת קול וכן בהרבה מקומות ואומרים שאינו קול ממש אלא בת של קול · ומשפסקה הנבואה היו משתמשין בו לפעמים ובעלי הקבלה אומרים שהוא קול של מדה אחת הנקראת קול ואולי כן הוא :

נשלמה אות הבית : בט״ו לחדש טבת

(א) ב״מ דף פו · פסיקתא זם

אות הגימל

גִּיגִית בדברי רז״ל (ריש תמ׳ ע״ז) כפה עליהם הר כגיגית · הוא האמבטי בלשון אשכנז בוט או קוף׳ ובלעז טינה ובערוך פירוש שהוא סל העשוי חורין חורין ונראה לי שהראשון עיקר ·

גָּאוֹן יש גאון הוא לטובה כמו (ישעיה ד) לגאון ולתפארת וכן (שמות ט״ו) וברוב גאונך שהם לשון שררה בלשון אשכנז הערשאפט ובלעז סינייריאה ויש לרעה כמו (משלי י״ו)לפני שבר גאון (משלי ח׳) גאה וגאון ודרך רעה והם לשון גאוה בלשון אשכנז הופרט ובלעז סופירבייא ·וכן גאות יש לטוב׳ ויש לרעה כגון (תילים כ״ג) יי מלך גאות לבש לטובה ·(ישעיה כ״ח) עטרת גאות שכורי אפרי׳ לרעה׳ (איוב מ׳)וראה כל גאה תרגום כל גיותן והוא שם תואר ואנחנו נוהגין לומר גיותן הגימל בפתח·ותמהתי איך נעשה מן (איוב ת) גאון שם תואר ואינו אלא שם דבר כדלעיל · וכן קצת החכמים שהיו אחרי האמוראים נקראו גאונים כגון רב שרירא גאון רבי סעדיה גאון ושמעתי שנקראו כן בעבור שהיו בקיאים בכל התלמוד שהם ששים מסכתות · גאון בגימטריא ששים :

גַּב אף על גב הוא כמו אף על פי ואולי יש הפרש ביניהם ואנכי לא ידעתי ופתרונם בלשון אשכנז וויא וואל דוך ובלעז בין קי :

גַּב כל מלת עם שבא בכנוי מתורגם בלשון גב בתרגום ירושלמי כמו עמו עמך עמי תרגום גביה גבך גבי וכולי ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו בלשון אצל באמרם כשהוא אומר גבי עונש וכן גבי שכר · בלשון אשכנז ביי ובלעז אפריסו ·

גְּבַר בדברי רבותינו זכרונם׳ לברכה קראו שם כנוי להקדוש ברוך הוא גבורה באמרם (שמות כ) אנכי יי אלהיך וגומר מפי הגבורה שמענום וכן (מכות ד׳ך״ד)(א)צא והמלך בגבורה אבל אינו בא אלא עם הא הידיעה ולכן צריך לקרא בית בגבורה בפתח :

גַּרְגְּרָנִיּוֹת (ב)אנחנו קורין כן הפרי הנקר׳ בלשון אשכנז קירשן ובלעז ציריזי ובערוך מפרש אותו מין עשב שאוכלין הגמלים : ויש אומרים שהוא כזרע גד בלעז קולייאנדרא וכן בלשון אשכנז ·

(א) מכילתא פ׳ יתרו׳ (ב) ברכות דף ע׳

גֻדֶל נקרא האצבע הגדול גדל ובלשון עברי נקרא בהן ונראה לי שלא נקרא גדל רק האצבע הגדול של היד אבל בהן נקרא של היד ושל הרגל ועוד קראו לו בגמרא (יומא דף י״ב) אצבע צרדא בלשון אשכנז דוימא ובלעז מוליקמו :

גֶדֶר בהגיון כשהם מבארים מהות ואכות של שם או חכמה אחת במאמר קצר מאוד קראו לו גדר כגון מהו גדר האדם אמרו האדם הוא חי מדבר : מהו גדר הרפואה כך וכך · גדר השיר כך וכך ובלעז דפיניציון ·

גֵיהִנָּם קראו רבותינו זכרונם לברכה מקום עונש הרשעים אחר מותם גיהנם לפי שגי בן הנם הסמוך לירושלים היה מקום מטונף ששם שרפו את בניהם למולך ונקרא כן לפי שהבן היה שם נוהם וצועק ובשלשה מקומות נמצא גיהנם בלי זכר בן עיין במסורה גדול׳ ותמהתי למה אנו קורין אותו גיהנם בפתח או בקמץ ולא נמצא בפסוק רק בחולם ·

גּוֹי כל איש שאינו מישראל קראו לו גוי כלומר שהוא מגוי אחר ואם נקבה היא קראו לה גויה ובלשון רבות גויות אף על פי שלא יתכן בלשון :

גְוִיָּה (נגעים פ״ו ובכ״ת) ראש הגויה פירוש ראש גיד הערוה ·

גּוּפָה (ד״ה א׳ י׳) את גופת שאול ואת גופות בניו : ולא נמצא עוד במקרא ושניהם בלשון נקבה · (שמואל א׳ ל׳) אבל את גוית שאול ואת גוית בניו תרגום ית גופיא דשאול וית גופי דבנוהי שניהם בלשון זכר ומזה אמרו חכמים גוף וגופים בלשון זכר ·

גַוָן כהאי גונא פירוש כזה הדמות · וכן תרגום כדמות חמת נחש כגון אירסא דחיוויא וכן בפסוק (רות ד׳) ויאמר הגואל לא אוכל לגאול תרגום כהאי גונא ליה אנא יכיל למפרק בלשון אשכנז גלייכניש ובלעז סימיליטו דיני :

גַוָן ענין צבע כגון (אסתר א׳) חור כרפס תרגום גון חיור וכן תחש תרגום ססגונא פירוש מין חיה שיש לו צבעים הרבה כמו שפירש רש״י שם ·

גּוֹן הרבה שמשו רז״ל בזאת המלה עם כף שמושית באמרם כגון · ופתרונה במלת כמו : אבל כמו יחובר אל הכנויים באמרם כמוהו כמוך כמוני וכולי ולא כן מלת כגון ·

גַוָן כל לשון ענין לא נמצא רק בקהלת ומתורגם בלשון גוון כמו ענין רע גוון ביש . וכעס ענינו ורגז גוניה ואולי הוא

מענין

מענין גוון דלעיל ·

גזם (תילים ח) אויב ומתנקם תרגום בעל דבבא וגזים וכן (משלי כ"ו) קורץ שפתיו גזים בשפותיה (שבועות דף מו) ובדברי ז"ל אנוש דגזי ולא עביד בלשון אשכנז דרייאין ובלעז מאניצר · והכלל כל לשון גזום אינו אלא לעשות רעה ואין משמשין בו רק בבנין פעל הדגוש :

גזמא פירשתיהו בשרש הבאי עין שם ·

גזר רוב לשון חוק מתורגם בלשון גזרה כגון (בראשית מ"ז) וישם אותה יוסף לחוק תרגום לגזרה וכן (שמות י"ב) זאת חקת דא גזרתא וכן (יונה ג) מטעם המלך מגזרת מלכא וכן (אסתר א) ברתי פרס ומדי בגזרין פרסאי ומדאי ·

גזרה רז"ל קראו לשמדות והתורות שגוזרין עלינו האומות גזרות והוא מלשון (אסתר ב) אשר נגזר עליה · וכן אמרו גזרא היא מלפני בלעז סינטינציה ובלשון אשכנז אורטייל ·

גזרה מקל וחומר וגזרה שוה הם משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן ואין כאן מקום באורם וגזרה זו פירוש חתיכה בלשון אשכנז שטוק מלשון (מלכים א' ג') גזרו את הילד :

גזרה המדקדקים קראו לכל חלק מהפעלים גזרה כגון גזרת השלמים גזרת החסרים ובולי פירוש חתיכת וכן נמצא ביחזקאל (יחזקאל מא) והגזרה והבניה · ובלשון רבים קורין אותם גזרות הגימל בחיריק והזין בשוא והוא טעות וראוי לומר גזרות הגימל בשוא והזין בקמץ כמו מן שמלה שמלות וכל אלו ארבע השרשים הנזכרים הם קרובים בענין :

גט (דברים כד) ספר בריתות דבאורייתא מתורגם גט פטורין · (ישעיה נ) ודבישעיה מתורגם אגרת פטורין (ירמיה ג') ודבירמיה מתורגם אגרת גט פטורין ובעלי התוספות (ריש גטין) נותני' טעם למה נקרא גט לפי שיש בו שתים עשרה שורות (א) וקשיה לי והלא אף שאר שטרות נקראים גט כגון גט חוב שאין בו אחריות ועוד למה לא נקרא ד"ח או ה"ז או ט"ג ובולי שגם הם בגימטרא שתים עשרה :

גיד

(א) ולא הבין דבריהם שהם נותנים טעם שכותבין בגט אשה י"ב שורות משום שנקרא גט ולכן אין קושיא ועוד וכ"כ התי"ט :

הא

גיד בדברי רבותינו זכרונם לברכה(א)דברים קשים כגידין והוא ע״כ מר תרגום (משלי ה) ואחריתה מרה כלענה · מרירן כגידי ·

גין (בראשית מב) על כן באה אלינו הצרה הזאת תרגום ירושלמי בגין כך אתת עלנא הוא כמו בשביל ואין לשמש בהם זולת הבית. וכן (במדרש שמות יח) אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך וכולי וכן פר״שי :

גיים (ב)בדברי רבותינו זכרונם לברכה (שבת פ ב״ת) שהוא ירא מפני הגיים והרבוי גייסות בלשון רבות ולא נמצא גייסים ופירושו חילות :

גייר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (פסחים דף לג) גר שנתגייר: וכן (ב״ר פ׳ לך לך) אברהם מגייד את האנשים ושרה מגיירת את הנשים שרשו גור כמו מן קום קים :

גלל (דברים ט״ו) בגלל הדבר הזה · וכן (בראשית י״ב) וחיתה נפשי בגללך לשון בעבור ואין לשמש בהם בלי בית ·

גלגל נקראו השמים גלגלים שנאמר (תהלים ע״ז) קול רעמך בגלגל לפי שהם סובבים תמיד והם שבעה שבכל אחד מהם אחד מן שבעה כוכבי לכת שסמנם חנ״כל שצ״ם פירוש חמה נוגה כוכב לבנה שבתאי צדק מאדים :

גלגול דעת רבותינו זכרונם לברכה (כתובות דף קי״א) כי בתחית המתים לא יחיו רק הנקברים בארץ ישראל והנקברים בחוצה לארץ אינם חיים אלא דרך גלגול מחילות רוצה לומר שיתגלגלו תחת הקרקע עד תוך ארץ ישראל ושם יחיו וזהו נקרא גלגול מחילות והם חפירות חלולות תחת העפר בלשון אשכנז לעכר שנאמר לבא במערות צורים ובמחלות עפר : ומזה מה שאומרים בעלי הקבלה גלגול הנשמות ודעתם שכל נשמה ונשמה נבראת שלשה פעמים רוצה לומר שהיא מתגלגלת בגופי שלשה בני אדם ולוקחין סמך מפסוק (איוב ל״ג) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר · וכן אומרים שנשמתו של אדם הראשון נתגלגלה בגוף של דוד המלך ומדוד תתגלגל בגופו של משיח וכן אדם ראשי תיבות אדם דוד משיח וכן אמרו שהנשמות של בעלי עבירות יתגלגלו בגופי בעלי חיים כל אחד לפי עונו · כגון מי שבא על הזכר נשמתו תתגלגל בארנבת לפי שהוא רובע ונרבע ומי שבא על אשת איש נשמתו תתגלגל בגמל

(א) שבת דף פ״ז (ב) כ״ה בקלת נוסחאות

לפי

לפי כך אמר דוד (תילים י״ג) אשירה ליי כי גמל עלי : פירוש אשירה לך ואודך באשר העברת חטאתי והצלת נפשי מן הגמל :

גלח לפי שכהני אלוה הנוצרים מגלחים פאת ראשם לכך נקראו גלחים · והיחיד גלח הלמד דגושה וקמוצה על משקל גנב גנבים : ויש מין אחר הנקראים כומרים ובשרש כמר אפרש ההפרש שביניהם ·

גליון (ישעיה ח׳) קח לך גליון רש״י פירש מגילה : והרדק פירש אגרת ויונת : תרגם לוח ואנחנו פותרים אותו בלשון אשכנז צעטול ובלעז פוליצה וגם קוראים אנחנו מה שלמעלה ולמטה ובצדדי הדף חלוק בלי כתיבה גליונות ובלעז מארגיני והנוצרים קורין לתורה החדשה שלהם אוונגליון ברפי על הגימל והוא בלשון יון בשורה טובה ורבותינו ז״ל הסבו שמו (שבת דף קיו) און גליון ובעל הערוך פירש מה שפירש עיין בשרשו :

גם בדברי רז״ל (כריתות דף ה) מושחין הכהן גדול כמין גם יונית פי׳ (הוריות דף יב) (וע״ש כמין כ״י ל״ל) אות אחת בכתיבה יונית הנקרא גמא וצורתה כגון דלית הפוכה כזו : ٦

גם נחום איש גם זו אומרים (תענית דף דה) שנקרא כן כי צדיק היה וכל מה שאירע לו אמר גם זו לטובה ובערוך משמע שגמזו מלה אחת והוא שם מקום שנאמר (ד״ה ב׳ כ״ח) ואת גמזו ואת בנותיה : ואומר אני שלפי זה היה ראוי להקרא איש גמזו הגימל בחירק ·

גימגם בדברי רז״ל מגמגם בלשונו והשם גמגום פירוש מי שאינו יכול לבטא דבורו יפה נקרא מגמגם ונקרא גם כן פסילום וקטיע לשנא בלשון אשכנז שטאמלן ובלעז טארטלייא :

גימטריא היא מלה יונית ממש לשון חשבון או מנין ברפי על הגימל ובערוך מפרש אותה בענין אחר ולא נהירא :

גמר נוהגין רבותינו זכרונם לברכה בדבריהם כשמביאים פסוק אחד ואינם משלימין אותו כדי לקצר שלשה או ארבע תיבות כותבין וגומר והוא פעל יוצא רוצה לומר הפסוק משלים דברו וכאשר מביאין מאמר מדבריהם ואינם משלימין אותו כותבין וכולי והשם גמר או גמירא :

גַּמְרִי נוהגין רז"ל בדבריהם במלת לגמרי והיא במקום כל וכל בלשון אשכנז גנץ אונ גאר ובלעז אין טוטו פער טוטו ויש הפרש בין לגמרי ובין מכל וכל כמו שפירש רש"י (דברים כ"ג) לא תתעב אדומי לגמרי לא תתעב מצרי מכל וכל וצריך עיון שם :

גְּמָרָא התלמוד נחלק לשני חלקים החלק האחד נקרא משנה והחלק השני נקרא גמרא ושניהם יחד נקראים תלמוד ועוד אדבר מזה במלת תלמוד :

גַּן עֵדֶן קראו חכמים מקים תענוג הצדיקים וקבול שכרן גן עדן לפי שהגן אשר נטע השם בעדן והניח בו אדם הראשון הוא המקום היותר נבחר שבכל העולם בלי ספק לכך כנו התענוג ההוא גן עדן ויש שואלים מאחר שנודע שהמקום ההוא בארץ הנקרא עדן ונותן בו סמנים שהוא בעדן מקדם איך לא נמצא אדם שהיה שם וראה את המקום והגן ההוא התשובה כי אין ספק שהלכו שם רבים אבל כל באיה לא ישובון מפני רוב התענוג שנמצא שם מי הוא הסכל שיפרד משם אלא הכל נשארים שם ואולי דמניעה היא מפני להט החרב המתהפכת שהיא עדין שם ואין מי שיוכל להכנם :

גְּנָה גנה גנית ענין בזיון וחרפה ואין משמשין בו רק בבנין פעל כגון הבינוני מגנה הפעול מגנה וכן כל הבנין והשם גנאי או גנות בלשון אשכנז שאנד ובלעז ווערגונייא :

גַּס (משלי כ"א) רום עינים תרגום דאזיל בגסות עיינין והתואר בדברי רבותינו לברכה (אבות פ"ד) גס רוח וכן מי שאין לו שכל דק קורין לו גס השכל ובלשון נקבה בהמה גסה בלשון אשכנז גרובא ובלעז גרושו :

גִּיס אדם קורא לבעל אחותו או לאחי אשתו גיסו וכן בעלי שתי אחיות נקראים גיסים זה לזה וכן לאשת אחיו או לאחות אשתו קורא גיסתו ואין לדבר בו זולת פנוי לומר גים ועוד אדבר מזה בשורש יבם ובלשון אשכנז שוואגר ובלעז קוניאדו והנקבה גישווייא ובלעז קונייאדא :

גֵּר סתם גר שבתורה הוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ונמצאו פעלים ממנו בשתי יודין וכבר זכרתים בשורש גייר גם שמשו בו בשתי רישין באמרם(א)גרים נרורים והוא כמו מגוירים :

גרם

(א) יבמות דף ע"ט

גרם זה השרש לא נמצא במקרא כי אם בלשון עצם כמו (בראשית מ"ט) חמור גרם אבל רבותינו זכרונם לברכה שמשו בו לסבת הדבר וכן תרגום (שמואל א' כ"ב) אנכי סבותי בכל בית אביך אנא גרמית ובדברי רבותינו זכרונם לברכה (ז)והוא גרם לו כל הכבוד הזה וכן (יבמות ד' פ"ד)גרם לשכינה שתסתלק מישראל וכן הרבה וכלם בבנין הקל ואין לשמש בו בבנין אחר :

גרס גרסינן בפרק פלוני והוא כמו שנינו לשון למוד וכן פלוני הוה גריס וכן בפסוק (שיר א') ישקני מנשיקות פיהו משנה ותלמוד בגירסא וכן מה שלומד הנער בנערותו נקרא גירסא דינקותא :

גשם בספרים חצונים קראו הגוף גשם באמרם האלוה אינו גשם ובנו ממנו התפעל באמרם מתגשם ולא נמצא במקרא רק בדניאל כמו (דניאל ה) גשמיה יצטבע פירוש גופו יתכבם :

גשר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (מ"ר פ' וישלח) עשה עצמו כגשר העולם דומה לגשר רעוע הוא המסלול העשוי מעצים או מאבנים משפת הנהר לשפתו השנית לעבור ברגל בלשון אשכנז ברוק ובלעז פונטו (נחום ב') שערי הנהרות נפתחו גשרי נהרותא וכן (יחזקאל כ"ז) את כל לוחותים ית כל גשרין :

נשלמה אות הגימל גילובט זיי גוט בון הימל :

אות הדלת

דא תרגום של זאת דא (מלכים ב ח) כמו זאת האשה וזה בנה דא אתתא ודין ברה (דניאל ב) ובדניאל דא לדא נקשן :

דבר קרין לחזיר דבר אחר ונראה לי הטעם כדי שלא לזכור שמו בפני התינוקות וידרשו וישאלו עליו ויבאו לידי אבילה כמו שאין זוכרין שם לחם בפסח מטעם זה :

דבור בדברי רבותינו זכרונם לברכה על כל דבור ודבור ויש הפרש בין דבור לדבר כי דבר הוא שם נופל לומר על כל מה שהוא שם דבר בין שיש בו רוח חיים בין שאין בו רוח חיים אבל דבור אינו נופל רק על הדבור היוצא מן הפה:

(ח) רש"י פ' יתרו

הפה בחתוך הלשון וקראו רבותינו זכרונם לברכה לדבריו של הקדוש ברוך הוא דבור סתם (ובכ"מ כל דבור ודיבור שילא תפי הקב"ה כו') וזה דוקא עם הא הידיעה כמו על פי הדבור וכן(ח)היה הדבור פרוש הימנו וכן הרבה ודבור בלשון רבים דבורים אבל עשרת הדברים שהיו על הלוחות קראו להן עשרת הדברות בלשון נקבות וכן הוא מנהגם כמו שיתבאר בשורש מסר :

דוגיא כן קורין לספינה הגדולה שיש לה משוטים הרבה משני צדדיה ובלשון רז"ל (ב"ב דף ע"ג) נקראה דוגית ומזה בסירת דוגה וסירה היא הספינה הקטנה שבדוגית ותרגומו כדגוגית וכן (ישעיה י"ח) בכלי גומא ברגונין בלעז גליאה וכן שמה בלשון אשכנז :

דוגמא אין דוגמתו פירוש אין דומה לו והוא לשון יון אבל הדלת נקראת בחירק דגמא :

דגש הנקודה שמשימין בגוף האות לחזק קריאתה קורין דגש ולא נודע לנו פתרונו כמו שלא נודע לנו קצת שמות הנקודות והטעמים כמו שכתבתי בהקדמתי לספר מסורת המסורת :

דו בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ערובין ד' י"ח) אדם הראשון נברא דו פרצופין פירוש שני פנים וכן דו בלעז שנים ונראה לי שיש לקרותו דו בחולם ולא בשורק כי כן יש מפרשים דופי מורכב מן דו ומן פי פירוש שתי פיות כי כן מוציאי דבה ידברו בשתי פיות אחת בפה ואחת בלב :

דוק דוק ותמצא לשון עיון והשגחה (תהלים ל"ג) ממכון שבתו השגיח תרגום אודיק וכן (תהלים י"ד) יי משמים השקיף מן שמיא אודיק ונמצא העבר בבנין הקל דק כמו שפירש רבינו שלמה בר יצחק זכרונו לברכה בהרבה מקומות ואונקלוס לא דק על לשון המקרא ונמצא בבנין פעל דייק לא דייק יפה והפעול ספר מדויק והשם דיוק או דייקות והתואר דייקן אבל דקדוק הוא משורש דקק ושם אדבר בו .

דוקא גם זה משורש דוק באמרם דוקא כשהוא כך וכך וכן לאו דוקא ה"צה לומר אינו ממש בכוון ובעיון כך כגון (ויקרא כ) ואפו עשר נשים לאו דוקא עשר אלא רוצה לומר הרבה נשים :

די מלת אשר מתורגם די ולפעמים משימין הדלת לבדה בראש המלה במקום די והיא נקודה בשוא כמו (בראשית ג) עשב

(ח) ב"ב דף קכ"ה וע"ב

השדה

השדה · עשבא דחקלא וכשתחלת המלה בשוא אז היא
נקודה בחירק כמו (בראשית א) ברקיע השמים ברקיע דשמיא וזה
לפי שאין שוא אחר שוא בראש התיבה :

דוכן אנחנו קורין דוכן כשהכהנים נושאים ידיהם בברכת כהנים:
וכן תרגום (תהלים קלד) שאו ידיכם קודש טולו ידיכון
בהניא על דוכן קודשא ותמיה אני על זה שהרי דוכן
נקרא האיצטבא שעמדו עליה הלוים כשאמרו שירה ונקראת דוכן
בלשון ערבי · ובלשון אשכנז באנקא וכן בלעז :

דוכס דוכוס · הוא שלטון שתחת המלך והוא כמו אלוף בלשון
עברי · וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה כל אלוף מלכותא
דלא תגא פירוש מלך שאין לו כתר נקרא דוכוס וכן
בלשון רומי דוקס ובל"א הערצוג · ובפסוק (שיר ו) ששים המה
מלכות ושמנים פילגשים תרגום דוכסין מבנוי ישמעאל · ובפסוק
(אסתר ז) לא הביאה אסתר וגומר תרגום עם דוכסי מלכא · ותמיה
אני על שאנו קוראין אותו דוכוס הכף דגושה :

דוכתא (משלי כה) ובמקום גדולים אל תעמוד : תרגום בדוכתא
רברבי לא תיקום ונמצא בגמרא דוך פלוני והוא כמו
דוכתא . פירוש מקום מיוחד בלשון אשכנז אורט
ובלעז לוקו .

דלדל (סוטה דף ט) למה נקרא שמה דלילה שדלדלה את כוחו
וכולי פירוש לשון חלשות וכן (כריתות ד' טו) אבר
מדולדל ועקרו לשון דלות ששרשו דלל על משקל
בלבול מן בלל ובלשון אשכנז שוטריג ובלעז לינטו או לאסו :

דם בדברי רבותינו זכרונם לברכה (פסחים דף קי"ח וע"ש הל
תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים) מי שאין לו דמים לא
יעמוד בשוק קורין למעות דמים וכן (שמואל ב כ"ד) אקנה
ממך במחיר : תרגום בדמין בלשון אשכנז געלט ובלעז דינארי ולא
נמצא רק בלשון רבים : [redacted]

דינר יש מטבע נקרא בלשונם דינר והיא כמו זוז אלא שהזוז
של כסף והדינר של זהב וכן (מלכים ב ה) ששת אלפי
זהב : דנעמן תרגם יונתן דינרין דדהב ובלשון לעז
נקראו המעות דינארי וכן יש מטבע קטנה נקראת בלעז דינאר
והוא מה שקורין בוונצייה באגטין ובלשון אשכנז בערנר :

דף קורין לקרש או ללוח דף וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה
בין דף לדף בלשון אשכנז ברעט ובלעז טאבולה ומזה מה
שאומרים [redacted]

[redacted]

שאומרים דף פלוני של הספר ובלשון רבים דפין ויש קורין להם עלין והוא הנכון כי כן נקראו בלשון אשכנז בלעטר ובלעז פוליי

דפס (בראשית א) האדם בצלמו פירש רש״י בדפוס העשוי לו פורמא בלעז וכן בלשון אשכנז: וכן נקראים הספרים הנעשים על ידי החקק אותיות דפוס שטאמפא בלעז ובלשון אשכנז דרוק ועושין ממנו קל ונפעל והפעיל כגון דופס ונדפס והדפיס: ובן (בראשית מ״ט) ובדם ענבים סותה תרגום ירושלמי מדמי לדפוס ענבין:

דפק דע כי סתם גידים הנמצאים במקרא אינם הגידים הדופקים שמשמשין בהם הרופאים כי אותם קוראים להם הרופאים עורקים: וכן נקראים בלשון ערבי וכן אמר איוב (איוב ל) ועורקי לא ישכבון: פירוש הגידים שלי שדופקים לא ינוחו רק מתנועעים תמיד מבלי הפסק מפני רוב החום הנכרי אשר בלבי ונקרא בלשון הגוים פולש ובלשון הקודש דפק (פיר ה) מן קול דודי דופק לשון הבאה:

דקדק בדברי רבותינו זכרונם לברכה(א)המדקדק במצות: (סוכה דף כח) דקדוקי תורה דקדוקי סופרים כלם לשון דק כלומר המעיין בדבר דק דק: בלשון אשכנז דון ובלעז סופטיל: וכן דקדוק הלשון שצריך לעיון דק באותיות ונקדות ובבנינים ובפעלות וכן קורין לו דייקות וכבר דברתי מזה בשרש דוק עיין בשרשו:

דקק תרגום של קטן עיין בשרש דרדק:

דר (בראשית ל״א) אשר גר שם תרגום די דר תמן והשם דירה תרגום (שמות ט״ו) אל נוה קדשך לדירא דקודשך: וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ברכות דף נ״ז) אשה נאה דירה נאה בלשון אשכנז וואונונג ובלעז סטאנצייה ובלשון רבים דיורין דיורין דגבי נח:

דורן (בראשית ל״ב) (פס במ״ר) התקין עצמו לג׳ דברים לדורון למלחמה לתפלה פירוש דורון בלשון יון מנחה ובלעז פריזאנט וכן אומרים אנו בלשון אשכנז פריזאנט ואינו לשון אשכנז רק מלשון לעז: כי בלשון אשכנז נקראת המנחה שענק ועוד טעות אחרת שאנחנו קורין דורון מזיגה עיין בשרש מוג:

(א) ילמדנו פ׳ לך לך

דרדק מקרי דרדקין פירוש מלמד תינוקות וכן (איוב ל) שחקו עלי צעירים מגחכין עלי דרדקין ופירוש בערוך נערים ונראה לי שאף נקבות בכלל שהרי בפסוק (אסתר ד) ומרדכי ידע בתרגום ולא על דרדקיהון הרי בנים ובנות בכלל: ומצאתיו בלי ריש (אסתר א) מקטן ועד גדול מדקקיהון עד כביהין ·

דרך ארץ יש לו ששה פנים האחד הוא נאמר על הנהגה המדינות במדות טובות ובמוסר ושכל טוב כמו שנמצא במסכת דרך ארץ · והשני הוא העסק בסחורה ובמלאכה כמו שאמרו (אבות פ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ והשלישי הוא תשמיש המטה כמו שאמרו בהגדה זו פרישות דרך ארץ: ואני המעתיק מוסיף על אלה ענין הרביעי שהוא שבא על לשון פטירת כל בני אדם כמו שאומר דוד המלך עליו השלום (מלכים א) אנכי הולך בדרך כל הארץ:

דרש (ד"ה ב י"ג) במדרש הנביא עדו (ד"ה ב כ"ד) מדרש ספר המלכים פירוש ספר שכתוב בו דברי המלכים והנביאים נקרא מדרש כי כל הדורש אותם הדברים ימצאם שם על כן נקרא מדרש והמם בחירק ותמהתי למה אנו נוהגים לומר מדרש המם בסגול: וגם הבית או החדר המיוחד ללמוד תורה נקרא בית המדרש גם קראו מדרש כל פירוש שאינו על דרך פשוטו כגון מדרש אגדה או מדרש רבותינו גם נקרא דרש או דרשה ובעל המדרש נקרא דרשן כמו רבי משה הדרשן

נשלמה אות הדלת · בעזר אשר ידו בכל מושלת

אות ההא

הא תרגום של הנה והן הא · וכן בדברי רז"ל הא למדת והא כתיב · ודומיהם כמו הנה ועוד שמשו בו במקום זה כגון הא שלפניך:

הא כמו הא בהא תליא · וכן הא לחמא עניא והוא כמו האי שלפניך ·

האי כמו האי גברא האי בית כור · כמו זה ואין הפרש בין זה ובין האי ·

הואיל (מ"ר פ' נח) הואיל והזכירו ספר בשבחו · וכן הוא
וכך הוא ופירושו מאחר שהדבר הוא כך ובלש
אשכנז וייל דז ובלעז דפו קי : וכן פירושו ש
כיון · ויש מעט הפרש ביניהם כמו שאבאר בשרשו וקרוב א
אומר כי הואיל מלשון (דברים ה) הואיל משה באר · שהוא לשו
התחלה ופירוש הואיל והזכירו התחיל הפסוק והזכירו על כן ספ
בשבחו : וכן לפי מי שמפרש הואיל משה לשון רצון יש לומ
רצה הפסוק והזכירו ובולי' והתימה על רש"י זכרונו לברכה שפירש
(בראשית י"ב) הנה נא הואלתי רציתי כמו הואל משה ובפרש
(דברים ה) אלה הדברים אומר הואל משה התחיל כמו הנה נא
הואלתי כן מצאתי בכל הנוסחאות וקרוב לודאי שהוא טעות
שנפל בנוסחה הראשונה והראוי הואלתי רציתי כמו (שמות ב')
ויואל משה שפירש שם כתרגומו וצבי לשון רצון :

הבאי בדברי רבותינו זכרונם לברכה (תמיד פ"ג) דברה תורה
בלשון הבאי והוא כמו גוזמא וכן אמרו (חולין ד' ל)
דברה תורה בלשון הבאי (דברים ה) ערים גדולות
ובצורות בשמים · בשמים סלקא דעתך אלא גוזמא · נמצא
גוזמא והבאי אחד היא · והוא כשאדם מגדל את הדבר הרבה
ומוסיף על גידולו וגוזמא הוא לשון יון והבאי נראה לי שהוא לשון
קוץ תרגום של קוץ שמיר הובי ובור וכן שמיר ושית · ובמו
שהקוצים אינם נחשבי לשאר עצים כך דברי גוזמות אינם נחשבים
לשאר מאמרים ואין בהם אמתות והא של הבאי בחטף פתח
בראיית רפי הבית וכן הבל והברה הבאים אחר זה ההיהין
בחטף פתח

הבל (שבת דף קי"ט) הבל פיהם של תינוקות · ובעל הערוך
הביאו ולא פירשו : והוא כדמות עשן היוצא מפי
הבעלי חיים והוא יותר נכר בזמן החורף מבקיץ ובל"א
אוטם ובלעז האליטו וכן תרגום (תלים ל) כלינו שנינו כמו הגה
היך הבל פומא ·

הברא קול הברה הוא הנקרא בפסוק קול דממה כמו שכתוב
(מלכים א י"ט) ואחרי האש קול דממה דקה ופי' רש"י
ואני שמעתי קול הבא מתוך הדממה טאצימנט
בלעז בלשון רומי אי"ו ובלשון אשכנז ווידר האל : וכן אמרו
רז"ל בתקיעת שופר (ר"ה ד' כז) שמע קול הברה לא יצא : ועוד
שמשו בו באופן אחר באמרם (גיטין דף פט) יצא קול הברה
בעיר.

בעיר על פלוני או פלונית וכולי פירש קול שאינו ודאי : והמדקדקים קראו גם כן נקודות האותיות הברות כמו שאמרתי בשירי אלה מלכים העשרה המולכים בהברה והם עשרה נקודות אַ אִי אֻן אֻן וכולי :

הַגָּדָה בליל פסח קורין ההגדה ונקרא כן משום שנאמר והגדת לבנך וכו׳ ובלשון אשכנז נקרא לעז: ונראה לי שהוא לשון גאלה בלשון אשכנז ער לעזונג ועוד עיין בשורש אגד ·

הַגָּהָה קורין למי שמתקן טעותי הספר מגיה ופעולתו נקראת הגהה ואז נקרא הספר ההוא מגה ובלעז קוריט והוא לשון נוגה ואורה וכן הכותב איזה חדוש או ביאור בגליונות הספר נקרא אותו החדוש או אותו הביאור הגהה כגון הגהות המימוני או המרדכי :

הֶגְמוֹן ראש וזנב : (ישעיה ח) תרגם יונתן ריש והגמון וכן בתרגום ירושלמי בפסוק (אסתר ט) ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה : ואעביד מינך הגמונין ופלמרכין ואנחנו קוראים לגלחים גדולי המעלה לשאין למעלה מהם רק החשמנים הנקראים קרדינאלי ואפפיור הגמונים וכן מה שתחת פקידותם נקרא הגמוניא וכן במשנה (ריש גיטין) מהגמוניא להגמוניא והגמון בלשון אשכנז בישוף ובלעז ווישקופא :

הָגוּן בדברי רז״ל (יבמות דף עו) הגון הוא למלך תלמידים הגונים אשה הגונה ענין יושר ונכון ויש מפרשים מזה (יחזקאל מ״ב) בפני הגדרת הגינה דיחזקאל והשם הוגן כמו לא עשה כהוגן ונראה לי שאין לשמש בו זולת כף השמוש בלשון אשכנז צימליך ובלעז נראציוזה :

הוֹדָאָה (ברכות לד) בהלל ובהודאה מלשון (תילים ק״ה) הודו ליי שרשו ידה והא׳ במקום הא השרש וההא האחרונה לנקבה ותרגום (יהושע ז) ותן לו תודה· והב ליה הוראה והוא כמו ודוי אלא שיש מעט הפרש ביניהם כמו שאבאר בשורש ודוי :

הֶדְיָא והא בהדיא כתיב וכן הפסוק אמר בהדיא פירוש בבירור בלשון אשכנז בישיידליך ובלעז קייארו ואין לדבר בו זולת הבית אך נראה לי כי מצאתי להדיא ואיני יודע אנה ·

הדיוט כהן הדיוט פירוש כהן פשוט רוצה לומר שאינו
גדול וכן (שמואל א׳ י״ב) ואנכי איש רש ונקלה · וא
גבר מסכן והדיוט וכן (שמואל א׳ כ״ד) אחר פרעו
אחר: בתר הדיוט חד וכן (בראשית א׳ כ״ד) אין זה כי אם בית אלה
לית דין אתר הדיוט והוא לשון יון אידיוטו ובלשון אשכנז אי
גמיינער יבלעז פריבאטו ·

הדר נוהגין לכתוב בגמרא בסוף כל פרק הדרן עלך פירו
חזור בך וקשה לי על הנון והדר הוא לשון חזרה (דניאל
ובדניאל וליקר מלכותי הדרי פירוש חזרתי :

היינו מלה מורגלת בדברי רז״ל באמרם היינו הך היינו כך וכ
ונגזרת מן היה ונוסף נון וי״ו בחולם לכנוי הנסתר ע
משקל ישנו כאילו אמר הרי הוא ועל הרוב לא שמש
בו רק עם דלת המשמשת בראש במקום שין או אשר כמו שכתבת
במלת די ובל״א דש אישט ובלשון רומי אידעשט :

היאך שמשו רז״ל במלה זו במקום איך כמו שפירש רש״
גבי יוסף והיאך יכול אני לבדי להרע לכם ובתרגו
ירושלמי היך כמו (איוב כ״א) ואיך תנחמוני הבל והיך
תנחמוני למא ויש מתורגמין היכדין (תילים י״א) כמו איך תאמרו
לנפשי היכדין תימרון לנפשי והוא מורכב מן היך ודין כלומר
איך זה ·

היכן שמשו רבותינו זכרונם לברכה במלת זו במקום אי
באמרם ומהיכן למדו לומר כן (שמות י״ב) וכן ויקרא למשה
ולאהרן לילה פירוש רש״י צעק היכן משה
שרוי היכן אהרן שרוי ונראה לי שהוא מורכב מן הי וכאן שה
בתרגום ירושלמי איזה כמו (אסתר ט׳) ויאמר המלך אחשורוש
לאסתר המלכה מן הי די אומה את ומן הי די זרעיתא את וכ
איזה הדרך ישכון אור הידין אורחא והוא על דרך אי מזה באת
כמו שפירש רש״י שם :

הך היינו הך כמו זה ונמצא גם כן בלשון נקבה הך כתובתא הך
מלתא כמו זאת ·

הבא (בראשית יט) מי לך פה תרגום מן לך הבא וכן (בראשית
ע״ו) ישובו הנה יתובון הבא ויש מתורגם חילבא
עיין במתורגמן ·

הכי אפילו הכי פירוש אפילו שכן הוא והוא כמו מכל מקום
כמו שאבאר במלת מקום ובתרגום ירושלמי (אסתר ב) וייטב

הדבר

הדבר בעיני המלך ויעש כן ועבד הבי וכל כן דבאמ"ת מתורגם הבדין : ונראה לי שהוא מורכב מן היך ודין עיין במתורגמן ·

הללו (א) מי הם הללו כמו האלה וכן לנקבות הנרות הללו כמומלת אלה שהשוה לזכרים ולנקבות ·

הלואי (תילים פ"א) לו עמי שומע לי תרגום הלואי דעמי שמיע לי ושאר לו מתורגמן לואי עיין בשרשו ובלשון אשכנז ווער וואלט ובלעז דיאו וואלישי

הלכה הלכה למשה מסיני : והלכה כפלוני וכן הרבה והוא ענין משפט ודת וכן תרגום של כמשפט הזה כהלכתא הדין (אסתר א') והשתיה כדת ושקיותא כהלכתא ובלשון אשכנז ליץ ובלעז ליצייון ·

הלן בדברי רבותינו זכרונם לברכה להלן הוא אומר כך וכך מה להלן כך אף כאן כך וגומר ענינו כמו שם או שמה ונראה לי שאין לשמש בו רק עם למד השמוש בלשון אשכנז דורט ובלעז לי או לה :

הן הן רב הן מעט זכרתיו בשורש בין ·

הנאה יש הנאה שהיא הנאת ממון כמו (שמואל א' י"ב) אשר לא יועילו דלית בהון הנאה (ירמיה כ"ג) והועיל לא יועילו : ואהנה לא יהנון ותרגום (בראשית ל"ו) מה בצע · מה ממון ניתהני : ויש להנאת הגוף כמו (ירמיה ל"א) ושנתי ערבה לי · ושנתי הנהני (קהלת ד') מלא כף נחת מלא חפני מיכלא בהניית נפש : בלשון אשכנז זאנפט או נויץ ובלעז בון פרו או אוטילו ·

הני מלי פירוש אלו הדברים והוראתם כהוראת מה שנהג הרמב"ם במה דברים אמורים וכולי :

הונגר (תילים פ"ג) מואב והגרים תרגום מואב והונגראי היא מרינת אונגריאה ובלשון אשכנז אונגרן ולכך נוהגים אנחנו לקרא ליושביה הגריים והמרינה מדינת הגר אבל מלחמה עם ההגראים (ד"ה א' ה') שבדברי הימים הם ישמעאלים ונקראו כן בעבור שבאו מן הגר ונקראו גם כן קדרים כי קדר הוא בן ישמעאל שנאמר (בראשית כ"ה) בכור ישמעאל נביות וקדר:

(א) רש"י פ' יתרו זיין הנדיא

הנדיא (אסתר א׳) מהודו ועד כוש תרגום מהנדיא רבא וכולי וכן (בראשית ב׳) ארץ החוילה תרגום יונתן ארעא הנדיא וכן בלשון לעז נקרא אינדיאה

העדר בספרים חצונים נהגו זאת המלה באמרם ההויה וההעדר פירוש כל מה שנברא יחסר על דרך כל הוה נפסד וקורין גם כן המיתה העדר וכן נוהגין לכתוב בתנאי החתונים על דבר ההעדר דהיינו שאם ימות הוא או היא וכו׳ מלשון (ישעי׳ מ׳) איש לא נעדר

הפסד זה השורש לא נמצא במקרא גם לא בתרגום רק במקום אחד (תלים מ״ד תרע לאמים ותשלחם תרגום תברתא לאמיא ופסדתינון והוא מלשון ערבי ממש קורין לאבידה פסידה ורז״ל שמשו בו הרבה בבנין הפעיל הפסיד מפסיד וכולי והשם (א) הפסד מצוה כנגד שכרה וכולי והוא ענין אבוד בלשון אשכנז פר לושט ובלעז פירדטה

הפקר עיין בשורש פקר

הקש בדברי רז״ל (בכמה מקומות) אין משיבין על ההקש וכן אמרו (קידושין ד׳ י״ד) מקיש עברי לעבריה הוא לשון השואה בלשון אשכנז גלייכן ובלעז אין גוואל ואין לו דומה במקרא רק רש״י פירש (שמואל ב׳ יט) ויקש דבר איש יהודה לשון השואה וכן (צפניה ב׳) התקוששו וקשו השוו דעתכם וכן יש ספר בהגיון הנקרא ספר ההקש שהוא מבאר ההקשים ואינו ממלאכתי

הרי שמשו בו רז״ל במקום הלא כמו (בהגדה) הרי זה משובח הרי אנו ובנינו והא נקודה בחטף פתח והריש בצרי ובלשון אשכנז פר וואר ובלעז פיר צירטה

הרהר בדברי רז״ל (סנהדרין ד׳ ק״ה) ולא הרהר אחר מדותי (חולין ד׳ י״ז) לא הרהרתי ביום וכן כל בנין הפעיל והשם (ב) הרהורי עבירה קשים מעבירה לשון מחשבה תרגום (תהלים קל״ט) ודע שרעפי ודע הרהורי (דניאל ב׳) ובדניאל הרהורי על משכבי בלשון אשכנז גידנקן ובלעז פינשיד

הרף בדברי רז״ל כהרף עין פירוש כרגע והוא נלקח מלשון רפרוף שהאדם מרפרף בעינו רוצה לומר סוגר ופותח סוגר ופותח בל״א בליצלט ועקרו מלשון רפיון שרשו רפה והה״א

(א) אבות פ״ב (ב) יומא דף ל״ט

נוספת על משקל הקש ובלשון אשכנז אויגן בליק ובלעז באטר דיאוקיו

הַרְשָׁאָה תמצא בשורש רשה

הוֹשַׁעְנָא אגודת ערבי נחל שנוטלין בחג הסכות קרויין הושענות לפי שצועקים עליה' הושענא רוצה לומר הושיעה נא והרכיבו שתי המלות יחד לקצר ואמרו הושענא ובפסוק (אסתר ג') ישנו עם אחד תרגום ירושלמי ועבדין להון הושענא וכו' עד והדרין בהושענא :

הַשְׁתָּא (תהלים קי"ג) מעתה ועד עולם מהשתא ועד עלמא (משלי ח') ועתה בנים והשתא בניא וכן הרבה באמת :

הֶתֵּר אסור והתר וכולי (סנהדרין ד' פ"ג) כת יתרו כי התיר לך והשם אסור והתר זה כנגד זה כל דבר שיש בו עון ועונש לעשותו נקרא אסור וכשאין בו עון נקרא מותר בלשון אשכנז דר לאבט ואין משמשין בו אלא בהפעיל גם בהפעל הותרו בו לבא בקהל ועוד אדבר בו בשרש שרה :

הַתְרָאָה בעדים ובהתראה מעיד ומתרה בך לשון אזהרה ואין משמשין בו רק בהפעיל ולפי שאין מתרין באדם אלא בפני עדים לכך לא בא לשון התראה בפסוק אלא בלשון עדות כמו (דברים ד') העדותי בכם (בראשית מ"ג) העיד בנו האיש ותרגום בלשון סהדותא דוק ותמצא :

נשלם אות ההא יי ישראל ברוך יהא

אות הויו

וַדַּאי דבר שאין בו ספק נקרא ודאי כמו שאמר החכם אין ודאי שאין בו ספק הנראה ספק שאין בו ודאי כמו המות בלא גיווים ובלעז צירטו :

וִדּוּי לשון ודוי שרשו ידה והוא כמו הודאה אלא שלשון הודאה נופל גם כן על לשון שבח והלל לשם יתברך שמו והוידוי לא נופל רק על הודאת חטא ועון ובאים מהם פעלים אבל מלשון הודאה לא יבא רק בהפעיל כמו (תהלי' ק"ה)

הודו ליי (משלי כ״ח) ומודה ועוזב ומלשון ודוי לא יבא ד
בהתפעל לבדו כמו (ויקרא ה׳) והתודה אשר חטא (במדב
ה׳) והתודו את חטאתם בלשון אשכנז בייקענן או בייכט
ובלעז קונפיסר :

וַיי (במדבר כ״א) אוי לך מואב ווי לך וכן (ישעיה ו׳) הו
חכמים ווי דחכימי וכן (שופטים י״ב) אהה בתי ווי ברת
וכן (יחזקאל ג׳)הה ליום ווי מן קדם יומא וכולם כתיבין בשת
ואוין וכן רוב המלות שמתחילים בויו שרשית כדי להפריש
בינם ובין ויו השמוש כמו וורד וותיק ודומיהם :

וִיטְרִי מחזור ויטרי שמעתי שהוא פוסק אחד שחבר חכ
אחד מעיר ויטר והיא בצרפת כמו שנקרא ספ
הראקינאט על שם מחברו רבי מנחם מראקינאט וכ
הצורכך שבו חדושים על הסמ״ק פירוש ספר מצות קטן והמחבר
היה מעיר צורך :

וִילוֹן הוא כמו יריעה או מסך ואולי הוא מלשון רומי שקורי
לפרוכת ווילום :

וָלָד (בראשית י״א) אין לה ולד בשתי קמצין ואחד (שמואל
ב׳ ו׳) לא היה לה ולד הלמד בסגול ובשרשים הנדפסים
בווניצייה יש טעות בשורש ילד עיין שם ובגמרא אמרו
הרבוי בלשון רבות ולדות :

וֶורֶד (שיר ו׳) וללקוט שושנים תרגום די מגבב ורדים ומזה
נקראו החוטין הדקין שבצואר העוף ורדין לפי שהם
מלאים דם ודומין בארמומית כוורד בלשון אשכנז רוז
ובלעז רוסה ויש אומרים שהשושנה היא פרח לבן והוא בלשון
אשכנז לילג ובלעז ליליו ונקראת שושנה לפי שהיא תמיד של
ששה עלים וחבצלת היא בלשון אשכנז רוז אך קשה לי על(שיר ב׳)
כשושנה בין החוחים והליליו אינו בין החוחים :

וֶושֶׁט קנה וושט הוושט הוא מה שאצל הקנה שבו נכנסין כל
מיני מאכל ומשתה ויש אומרים שנקרא וושט בעבור
שהוא מלוכלך ובזוי מלשון (בראשית כ״ה) ויבז עשו
תרגום ושט וזה טעות גמורה כי ויו של ושט היא שמושית שרשו
שאט מן (יחזקאל כ״ה) בשאט נפש והויו של ושט היא שרשית
ולא ידעתי שמו בלשון אשכנז גם בלעז :

זותק

ותק בדברי רבותינו זכרונם לברכה מנהג ותיקין וכן(א)בנים ותיקין · ובערוך פירוש ותיק תלמיד ותיק ותמהתי בפירושו זה כי לא חדש בו דבר אבל (ברכות ד׳ ה׳) רש״י פירש ותיקים אנשים צדיקים שמחבבין המצוה וראיתי שכנו גם כן הקדוש ברוך הוא ותיק · וכן אחת מסליחות יום הכפורים מתחלת ותיק וחסיד :

ותר בדברי רבותיני זכרונם לברכה קורין למי שמפזר מעותיו יותר מדאי ותרן ובלשון עברי נקרא שוע שנאמר (ישעיה ל״ב) ולכילי לא יאמר שוע כך פירש הרד״ק ונראה לי כי יש הפרש בינידם כי נקרא ותרן (היינו כן בדברי רז״ל איוב ותרן במ נוכו לשבח הקב״ה ותרן והרבה כן) מי שמפזר מעותיו באבילה ובשתיה וכדומה לזה והיא מדה רעה · אבל שוע הוא אדם נכבד שנותן מעותיו לדברים ראויים ויותר ממה שראוי לו והיא מדה טובה והוא יותר משובח מן הנדיב :

נשלמה אות הויו · בעזר הטוב לקוויו

אות הזיין

זז בדברי רז״ל לא זז משם ,ניין תנועה ומזה נקראו החיות זיז לפי שהם זזים ונעים תמיד ממקום למקום שנאמר (תהלים נ׳) וזיז שדי .

זבל נקרא הצואה והרעי זבל תרגום (מלכים ב׳ ט׳) כדומן על פני השדה · כזבל על אפי חקלא ובלעז מירדה :

זהם נקרא הזיע והטנוף זוהמא מלשון (איוב ל״ג) וזהמתו חיתו לחם : והתואר מזוהם ועוד אזכרנו בשורש לכלך בלשון אשכנז אונלושט ובלעז דיזוטלו :

זוג סתם זוג הוא שנים כתרגום (מלכים ב׳ ה׳) של צמד פרדים · זוג כודנון והוא נקוד בחולם זוג והוא לשון יון ממש בלשון אשכנז פאר וכן בלעז פארו :

זוג בשורק הוא הפעמון בלשון חכמים מה שבחוץ נקרא זוג והפנימי נקרא ענבל בל״א שעל ובלעז קאמפנילו אבל (שמות כ״ח) פעמון זהב ורמון · תרגום זגא דדהבא

(א) גיטין דף ע כתובות דף כ״ב

וברבוי

וברבוי (שמות כ"ח) פעמוני זהב · זגין דדהבא :

זוז (שמואל א' ט) רבע שקל כסף · תרגום זוזא חד דכספא ובבר כתבתי כי דינר וזוז אחד הוא אלא שזוז הוא של כסף והדינר של זהב · וארבע זוזים הם סלע עיין בשרשו :

זוטא סדר עולם זוטא וכן איכה זוטא והוא ההפך מן רבתא פירוש קטן :

זיין (ישעיה י"ב) נשק בית היער תרגום זיין בית מקדשא וכן כל נשק מתורגם בלשנא זיין · וכן (דברים כ"ג) על אזנך, על זיינך בלשון אשכנז וואפן ובלעז ארמא · ובפסוק (בראשית מ"ט) גד גדוד יגודנו משריית מזיינין · ויש מפרשים מזה (ירמיה ה') סוסים מיוזנים כמו מזויינין :

זייף המזייף מטבע של מלך והשם זיוף והתואר זייפן פירוש כל דבר שאינו נעשה כתקונו נקרא זיוף והוא כמו פסול בל"א פאלש וכן בלעז פאלשו :

זכאי (בראשית ו') איש צדיק גבר זכאי ופן (דברים כ') דם נקי דם זכאי והרבים זכאים והשם בלשון רז"ל זכות ובתרגום זכותא כמו (ישעיה ע') במשפט ובצדקה תרגום בדינא ובזכותא גם במשקל אחר זכו (בראשית ע"ו) ויחשבה לו צדקה לזכו אבל אין נוהגין לאומרו בלשון אשכנז וורדיקייט ובלעז דינייטאטו :

זכר קראו רז"ל לשמות הקדושים אזכרות וכן במדרש ע"א אזכרות מן בראשית עד (בראשית ג') ויגרש יי את האדם כנגד ע"א סנהדרין וכו' ועוד אמרו (סנהדרין דף קכ) אחאב מלך ישראל מחק את האזכרות וכתב תחתיהן שם הבעל (גיטין דף כד) ועוד אמרו ספר תורה ותפילין שכתבן מין שורפין אותם עם אזכרותיהן ובעלי המסורת קראו להן ארכרות בלשון ארמי כמו שאמרו מוסר י"ב פתחין וכל דסמיך לארכרא דכותהון כמו מוסר יי ודומיהם :

זל (ישעיה מ"ד) הזלים זהב מכים פירשו בו שהוא ענין זול ששמשו בו רז"ל באמרם (תענית דף י"ט) המעות בזול והפירות ביוקר בלש"א וואל וייל ובלעז בין מארקארו :

זלזול ענין בזיון וקלות מלשון (איכה א') כל מכבדיה הזילוה (משלי י"ג) טוב נקלה ועבד לו תרגום טב הוא זלילא ועבדי אית ליה ושם התואר למי שהוא נבזה ומיאוס.

מזולזל בלשון אשכנז און פלוט ובלעז דיזוטלו :

זמן (קהלת ג׳) לכל זמן (ירמיה ח׳) ואתנה לו זמן לא נמצאו רק אלו השנים ואומרים שהוא כמו עת · ובאמת נראה לי שיש קצת הפרש ביניהם כי זמן הוא כמו מועד וכן כל לשון מועד מתורגם לשון זמן כמו (דברים י״ז) מועד צאתך זמן מפקך ודומיהו אבל התרגום של עת עדן נמצא שהם שני דברים · ועוד ראיה אחרת שאומר הפסוק (קהלת ג׳) לכל זמן ועת לכל חפץ וכן (דניאל ז׳) בדניאל עד זמן ועידן ואני אין בי כח לפתור ההפרש שביניהם ושמעתי שהוא ענין פילסופי דק מאוד · וכן בלשונות הגוים יש הפרש ביניהם · זמן בלשון אשכנז צי״ל ובלעז טירמינו · ועת בלשון אשכנז צייט ובלעז טימפו :

זמן (שמות ל״ד) והיה נכון לבקר והוי זמין לצפרא (שמות י״ט) היו נכונים הוו זמינין וכן כל לישנא קדוש שפתרונו בלשון הכנה מתורגם בלישנא זמון כמו (יהושע ז׳) קדש את העם ואמרת התקדשו · זמן ית עמא ותימר איזמנו ודומיהם רבים · וכן כל לשון קריאת האדם לסעודה מתורגם בלשון זמון כמו (מלכים א׳ א׳) ואת שלמה אחיו לא קרא לא זמן (אסתר ה׳) אני קרוא לה אנא מזמין לה (שמואל א׳ ט׳) יאכלו הקרואים יאכלון זמיניא בלשון אשכנז גילאדן ובלעז קונוויטאטו וכן שמשו רז״ל במי שקורא חברו לדין · באמרם המזמין את חבירו לדין והשם הזמנה ועוד שמשו בזה בשלשה שאלו נקראו מזומן וכמו שעשרה נקראים מנין לענין תפלה וקדשה כך שלשה נקראים זמון לענין ברכת המזון (ברכות דף כ״ה) ואין זמון פחות משלשה ולוקחין סמך מן (תהלים ל״ד) גדלו ליי אתי שאחד אומר לשנים גדלו הרי שלשה :

זקף עץ של תליה מתורגם בשלש לשונות צליבא · קיסא · זקיפא · אונקלוס ויונתן תרגמו את כלם בלשנא צליבא ובתרגום הראשון דאסתר מתורגמים קיפא · ובתרגום שני זקיפא · וכן (עזרא ו׳) בעזרא וזקיף יתמחא עלוהי בלשון אשכנז גאלגל ובלעז פורקא :

זקק (לשון רש״י פ׳ כה ובגמ׳ סנהדרין דף ק״ח ליתה) אף בהמה וחיה נזקקין לשאינן מינן וכן אשה הזקוקה ליבם פירוש בערוך לשון קשירה בלי ראיה ואני מצאתי בתרגום ירושלמי (בראשית ל׳) ומתי אעשה גם אנכי לביתי ואני זקוק לפרנסא בניי ואינשי

ואינשי ביתי הוא לשון צריך · וכן בדברי רז״ל הוזקק לומר כך וכך פירוש הוצרך :

זָקֵן אדם קורא לאבי אביו או לאבי אמו זקני ולאם אביו או לאם אמו זקנתי ·

זָרִיז אדם שיש לו לב חזק ואינו ירא משום אדם רוצה לומר שהוא הפך מן איש הירא ורך הלבב קורין לו זריז ונראה לי שהוא נלקח מן(בראשית י״ד) וירק את חניכיו תרגום וזריז וכן חמושים וחלוצים כלן מתורגמין בלשון זריז (איוב ו׳) וכן אזור נא כגבר חלציך · זריז כדון כגבר :

זָרַז הרבה שמשו רבותינו ז״ל בזה בלשון אזהרה באמרם (מכילתא פ׳ יתרו וב״ת) מזרזין את האדם בשעת מעשה : וכן (ספרי פ׳ נשא) אין מזרזין אלא למזורזין ודומיהם רבים בלשון אזהרה בל״א גיווארנט ובלעז אוויצטו או סוליציטו :

זֶרֶת אמרו רבותינו זכרונם לברכה (עירובין דף כ״ה וע״ב) שהוא מדה של חצי אמה של ששה טפחים והלועזים פותרים זרת פאלמו בלעז ואנחנו פותרים אותו דוים איל ורד״י פירש כן(שופטים ג׳) גומד ארכו דשופטים חמלאנה בלשון אשכנז ובלע גשקורטא עד כאן לשונו ועיין בשרשי קמחי בשורש זרת וטפח וקורין גם כן לאצבע קטנה זרת ופירש בערוך לפי שבו מודדין הקטרת עיין בשרש אצבע וקבלתי מפי אדוני אבי הרא״ש ז״ל שנקרא זערת תרגום של קטן זעיר ונבלעה העין כמו שנמצאה מובלעת במקומות אחרים :

נשלמה אות הזין בשם שברא יש מאין

אות החית

חָבַב (דברים ל״ג) אף חובב עמים לשון אהבה ואין לו דומה במקרא וכל לשון סגולה מתרגם בלשון חבה אבל כל לשון אהבה אינו מתורגם בלשון חבה רק בלשון רחים אבל רבותינו זכרונם לברכה שמשו בו הרבה כגון בפרקי אבות(פ״ג)חביבין ישראל שנקראו בנים והשם חבה יתירה נודעת להם · והדגש במקום הכפל בלשון אשכנז ליבשאפט ובלע״ז אמור

חָבָה בדברי רז״ל חבית מלאה יין וברבוי חביות וזהו ראיה ששרשו חבה כי ההא תתהפך ליוד נעה על משקל חניות מן חנה ואם היה שרשו חבת היה הרבוי חביתות על משקל בריתות מן ברית ׃ ומעשה החביתים (ד״ה א׳ ט׳) שבדברי הימים שרשו. חבת מן (ויקרא ו׳) מחבת בשמן וחבית בלשון אשכנז פאס ובלעז סוטא ׃

חִבּוּט הַקֶּבֶר כתוב במדרש רבי יצחק בן פרנך שאלו לו תלמידיו את רב׳ אליעזר כיצד דין חבוט הקבר אמר להם כיוון שנפטר אדם מן העולם בא מלאך המות ויושב על קברו מיד נכנסה נשמתו בגופו ומעמידו על רגליו וכולי׳ · עד אמר רבי יהושע בן לוי ובידו שלשלת תציה של ברזל וחציה של אש ומכה אותו פעם ראשונה אבריו מתפרקין שנייה עצמותיו מתפזרים ובאים מלאכים ומקבצים אותם ומכה אותו פעם שלישית ונעשה עפר ואפר ומחזירו לקברו וכו׳ עד אמר רבי מאיר קשה דין חבוט הקבר מדינה של גיהנם שאפילו צדיקים גמורים ויונקים שדים ונפלים נדונו בו חוץ מי שמת בערב שבת והדר בארץ ישראל וכולי׳ עיין שם ׃

חָבַל בדברי רבותינו זכרונם לברכה החובל באביו החובל בחברו הוא לשון הכאה ואינם לשון השחתה כי אין לשון חבלה רק בבנין פעל וכן (קהלת ה׳) וחבל את מעשה ידיך (ישעיה י׳) לחבל כל הארץ ודומיהם ולא נמצא בקל וכן כל לשון השחתה מתורגם בלשון חבלה בבנין פעל ולא בקל כמו (שמות ל״ב) כי שחת עמך ארי חבילו עמך וכן בדניאל (דניאל ו׳) ולא חבלוני ׃

חֲבַל בדברי רז״ל (סנהדרין דף קי״א) חבל על דאבדין ולא משתכחין פירוש אוי וכן תרגום (הושע י״ג) אללי לי חבל עלי ואולי הוא מלשון צער וחבלי יולדה וכן תרגום (תהלים מ״ח) חיל כיולדה חבלין כלידתה ׃

חָבַר אנכי אליהו המחבר כן כל מי שיעשה ספר חדש נקרא מחבר והספר ההוא נקרא חב״ר ופירושו ידוע ׃

חָבֵר אדם שהוא נסמך לרבנות אבל אינו ראוי עדין להיות מורה הוראה להקרא מ״רינו הרב קורין אותו חבר הרב פירוש נתחבר אל מי שהוא מורנו הרב ובגמרא נהגו

לקרא כל מי שאינו עם הארץ חבר :

חַגָא חג ומועד של עובדי עבודת עכו"ם אנחנו מכנין אותו חגא מלשון שבר כמו (ישעיה י"ט) למצרים לחגא וכן קורין אותו איד עיין בשרשו :

חֶדְוָה כמו (ד"ה ה' י"ז) עוז וחדוה במקומו ובסמיכות (נחמיה ח') חדות יי היא מעוזכם לא נמצא עוד במקרא חדוה אבל שמחה וששון ועליזה כלהון מתורגמין בלשון חדוה ושני פעלים נמצאים ממנו במקרא והם (שמות י"ט) ויחד יתרו (תהלים כ"א) ותחדהו בשמחה ואין עוד ·

חוֹב (א)חבלתו חוב ישיב רז"ל שמשו הרבה בזה הלשון כגון בעל חוב ובלשון נקבה חובה כגון(ב)בין לזכות בין לחובה והתאר חייב נלקח מן (דניאל א') וחייבתם את ראשי למלך בלשון אשכנז שולדיג ובלעז דיביטו ·

חוֹל (שמואל א' כ"ב) והוא דרך חול לשון חולין והוא הפך מן קודש וכן קורין לששת ימי המעשה חול כמו שאמרו בין בשבת בין בחול בלשון אשכנז וואוך ובלעז שיטימאני :

חוּשׁ חמש חושים שהם הראות והשמע המשוש והריח והטעם ויש מפרשים מזה (קהלת ב') מי יאכל ומי יחוש פירוש מי ירגיש בלשון אשכנז אנפפינדן ובלעז סינטיר :

חַוָר תרגום של לבן חוור ומזה אמרו הלשון אינו מחוור רוצה לומר אינו מלובן וצח וברור בלשון אשכנז לויטר ובלעז קיארו :

חַזָן חזן הכנסת הוא המוציא הקהל בתפלתו ונקרא חזן מלשון ראייה שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לספר תורה כך פירש בעל הערוך אבל מצאתי ששליח צבור רוצה לומר שמש הקהל נקרא חזן כאמרם (סוכה דף נ"א) החזן היה מניף בסודר וכן אצל בני שמואל שהיו מטים משפט ובולי אמרו (שבת ד' נ"ו) כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם ונקרא אם כן חזן לפי שהוא צריך לראות מה הם צרכי הצבור שיעשה המוטל עליו :

חָזָק תלת זמנין הוי חזקה וכן חזקת הבתים הוא לשון אחיזה מלשון (שמות ט') ועודך מחזיק בם ופירש מי שיש לו אחיזה בבית או בקרקע ימים רבים ואין אחר יכול להוציאו מידו זהו נקרא חזקה ובלעז אציון וכן מעמידין את האדם על

(ב) סנהדרין דף כ"ב

(א) (יחזקאל י"ח)

חזקתו

הוקתו פירוש על מעשיו הטובים או הרעים שהחזיק בם ימים רבים וכלשון אשכנז גיוואנהייט ובלעז קוסטומה :

חזר (שופטים כ׳) ואיש ישראל הפך וגבר ישראל אתחזר וכן רוב לשון הפוך מתורגם בלשון חזרה בבנין התפעל כי הוא פעל עומד וכל לשון סבוב אשר באמ״ת מתורגם לשון חזר בבנין הקל וכן רז״ל שמשו בו בבנין הקל באמרם חזרתי על כל המקרא וכן (חגיגה דף ע״ו) חזור בך וכן (סנהדרין ד׳ ק״י וע״ב) מה היום הזה חוזר ומאיר אף עשרת השבטים עתידין לחזור ובבנין הפעיל החזיר מחזיר נשמות :

חזר קורין לספר שכתובים בו הפיוטים שאומרים בקצת שבתות וימים טובים מחזור לפי שהם חוזרים חלילה כל שנה ושנה .

חזר מחזור קטן ומחזור גדול ואלו הם דע שבכל י״ט שנים הלבנה חוזרת חלילה ומתחלת הלוכה כמעט שוה עם החמה וזה נקרא מחזור קטן של הלבנה ומחזור גדול של החמה הוא של כ״ח שנים וכבר עברו מבריאת עולם עד הנה ט׳ שנים וק״ץ מחזורים לכך מקוים אנחנו שטרם בלות המחזור הזה יהיה קץ גלותינו וכן אמר דניאל (דניאל ח׳) כי למועד קץ ואמר עוד (דניאל י״א) קץ למועד וכן יהי רצון :

חזרת צנון וחזרת בשורש צנן תמצאנו :

חייט קורין לתופר הבגדים חייט והוא מלשון (בראשית ג׳) ויתפרו עלי תאנה תרגום וחטיטו (יחזקאל י״ג) וכן למתפרות כסתות דמחטטין ויש אומרים כי חייט מלשון חוטין כמו שנאמר מן דוק דייק ומזה נקרא הברזל שתופרין עמו מחט ועוד אזכרנו בשרשו :

חל (פסחים דף מ״ט) ערב פסח שחל להיות בשבת פירוש יפול ויחנה מלשון (שמואל ב׳ ג׳) יחולו על ראש יואב בלשון אשכנז גיבאלט ובלעז אקריט וכן (ירמיה מ״ד) ותתך חמתי וחל רוגזי :

חלל כל לשון התחלה שרשו חלל כמו (דברים ב׳) ראה החלותי ודגש הלמד יוכיח והשם בתוספת תיו תחלה ורז״ל הרגילו לומר התחיל התחלת מתחיל אתחיל עשו התיו שרשיו כמו שעשו בתיו של תרומה באמרם אין תורמין וכן

במם של משכון כמו שאבאר בשרשו :

חלל בדברי רז״ל חוזר חלילה הוא לשון סבוב ונלקח מן (זופניה כ״ח) לחול במחולות כי כן דרך במחול סובבים סובבים וחוזרים למקום הראשון והחית נקודה בחטף פתח · כי דמלה בטעם מלרע כמשפט הא הנקבה על משקל אבילה שלילה אבל חלילה לך ודומיהו שהוא לשון מניעה ההא נוספת לכן הוא מלעיל והחית קמוצה :

חלט זה השרש לא נמצא במקרא רק פעם אחת ויחלטו (מלכים א׳ כ׳) הממנו לשון חלוטין ידוע בדברי רז״ל והוא מלשון (ויקרא כ״ה) לצמיתות תרגום לחלוטין בלשון אשכנז אייגן ובלעז ליברו ושמשו בו בנפעל נחלט ובהפעיל החליט מוחלט ·

חלף יש מקומות שקורין למאכלת חלף מן (עזרא א׳) מחלפות תשע ועשרים על שם שהם מחלפין הבהמה מחיים למיתה והרד״ק כתב על שם שהם כורתים והוא רחוק בעיני ·

חלק רבותינו נחלקו בדבר וכן (סנהדרין ד׳ ק׳) כל הנחלק על רבו כאלו נחלק על השכינה והשם (אבות פ״ה) מחלוקת קרח וכל עדתו ענין כלם לשון הבדל והפרש ומשקל אחר חלוק כגון יש חלוק בתיבה של שתי אותיות וכולי פירוש הפרש בלשון אשכנז אונטר שייד ובלעז דיספרינציה :

חלק (בראשית ל״ז) את כתנתו את כתונת הפסים פירש רש״י זה החלוק וכן פירוש בא״ע הכתונת הוא הדבק לעור ובעל הערוך פירוש חלוק המלבוש העליון ובלעז בלודילו ויש אומרים טוניקה ובלשון אשכנז העמד :

חמר קל וחומר הוא מדה אחת של שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן ואין כאן מקום ביאורם · גם אדבר בם בשורש כל במלת כל שכן · אך חומר הוא שם של כבדות ובלשון נקבה חומרא והתואר חמור והנקבה חמורה :

חמת בדברי רבותינו זכרונם לברכה לא מחמת אהבה ולא מחמת שנאה ענינו כמו בעבור או בגלל וכמו שלא ישמשו אלו זולת בית כך לא ישמשו מחמת זולת מם השמוש בלשון אשכנז שווער :

חנות (ירמיה ל״ח) כי בא ירמיה אל החניות היחיד ממנו חנות על משקל גלות וגליות ואנחנו נוהגים לקרוא למקום

פתוח

פתוח לרוחה שמוכרין שם הסחורה חנות ובלעז פוטיקא ובלשון אשכנז לארן וכן הבית שמלוין שם ברבית נקרא חנות ובעל החנות נקרא חנוני וכן תרגום אל החניות לגו מן חנותא :

חס חס ושלום חלילה וחס (בראשית מד) חלילה לעבדיך חס לעבדך וכן כל חלילה מתורגם חס ובתרגום (אסתר ה׳) בלילה ההוא נדדה דכתיב (תהלים מ״ד) עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה והוא מלשון (יואל ב׳) חוסה יי : וכן רוב לשון חמלה וחנינה מתורגם בלשון חס ובלשון אשכנז שונן ובלעז גוואדאר :

חסל נוהגים לקרא להשלמת הספר חסל ספר פלוני ורש״י אמר בפירושו בסוף כל פרשה חסלת פרשת פלונית והוא לשון נקבה ושב על הפרשה׳ והוא מלשון (דברים כ״ח) יחסלנו הארבה פירוש יכלנו וישלימנו ולכך נקרא הארבה חסיל לפי שהיא מכלה הכל בלשון אשכנז פרלעגדן ובלעז קומפיר :

חפה חפת חתנים פירש הרד״ק מקום הסתרת הכלה עם החתן נקרא חפה ואנחנו קוראים הבגד שפורשין על ראש החתן והכלה בארבע בדים בשעת הקרושין חפה מלשון המקרא (ישעיה ד׳) כי על כל כבוד חפה וכן (תהלים י״ט) כחתן יוצא מחפתו והם לשון כסוי כמו (דברים ל״ג) חופף כל היום ובלעז באלדאקיגו ובלשון אשכנז הימל :

חצף קורין למי שיש לו עזות פנים חצוף וכן תרגום (משלי ז׳) העיזה פניה חציפת אפהא (ירמיה ג׳) ומצח אשה זונה תרגום וחוצף כאתת נפקא ברא והוא מלשון (דניאל ח׳) על מה דתא מהחצפא פירש הרד״ק גלויה : ואנחנו קורין מי שהוא חצוף בלשון אשכנז און פרשעמט ובלעז דיספצטו :

חקק קורין לדופסי הספרים מחוקקים מלשון (ישעיה י׳) החוקקים חקקי און וכן (ויקרא י״ט) כתובת קעקע ת״י חקיין וקראו לו חכמים (גיטין דף כ׳) חק תוכות :

חקן ראיתי בספרי רפואות קורין למשקה שעושין מעשבים ומשמנים ומכניסין אותו דרך נקב האחור לנקות בם בני המעים חוקן ׳ והוא לשון ערבי ובלעז קריסטיר :

חרף קורין לאדם חד השכל ומפולפל חריף תרגום (יחזקאל כ״א) חרב חדה : חרבא חריפא בלשון אשכנז שארף ובלעז אקוטו ולא נבנה ממנו פעל והשם חריפות :

חָרַג אדם קורא לבן אשתו בני חורגי · וכן לבן ולבת אשת אביו קורא אבי חורגי · אחותי חורגתי וכן לאשת אביו קורא אמי חורגתי כלשון אשכנז שטיף זין ובלעז פיליישטור :

חָרַז ידוע כי סופי השורות דהיינו הבתים שבשיר שקול מסיימין כלן בשתים או בשלש אותיות דומות כמו השיר שעשיתי בראש ספר זה שהבתים כלם מסיימין באותיות בי וזהו החרוז של שיר זה וכאשר לא נעשה במשקל נקרא המאמר ההוא חרוז או חרוזה סתם כמו ההתחלה שעשיתי בספר הזה המתחלת אפתחה במשל פי אשר שמעתי בימי חורפי וכאשר לא נעשה בחרוז ולא במשקל נקרא המאמר ההוא הלצה ובשלשה אופנים אלה עשיתי שלשה הקדמות לספר הזה ה״א בשיר הבית בחרוזה והגימל בהלצה ובלשון אשכנז דיים ובלעז רימה · ונלקח מן (שיר א׳) צוארך בחרוזים שהוא לשון חבור ופירושו מרגליות ואבנים טובות המחוברים יחד בחוט בלשון אשכנז גירידן ובלעז פילצאטו :

חָרַט ענין חרטה לא נמצא במקרא ולא בתרגום ורבותינו זכרונם לברכה הרגילוהו אבל רק בהתפעל כמו מתחרט יתחרט ודומיהם · והעוברים מורכבים מן נפעל והתפעל נתחרט נתחרטת וכולי וזאת ההרכבה מורגלת הרבה בדבריהם · ובלשון עברי נחם נחמתי ונמצא גם כן בהתפעל (במדבר כ״ג) ובן אדם ויתנחם · בלשון אשכנז גירויאן ובלעז פיניטיר :

חָשַׁשׁ אינו חושש פירוש אינו מקפיד · והשם חששה · (קהלת ב׳) ומי יחוש תרגום דאית ליה חששה ויש מלשון זה בשין אחת כמו חש שלפניך ·

חָשׁ כגון פלוני לא חש וכן תרגום (שמואל א׳ כ״ד) ויך לב דוד אותו · וחש דוד בלביה כלם לשון הקפדה ומשמשין בו לענין הרגשה · כגון מי שמרגיש כאב בראשו אומרים פלוני חש ברישיה והוא מענין ה׳חושים אשר בארתי בשורש חוש :

חֲשַׁאי (מלכים א׳ י״ט) קול דממה דקה תרגום דמשבחין בחשאי לשון שתיקה וכן (קהלת ז׳) בנחת נשמעים בחשאי מתקבלין : ונראה לי שאין לשמש בו זולת בית השמוש בלשון אשכנז שוויגן בלעז סילנצייה :

חָשַׁב קורין לאדם נכבר חשוב · מלשון (ישעיה ל״ג) לא חשב אנוש · ומזה אמרו (נדרים דף ס״ד) עני חשוב כמת :

פירוש

פירוש עני שהוא אדם חשוב ונכבד הוא חשוב כמת אבל עני שאינו חשוב אינו נחשב כמת · לפי שאינו מקפיד כל כך על עניו ודלותו :

חשר ענין חשרה לא נמצא במקרא ולא בתרגום ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו על מי שמאשים את חברו לומר שעשה כך וכך הרי הוא חושר אותו · וכן פירש רש״י (בראשית מ״ע) מטרף בני עלית ממה שחשדתיך והנחשד נקרא חשוד בל״א צייהן ובלעז אינקולפר :

חשמן היהודים הלועזים קורין להקרדינאלי חשמנים · וכן פותרין (תהלים ס״ח) יאתיו חשמנים מני מצרים ואיני יודע מהיכן למדו לומר כן והלא לא היו קארדניאלי בימי דוד אף כי במצרים ואינו אלא שם אומה :

חתך זה השורש לא נמצא רק פעם אחת (דניאל ט עיי׳ פרש כ״ח) נחתך על עמך פירוש נגזר שהוא לשון כריתה ורז״ל שמשו בו הרבה כגון (חולין א) לא יחתוך את הראש בבת אחת והשם חתך או חתיכה בלשון אשכנז איין שנייד או איין שטוק ובלעז טאלייו :

חתל (ויקרא י״א) כל הולך על כפיו פירש רש״י כגון דוב וכלב וחתול בלשון אשכנז קאץ ובלעז קאטו ונוהגים אנחנו לומר חתול החית פתוחה והתיו דגושה וראוי לקרא אותו חתול החית בקמץ והתיו רפויה והראיה כי כן (ישעיה ל״ד) ופגשו ציים את איים תרגום חתולין החית בחטף פתח והתיו רפויה :

חתן קורין לאיש בשבעת ימי משתה חתונתו חתן ואשתו כלה שנאמר (יואל ב׳) יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה ואחר כך הוא לא נקרא חתן והיא לא נקראת כלה רק לאבי ולאם החתן והכלה והזיווג שעושין בין איש לאשתו נקרא חתון ובלשון רבותינו ז״ל נקרא שדוך כמו שאבאר בשרשו ואבי והחתן והכלה נקרא זה לזה מחתן ואף שאר הקרובים נקראים מחתנים בלשון אשכנז שווענר ובלעז קונייאדי ·

נשלמה אות החית · אנא האל אותנו אל תשחת :

אות הטית

טָב (קדושין דף ג׳) טיב גיטין וקדושין טיב משא ומתן (כתובו
דף יג) מה טבו של עובר זה לשון עסק תרגום ירושלמ
(במדבר י״ב) ויוציאו דבת הארץ ואפיקו טיבא בישא

טַבְלָא בדברי רבותינו ז״ל (פסחים דף כ״ז) טבלאות של זה
כן קורין לשלחן בלעז טאבולא וכן קורין לקר
טאבולא ובלשון אשכנז ברעט :

טָבַע קורין לכל מיני מעות מטבע בלשון אשכנז מונץ ובלע
מוניטא : וכן בתרגום ירושלמי דאסתר (אסתר ג׳) על יד
עושי המלאכה על ידא דעבדי מטבעא ומזה אמר
רבותינו זכרונם לברכה (ברכות דף מ) לא ישנה אדם ממטבע
שטבעו חכמים פירוש הברכות והתפלות שתקנו הם :

טָבַע (בראשית י״ב) לך לך מארצך · פירש רש״י שאודיע טבעך
בעולם רוצה לומר הטבע והמזג הטוב שלך ותמהתי כ
לא מצאתי עוד זה הלשון בכל דברי רבותינו ואיך לא זכר
דבר מטבעי בעלי חיים וצמחים · ויש ספרים שכתוב בהם
שאודיע טובך בעולם והוא מלשון טיב דלעיל והוא הנכון :

טַבַּר (שופטים ט׳) טבור הארץ לשון גובה ומזה נקרא השורר
שבבטן טבור לפי שהוא גובה האדם כשהוא שוכב על
גבו ונוהגין לקרא אותו טבור בחירק וכן אמרו (נדה דף ל׳)
פיו סתום וטבורו פתוח · וכן ברוב הגמרות כתיב טיבורו ביוד
בלשון אשכנז נאפל ובלעז מוליקו :

טְבֶרְיָא (שופטים ח׳) מחוז יש בארץ ישראל נקרא טבריא ויש
שם מרחצאות של מים חמים ונקראים חמי טבריא
וכבר כתבתי בהקדמתי לספר מסורת המסורת כי הם
צחי הלשון מכל העברים ומהם היו בעלי המסורת וכתב הרד״ק
במכלול כי קריאת הריש הרגושה והרפויה לבני מעזיה הוא טבריא·
והגוים קוראים להם טיברייא :

טַוּוס בפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת בתרגום ירושלמי
לקבליה טווסא דדהבא ובלשון עברי (יחזקאל כ״ז) קרנות
שן והבנים תרגום שן דפיל וטווסין · וכן (מלכים א׳ י׳)
וקופים ותכיים תרגום וקופין וטווסין · והוא העוף הנקרא גם כן
בלשון עברי טאוום ובלעז פאבוגי ובלשון אשכנז פאהן ·
טיל

טייל (כתובות ד׳ ס״א) הטיילין בבליום פירוש הבטלנין שאינם
עושין מלאכה ובלשון אשכנז מוסיג גענגר ולעז אוצייוסו׳
והוא גם כן לשון שעשוע כמו שפירש רש״י (ויקרא כ״ו)
והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בגן עדן והשם טיול : בלשון
אשכנז ער מייאן ובלעז שלאצר :

טלית כאדרת שער פירש רש״י (ויקרא כ״ד) כטלית של צמר
המלאה שער ובגמרא (ר״ש מס׳ ב״מ) שנים אוחזים
בטלית הוא בגד וכן אנחנו קורין הבגד של ארבע כנפות
שלובשין בבקר בשעת התפלה שבו הציצית טלית ובלשון רבים
טליות ולא טליתות כי התיו אינו שרשית ונמצא גם כן מטלית
במם נוספת׳ יש אומרים שנקרא טלית מלשון סכך תרגום (תלים ה׳)
ותסך עלימו ותטיל עליהון ׳ ויש אומרים שנקרא כן בעבור שהוא
למעלה מכל הבגדים :

טלטל הרבה לשונות בעברי המתורגמין בלשון טלטול עיין
במתורגמן והוא לשון נענוע מן (ישעיה כ״ג) וינטלם
וינשאם בלשון אשכנז פר וואגלן ובלעז מובירי :

טמטם (ה) המטמטם את הזב לשון סתימה וכן תרגום (בראשית כ״ז)
סתמום פלשתים טמנון פלשתאי וכן קרין למי
שערותו סתומה ולא נראה בו לא זכרות ולא נקבות
טמטום :

טנף (שיר ה׳) איככה אטנפם אין לו עוד דומה במקרא והוא
לשון לכלוך ותרגום נגאלו בדם איטנפו בדמא ורבותינו
זכרונם לברכה שמשו בו הרבה אך בבנין פעל כגון בן
שפחה שטנף פלטין של מלך והשם טנוף ובלשון נקבה טנופת
בלשון אשכנז און זויבר ובלעז אין מונדא :

טס (שמות כ״ח) ציץ הזהב פירש רש״י הציץ הוא כמין טס וכן
(שמות ל״ח) פחי הזהב תרגום טסי דדהבא בלשון אשכנז
בלעך ובלעז לאמינה :

טעה (יחזקאל י״ג) הטעו את עמי אין עוד דומה לו במקרא
בטית וכל שאר לשנא כתיבין בתיו אבל כלן מתורגמין
בלשון טעות בטית ורבותינו ז״ל שמשו הרבה בלשנא
טעות בטית כגון (אבות פ״ה וע״ש) ירבעם טעה והטעה את אחרים
וכן (שבת דף כס) אינו אלא טועה ודומיהם רבים ואינו נופל רק
על ענין שגגת הלב לא על ענין מי שתועה בדרך כי כלם כתובים
בתיו

(ה) יומא דף פ״ג.

בתיו והשם טעות והרבוי טעיות ולא טעותים :

טַעַם טעם בלשון הקודש משמש לשני ענינים האחד ענין
טעימה המיוחס לחיך בלשון אשכנז קוסטן והוא נלקח
מלשון רומי גושטרי כמו (איוב י״ב) וחיך אוכל יטעם
והשני לשון טעם ועצה וסברה המיוחס ללב כמו (יונה ג׳) מטעם
המלך ובדניאל (דניאל ב׳) עטה וטעם ובדברי רז״ל מאי טעמא
בלשון אשכנז רעכט ובלעז ראזון :

טַעַם נקרא הנגינה של כל תיבה טעם לפי שהיא נותנת טוב
טעם ודעת להבנת הפסוק כמו שבארתי בספר טוב טעם
ובלשון רבים נקראים טעמים בשוא תחת הטית והעין
בקמץ כמו מן נער נערום ורוב העולם נוהגים לומר טעמים הטית
בפתח והוא טעות :

טַעַן בדברי רז״ל (פ׳ איזהו מקומן) ודמן טעון הזיה טעונין ברבה
לפניהם ענינו כמו צריכים ועקרו מלשון (בראשית מ״ה)
טענו את בעירכם ופירוש טעון עמוס ונושא דבר זה
עליו בלשון אשכנז גילאדן ובלעז קארנאטו :

טַעַן נקראו דברי ריבות שמספרים בעלי הדינים טענות ואף
הוא מהענין הראשון שזה טוען על חברו כך וכך וזה טוען
עליו כך וכך וכן פירש רש״י הגישו עצמותיכם טענות
בריאות וחזקות :

טִפָּה (ישעיה מא) כמר מדלי כטפה מדול וכן בשעלו מים
תרגום כטפא בשעלא כך מצאתים באלף ובדברי רבותינו
ז״ל בהא (אבות פ״ג) כמו מאין באת מטפה סרוחה
והרבוי היה ראוי טפות אבל שמשו בהם בלשון זכרים טפין כגון
המטיל מים טפין טפין ועיקר שרשו נטף לשון (עמוס ט) והטיפו
ההרים עסים ובכפל הפא והעין היה מטפטף והשם טפטוף בלשון
אשכנז טרופפן ובלעז גוטי :

טְפֵי בדברי רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין ד׳ ל״ח) מכל שכן
דפקר טפי פירוש יותר ולא נמצא בתרגום :

טָפַל בדברי רבותינו זכרונם לברכה עשו העיקר טפל והטפל עיקר
ו״בז(א) רחל היתה העקר ולאה טפלה לה לשון דבוק וסמיכה
מלשון (תהלים קיט) טפלו עלי שקר בלשון אשכנז גיהעפט
ובלעז אפיצאטו :

טפש

(א) רש״י פ׳ ויצא וע״ש

טָפַשׁ אויל וכסיל וסכל ונבל מתורגמין בלשנא טפש מלשון (תהלים קי"ט) טפש כחלב לבם לשון שמנונית ואין לו דומה במקרא וכן (ישעיה ו') השמן לב העם תרגום אטפש ומזה אמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת דף קנ"ב וע"ש) חכמים כל עוד שהם מזקינים חכמתם מתרבה ועמי הארץ כל עוד שהם מזקינים מטפשים פירוש מתטפשים הטית דגושה ורבים טועים וקורין מטפשים המם בשוא וכזה בפרק במה מדליקין ברוב הנוסחאות אינו מטמא טמאת אוהלים המם בשוא ואינה אלא בחירק מטמא הטית דגושה פירוש מתטמא :

טָרַד קראו רבותינו זכרונם לברכה למי שעסקיו תמיד על עסק אחד טרוד והעסק ההוא נקרא טרדא לשון טורח מן (משלי י"ט וכ"ז) דלף טורד ואין לו דומה עוד במקרא:

טָרַף (ירמיה מ"ה) תטרף דעתו והתואר מטרף תרגום והתגועשו והתהוללו וישתגשגון ויטרפון וכן (בראשית מ"ה) ותפעם רוחו ומטרפא רוחיה לשון שגעון ובלשון אשכנז אוניג ובלעז אין פאצטו :

טְרֵפָה סתם טרפה שאסרה לנו התורה הוא בשר בהמה או חיה שנטרפה על ידי זאב או דוב וכיוצא בהם, רק רבותינו זכרונם לברכה שמשו בה דרך השאלה לשאר אסורי מאכלות וקראו גם כן טרפה לנקיבת הריאה ושאר דיניה וכן י"ח טרפות והכלל לא שייך לשון טרפות רק על לשון אכילה אבל לשון כשרות נופל על הרבה דברים כאשר אבאר בשרשו :

טִשְׁטֵשׁ (מגילה דף י"ח) אותיות מטושטשות וכן שטר הנמחק או נתטשטש פירוש לשון לכלוך וטנוף והשם טשטוש (איוב י"ג) פני חמרמרו תרגום אפי מטשטשין בלשון אשכנז פלעקן ובלעז מקולה :

נשלמה אות הטית · בשם אשר ידו בכל שולטת :

אות היוד

יָאָה זה השורש לא הביא הרד"ק בשרשו ולי נראה כי לך יאתה מזה השורש כמו שפירש רש"י לך יאתה לך נאה והוא לשון יופי כמו שאנו אומרים בתפלתינו ולך נאה להודות

ונראה שאין הפרש בין נאה ויאה כמו שאנו אומרים בליל פסח כי לו נאה כי לו יאה וכן (שיר א׳) הנך יפה דודי תרגום במה יאה ועל הרוב הוא כתיב ביוד בסוף כגון (תהלים ל״ג) נאוה תהלה תרגום יאה תושבחתא אבל נאה לא מצאתי בשום תרגום ועוד אדבר בו בשורש נאה והשם יאות כמו (בראשית מ׳) כי טוב פתר ארי יאות וכן (דברים ע׳) טחון היטב יאות (במדבר כ״ז) כן בנות צלפחד יאות ואנו נוהגין לומר יאות בצרי ולא מצאתי כן בכל הנוסחאות :

יאש (איוב ז׳) אמרי נואש מלי יאושא (קהלת ב׳) ליאש את לבי · ליאשא ית לבי · ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בלשון זה התפעל לבד · כגון מתיאש להתיאש אבל השם הוא יאוש · והוא ענין שיניח אדם הדבר ולא יזכור עוד · וכן (שמואל א׳ כ״ז) ונואש ממני שאול תרגום וינוח מני שאול בלשון אשכנז אנטרוכן או בור וועגן ובלעז אנשפראו או דישפראר :

יבם כתבתי בשורש גם כי האיש קורא לאחי אשתו גיסי וכולי אבל אשה קוראה לאחי בעלה יבם ואף כשאינה זקוקה לו ליבום בדין התורה כמו שמצינו במדרש אלישבע אשת אהרן ראתה בעלה כהן גדול ושני בניה סגני כהונה(א)ויבמה מלך דדי שקראו למשה יבמה וכן נשי שני אחים קרוין יבמות זו לזו כמו ערפה ורות שנאמר (רות א׳) הנה שבה יבמתך אך לא יתכן שתקרא לבעל אחותה רק גיסה כנזכר לעיל :

יד הרבה לשונות נפלו על לשון יד כמו שפירש רש״י (במדבר יג) על יד הירדן וכולי עיין שם ורבותינו ז״ל הרגילו לשמש בו עם המם בלשון תכף כמו מיד ויש מפרשים כן (משלי ו׳) הנצל כצבי מיד כלומר תכף וכן בתרגום כמו (תהלים י״ט) אל תדרגם פן ישכחו עמי תרגום לא תקטלינון מיד ויש מתורגמין מן יד כמו בפסוק (שיר ב׳) התאנה חנטה פגיה מן יד אמר להן מרי עלמא וכולי · וכשיסמך מלת על למלת יד שמשו בו במקום עם או בסבת הדבר כמו (שמות י״ב) על יד עמוד הענן היו הולכים וכן בלשון רבים כמו ע״י שבתב הכתוב יצחק (ב) בן וכולי וכן ועכשיו על ידי מעשה פירוש בסבת מעשה ודומיהם :

יהודי ידוע כי כל ישראל נקראים יהודים אבל לא נמצא במקרא שקראו יהודים רק מזמן גלות עשרת השבטים ונשאר מלכות בית יהודה מאז נקראו יהודים ולשונם לשון יהודית.

(א). וגמדנו פ׳ אחרי(ב). רש״י פ׳ תולדות.

יהודית ולא קודם לכן : וגם שבט בנימין עמהם שנאמר במרדכי (אסתר ב׳) איש יהודי וגומר והוא היה איש ימיני :

יום טוב קורין למועדים ולרגלים יום טוב · וכן יום משתה ושמחה זולת מועד (שמואל א׳ כ״ה) כמו על יום טוב בנו דנבל וכן אמרו (יומא דף ע׳) שהכהן גדול היה עושה יום טוב לאחיו הכהנים ממחרת יום הכפורים כשנכנס בשלום ויצא בשלום מבית קודש הקדשים · וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה (שבת דף קי״ט) עבידנא יומא טבא לרבנן :

יחס ענין ידיעת המשפחה מצד האבות נקרא יחס או יחוס והתואר מיוחס ומה שנמצא מזה בדברי הימים ובעזרא בלן כתיבין בשין שמאל כמו (ד״ה א ה׳) כלם התיחשו : (ד״ה א ה׳) להתיחש לגבורה · (נחמיה ו׳) ספר היחש · אבל רבותינו ז״ל שמשו בו בסמך כמו (קידושין א) עשרה יוחסין יחוסא הבבל וכן תרגום ויתילדו על משפחותם ואתיחסו וכן (רות ב׳) ממשפחת אלימלך דמן יחום אלימלך בלשון אשכנז אידלשאפט ובלעז איינטילאר :

יוכנה נמצא באגדא כי יש עוף גדול הנקרא בר יוכנה והפליגו בגודל ביצתה במסכת (בכורות דף נ״ז) גם שמעתי שעתיד הקדוש ברוך הוא לעשות ממנו סעודה לצדיקים עם הלויתן ושור הבר :

ינק (א) יניק ותכים תרגום (שמואל א א) והנער נער ורביא יניק וכן (שמואל א׳ י״ו) ואתה נער ואת יניק ועקרו מלשון יונק וכן (שמואל א׳ ט״ו) תרגום מעולל ועד יונק מעולים ועד יניק ושאר יונק תרגומו ינקא והשם ינקיתא כמו שאמרו גירסא דינקותא וכן תרגום (שמואל א י״ז) איש מלחמה מנעוריו מינקותיה ועוד קראו לילד תינוק ואבארהו בשורש תנק :

יעל בזה השורש לא נמצא פעל כי אם בבנין הפעיל הועיל מועיל (משלי י״א) לא יועיל הון · ורבותינו זכרונם לברכה עשו ממנו שם בתוספת תיו בראש ובסוף תועלת ועם הכנוים התיו דגושה תועלתו תועלתך וכו׳ ובלשון רבים תועליות בל״א נוץ או הולף ובלעז אוטילו :

יצא בדברי רבותינו זכרונם לברכה כיוצא בו רוצה לומר כדומה לו ולא שמשו בו בלשון רבים לומר כיוצאים בו או בהם ובל״א דיש גיליכן ובלעז ימיליין :

(א) קדושין ד׳ ל״ב

יַצִּב בדניאל (דניאל ב׳) מן יציב ידע אנא ויציבא חלמא ולא
מצאתי לו דומה בכל התרגום וכל לשון אמת או אמונה
תרגום קשוט או קושטא בלשון אשכנז ווארהייט ובלעז
ווירטאטי :

יֵצֶר (ישעיה כ״ו) יצר הוא לשון מחשבה ותאות הלב ועל הרוב
הוא לרעה ויש לטובה והוא יצר סמוך ונראה לי כי אין עוד
ובדברי רז״ל יצר טוב ויצר רע ובתרגום של תהלים ושל
קה״ת נמצא הרבה פעמים בתרגום יצרא טבא ויצרא בישא עיין
במתורגמן :

יְקָר זה השרש משמש במקרא לשון כבוד וגדלה כמו (אסתר א׳)
וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן בל״א ווירדיקייט ובלעז
גלורייא · ורבותינו זכרונם לברכה שמשו הרבה בלשון יוקר
שהוא הפך הזול בלשון אשכנז טייער ובלעז קארו גם יש מהם
במקרא שיתכנו לפרשם כן (משלי כ״ה) כמו הוקר רגלך מבית רעיך
(ישעיה י״ג) אוקיר אנוש מפז וכמעט שתי הלשונות שוות כי כל
דבר יקר וחשוב הוא יוקר וכן להפך :

יִרְאָה רבותינו זכרונם לברכה קראו לאלהי העמים ולעבודה
זרה שלהם יראה באמרם (פסיקתא פ׳ נח) קשה יראתם
וכן יראתם הביאו פורענות על המצריים והטעם ידוע :

יְשִׁיבָה קורין למקום שיש שם מרביצי תורה ותלמידים רבים
ישיבה באמרם מנהג בכ׳ ישיבת וכן קוראים לבית דין
של מעלה ישיבה באמרם בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה
ודומה לזה הרבה :

יִשּׁוּב בדברי רבותינו זכרונם לברכה ישוב הדעת ובדעת
מיושבת · וכן לישב המקרא על אופניו · וכן אינו מתישב
כל אלו ודומיהן ענין מסודר ודבר דבור על אפניו ואינו
זז מלשון ישיבה רק שאינו בא רק בפעל הדגוש ובהתפעל בלשון
אשכנז גיזיצט ובלעז סיטאדו :

יַתּוּשׁ הרבה חושבין שיתוש וזבוב אחד הוא · וחושבין שתרגום
של זבוב יתוש ואינו כן רק דיבבא ובעל הערוך פירש
שהוא רחש שגדל במים ומה שפרשו (דניאל ח׳) ובאפס
יד ישבר על טיטוס שנכנס יתוש במוחו אינו משמע שהוא רחש
שגדל במים עיין (גיטין דף כ״ו) :

ישו אומרים הנוצרים שמשיחם היה נקרא ישוע בצואת מלאך גבריאל שיושיע כל העולם מגיהנם • ויש אומרים שהיה נקרא כך במקרה כי כן בזמן ההוא היו יהודים רבים ששמם ישוע כמו שמצינו בעזרא בסימן ב׳ ובנחמיה ג׳ וי״ב ובדברי הימים ב׳ ל״א ולפי שהיהודים אינם מודים שהוא היה המושיע לפיכך אינם רוצים לקראו ישוע והפילו העין וקורין לו ישו גם יש לומר לפי שהברת העין קשה לבטא לגוים. כמו שכתב רא״ע שכל מי שלא למד קריאת החית והעין בנערותו לא יוכל לבטא אותם כל ימיו לפיכך הגוים אינם קורין לו בלשונם ישוע אך ישו או יזוש לכך קורין לו היהודים גם כן ישו בלי עין :

נשלמה אות היוד בשם צור עולמים בהא וביוד :

אות הכף

כאן תרגום של (שמות ב׳) ויפן כה וכה ואתפני לכא ולכא וכן (בראשית כ״ב) נלכה עד כה נזיל עד כא וכן הרבה בתרגום ופתרונם כמו כאן ששמשו בו רז״ל גם נמצאים דכתיבין בלי אלף כן ובפרט בתלמוד ירושלמי ובלשון אשכנז אלהער ובלעז אין קווי או קווא •

כביכול (א) שמשו בו הרבה בהגדות בדברי׳ שאינם כבוד כלפי מעלה כמו כי חזק הוא ממנו (ערכין דף ט״ו) כביכול כלפי מעלה אמרו כן קורין אותו כביכול ופירשו התורה שנתנה בכ״ב אותיות יכולה לומר כן אבל לנו אי אפשר לומרו ולזה הפירוש אין טעם וריח מפני כמה דברים האחד שיותר נכון היה לומר בביכול כמו שאמרו במדרש (שיר א׳) נגילה ונשמחה בך בתורה שנתנה בכ״ב אותיות והשני שהיה ראוי להכתב בשתי תיבות כב יכול השלישי שהיה ראוי לומר כביכולה כי התורה לשון נקבה לכן אני אומר כי הכף והבית משמשין כאחד כמו שנמצא (ישעיה א׳) שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כך כביכול הכף בשבא והבית בפתח רוצה לומר התורה דברה כלפי מעלה כמו ביכול פירוש כמו במי שיוכל לקבל המאמר ההוא :

כגון פרשתיו בשורש גון שהוא במלת כמו :

(א) עיין בס׳ הליכות עולם ש״ב פ״א

כדי שמשו בו חכמים במקום למען או בעבור באמרם כדי לתת פתחון פה כדי שלא יאמרו בלשון אשכנז אין דער ווארטן ובלעז אצוקי אבל במקרא הוא לשון די עם כף השמוש (דברים כ"ד) כגון כדי רשעתו (שופטים ו') כדי אהבה לרוב :

כוון (שמות כ"ה) לא צרה פירש רש"י לא כוון וכן מכון לכון מכוון מתכוון כולן לשון כוונה בל"א פלייסן ובלשון רומי שטודירי וכותבין אותם בשתי ווין והוא מלשון (דברים י"ו) נכון הדבר שתרגומו כוון פתגמא הכף בצרי והוא מלשון (בראשית מ"ב) כנים אנחנו תרגומו כווני אנא :

כיון הרבה שמשו רבותינו זכרונם לברכה במלת זו במקום הואיל כמו שכתבתי בשרשו כגון (רש"י שמות י"ח) כיון שיצא משה יצא אהרן וכולי · וכן כיון שכן הוא וכולי · ענינו תכף ומיד כמו שאמרו (תמיד פ"ג וע"ש) שתי מפתחות היו באחת היה שוחה לפתוח ובאחת פותח כיון בלשון אשכנז אזו בלד ובלעז טוביטו אבל אינו כל כך מהר ומיד :

כות רבותינו זכרונם לברכה קראו לשומרונים כותים לפי שבאים מכותה שנאמר (מלכים ב' י"ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת וספרוים וישב בערי שומרון וגומר ונקראו כותים יותר משאר שמות האומות הנזכרים בפסוק אולי לפי שהם היו הרבים לכך נקראו כולם כותים והיחיד מהם נקרא כותי כמו שאמרו (א)אין עונין אמן אחר כותי המברך · וכן אמרו למה היה דוד המלך דומה לכותי המחזיר על הפתחים לפי שהם מערימים בדבר יותר מכל אדם וכולי כמו שפירש רש"י במזמור י"ט ונראה לי שמהם בא העם ההולך נע ונד בארצות ומחזרים על הפתחים הנקראים בלעז ציגגני ובלשון אשכנז ציגיינר :

כוות (מלכים ב' ג') כמוני כמוך תרגום אני כוותך אין כמוני לית דכוותי וענינו כשמוש מלת כמו או בכף השמוש ועוד אדבר מזה בשרש כמו :

כחש זה השרש משמש במקרא לשני דברים הראשון לשון כזב וכפירה והשני לשון רזון · ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו גם כן לשון השחתה כגון (יבמות דף ל"ד וע"ש) פן יכחיש את יופיה רוצה לומר ישחית ויכלה בלשון אשכנז פר דערבן ובלעז גוואשטרו והוא קרוב לענין השני הנזכר :

כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ר"ה ד' ג') כי משמש בארבעה לשונות אי דלמא אלא דהא ורז"ל לא שמשו בו בלשון דלמא

(א) ברכות דף כ"ה

רק עם ויו השמושי באמרם וכי תעלה על דעתך וכן (ס״ע ד ל״א) וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם וגם בפסוק נמצא כמו כן עם הויו כמו (ישעיה ל״ו) וכי הצילו את שמרון וגומר ועל הרוב בלי ויו׃ כמו (ישעיה כ״ט) כי יאמר מעשה לעושיהו וכן (דברים ז׳) כי תאמר בלבבך רבים הגוים לשון שמא כמו שפירש רש״י שם׃

כָּל ידוע כי נמצא מלת כל משמשת במקום מאומה כמו (ויקרא כ״ג) כל מלאכה לא תעשו׃ והראשונים לא נתנו בהם סימן ואני אתנהו לך דע שלא יתפרש כל במקום מאומה רק במקום שסמוך לו מלת לא או אין כמו כל מלאכה לא תעשו (שמואל ב יב) ולרש אין כל ודומיהם׃

כָּל כָּךְ נהגין לומר כן לענין רבוי כמו וכל כך למה וכן אינו מקפיד כל כך ודומיהם רבים ובלשון תלמוד כולי האי בלשון אשכנז אזו זיר ובלעז טנטו׃

מִכָּל מָקוֹם יתפרש בשרש מקום׃

כָּל שֶׁכֵּן הוראות שתי המלות האלו בדברי רבותינו ז״ל כמו אף כי בלשון עברי וכן רוב אף כי דבאיוב מתורגמים מכל דכן׃ אבל בתלים ובמשלי לא מצאתים ונראה לי שאין הפרש בין קל וחומר וכל שכן שהרי לפעמים יבאו שניהם יחד על ענין אחד כמו (שמות כ״ב) וכי יכה איש את עבדו בשבט וגומר פירש רש״י והלא דברים קל וחומר מה ישראל החמור אינו חייב וכולי עבד הקל לא כל שכן גם לפעמים יבאו שניהם זה אחר זה לחזק הענין באמרם כל שכן קל וחומר׃

כְּלָל כלל ופרט כלל הוא שם כולל כל דבר ופרט הוא להפך כאשר יתבאר בשרשו׃ ולפעמים ישמשו בו הפך הכלל רוצה לומר במקום שום דבר או מאומה באמרם לא יאכל כלל לא יתן כלל׃ ולחזק יותר המניעה כפלו המלה ואמרו כלל וכלל ולחזק יותר אמרו כלל ועקר כאשר אבאר בשרש עקר ובנה הוראתם במקומות האלה כהוראת מלת כל שלפעמים פירושה מאומה כמו שכתבתי במלת כל גם כן לא תשמש מלת כלל המורה על לשון מאומה זולת לא או אין ודוק ותמצא׃

כְּלוּם (רש״י תחלת פ׳ כח וע״ש) לא נחשב לכלום פירוש למאומה וכן זולת הלמד (סנהדרין דף ק״ח רש״י פ׳ חקת) כלום יש ילוד אשה שמבנים ואינו מוציא ועוד אזכרנו בשורש שום׃

כּוּלֵי נוהגים המפרשים כשמביאים מאמר מדברי רבותינו זכרונם לברכה ולא ישלימו אותו כותבין וכולי כדאיתא בפרק או במסכת פלוני והוא כמו שנוהגין לכתוב וגומ׳ על פסוק שלא ישלימו אותו כמו שכתבתי בשרש גמר :

כְּלַפֵּי (שמות י״ט) נגד ההר פירש רש״י כלפי ההר והוא לשון נגד · וכן תרגום (איוב כ״ד) וסתר פנים ישים וטמר אפיא ישוי כלפי לעיל בלשון אשכנז יגן ובלעז קונטרו :

כָּמַר (הושע ז׳) וכימרו עליו יגילו כל לשון כהן לעבודה זרה מתורגמין כומר עיין בענין (שופטים י״ח) פסל מיכה וכן (בראשית מ״ז) אדמת הכהנים ארעא דכומריא ואומרים המפרשים שנקראו כן מלשון (איכה ה׳) עורנו כתנור נכמרו שפירוש נשחרו ובימים ההם היו רובם לובשין שחורים כמו שרובם כן עוד היום · ואני אומר שנקראו כן בעבור שהם סגורים וכבושים יחד תרגום (תהלים ע״ז) אם קפץ באף רחמיו · ברוגזיה למכמר רחמוי לשון סגירה מלשון (דברים ט״ו) ולא תקפוץ את ידך · וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה כומר של ענבים לשון כבישה וטמינה עיין בערך בשרש כמר וכן נקרא מושב הכומרים בלשון רומי קלוישטר ובלשון אשכנז קלושטר והוא לשון סגירה· אבל כת הגלחים שאינם כומרים אינם מקובצים יחד ודרים בכל מקום שהם רוצים :

כָּנַשׁ רוב לשון קהל וקבוץ מתורגמין בלשון כנישה בשין זולת מעטים מתורגמין בלשון כניסה בסמך כמו (תהלים קמ״ז) נדחי ישראל יכנס גלוות ישראל יכנם ודומיהו מעטים · אבל שאר מתורגמין בלשון כנישה בשין ולא מצאתי כזה בכל לשון התרגום שתתחלף סמך בעברי לשון ימין בתרגום אך בשין שמאלית נמצא לרוב : ומזה נקרא בית התפלה כנסת ועזרא הסופר וסיעתו נקראו אנשי כנסת הגדולה · ובספר מסורת המסורת בארתי למה נקראו כן :

כֶּסֶת (יחזקאל י״ג) המתפרות כסתות היתיר ממנו כסת · וכן בלשון רז״ל כרים וכסתות הכר הוא שמשים האדם תחת ראשו לשון (בראשית ל״א) בכר הגמל בלשון אשכנז קוסן ובלעז כוסין והכסת הוא יותר ארוך בלשון אשכנז פפולבן או פולשטר ובלעז קאפוצאל :

כָּעַר (נחום ג׳) ושמתיך כרואי תרגום ואשוינך מבוער ורבותינו זכרונם לברכה הרגילו בלשון זה הרבה באמרם כמה

מכוער

מבוער פלוני מעשים מבוערים אשה מבוערת בלשון אשכנז שווייצליך ובלעז ברוטו :

כפה (ערובין דף ק׳ וע״ש) הכופה את אשתו לתשמיש וכן כופין אותו על מדת סדום לשון כפייה ובבישה והוא מלשון (משלי כ״א) מתן בסתר יכפה אף לפי דעת קצת בלשון אשכנז ביצווינגן ובלעז ספורצא :

כפה (ע״ז דף ס׳) אדם הראשון היה כפוי טובה רבים חושבים כי כפוי ה״א מלשון כפירה בלשון אשכנז לייקנן ובלעז ניגר • והאמת שכוונת המאמר כך הוא אבל כפוי הוא מלשון כפייה : אשר בשרש שלפניו ופרושו שהוא כובש הטובה שנעשה לו ואינו מודה בו • ומה שאמרו כפוי על משקל פעול ולא אמרו כופה נמצאים כמוהו כאשר אבאר בשרש נשוי :

כפה (תהל׳ מככת ע״ז) כפה עליהם הר כגיגית לשון הפוך בלשון אשכנז שטורצן ובלעז ריוואלטר ונראה לי שמלשון זה חולי הנכפה באמרם (יבמות דף ס״ד) לא ישא אדם ממשפחת הנכפין והוא חולי שיפול אדם לארץ בשגעון וסבתו נודעה בספרי רפואות וכן אנחנו קורין לחולי זה חולי הנופל בר מינן :

כפה (סנהדרין דף פ״א) מכניסין אותו לכפה הוא בית הסהר העשוי כמין כפה של אבנים בלשון אשכנז גיוועלבא ובלעז בולטה • וכן (ירמיה כ״ט) ונתת אותו אל המהפכת תרגום כפתא ומזה נקראו השמים כפה באמרם (מגיל׳ דף י״א וע״ש) עשרה מלכים שמלכו בכפה פירוש תחת השמים כדאיתא בפרקי רבי אליעזר :

כפא שמעון בן כיפא היה אחד מתלמידיו של ישו הנצרי ואומרים באוונגיליו שלהם כי בראשונה היה שמו שמעון בר יונה וישו קרא שמו כיפא לשון חוזק ומבצר תרגום של סלע כיפא שהוא לשון חוזק בכמה מקומות רמז לו שהוא יהיה ראש והוזק אמונתו לכך קראו כיפא וכן (ישעיה ח׳) ולאבן נגף תרגום ולכיפא מתכלא וכן שמו בלשון רומי פיטרו ואבן נקרא בלעז פרידא וכן (איכה ג׳) ויגרס בחצץ שני תרגום ורציץ בפרידין שני וכן (איוב מ״ח) חדודי חרש תרגום פרדן חרדין וזהו מה שכתבתי בהקדמתי שבהרבה מקומות מסבים תרגום ירושלמי עם לשון רומי ולשון לעז :

כפר רוב לשון כפרה התרגום כמו העברי רק (בראשית ל״ב) אכפרה

פניו

פניו תרגומו אנחיניה לרוגזיה פירש רש״י אבטל רוגזיה וכן (ישעיה כ״ח) וכפר בריתכם ויבטל קימיכון וכן (ישעיה מ״ז) לא תוכלי כפרה לא תיכלין לאדיעותה לשון הסרה וכן (משלי ל׳) ומחתה פיה ומכפרא פומהא לשון קנוח · וכל שאר לשון מחה התרגום כמו העברי :

כפר כופר בעקר הכופר בפקדון לשון הכחשה בלשון אשכנז לייקנן ובלעז דנואר תרגום של (משלי ל׳) פן אשבע וכחשתי דילמא אשבע ואכפר וכן אין לשמש בו רק בבנין הקל והשם כפירה והתואר כפרן :

כפר (במדבר ל״ב) וילכוד את חוותיהם ויקרא אתהן חוות יאיר וכבש ית כפרניהון וקרא יתהון כפרני יאיר וכן בחשבון וכל בנותיה כפרנהא ונמצא בפסוק (שמואל ו׳) כופר הפרזי תרגם יונתן קרוי פציחיא וכן (יהושע ט״ו וי״ט) כל חצריהן וחצריה דביהושע מתורגמין בלשון פציחה (יהושע י״ח) וכפר העמונה לא תרגמו יונתן נראה שהוא חשב אותו לשם העצם וכן רש״י ושאר המפרשים לא פירשוהו וכן (אסתר ט׳) בערי הפרזות דאסתר תרגום בכופרנאן בלשון אשכנז דורפר ובלעז ווילי והיושבים בהם כפריים ובלשון יחיד כפרי בלשון אשכנז פויאר ובלעז ווילאנ :

כיצד תמצא בשרש צדד כי שם ביתו :

כרז (דניאל ג׳) וכרוזא קרא בחיל הוא שם התואר והשם כרוז: וכן (שמות ל״ה) ויעבירו קול ואעבירו כרוז והפעל ממנו בבנין הפעיל בדניאל (דניאל ה׳) והכריזו עלוהי וכן בדברי רז״ל (ב״מ דף ד״ג) והאלומות נוטל ומכריז והשם בבנין הפעיל הכרזה :

כרח (שמואל א׳ ב׳) ולקחתי בחזקה תרגום בעל כרחך ואין לו דומה לא במקרא ולא בתרגום והז״ל שמשו בו הרבה ועשו ממנו פעל אך בהפעיל הבריח מבריח מוברח אבריח יבריח והשם הברח :

כרך (תהלים קח) מי יובילני עיר מבצר · מי יוביל יתי עד כרכא דרומי · ולא מצאתי במקום אחר שהתרגום של עיר כרך ואולי מזה מה שתרגום אונקלוס (במדבר י״ג) והערים בצורות וקרויא כריכן ופירש רש״י עגול בלשון ארמי וכן רוב לשנא בצורה ומצודה תרגום בלשון כרך עיין במתורגמן · ובדברי רז״ל (בהרבה מקומות) כרך גדול של רומי בברכי הים

(ריש מגילה) כרכין המוקפין חומה :

כרך (אסתר ח׳) ותכריך בוץ תרגום מכריך בוצא לשון עטוף וכן (שמואל ב׳ י״ט) לאט את פניו : כריך אפוהי וכן (שמואל כ׳) לוטה בשמלה מכרכין בשושיפה : ומזה קראו למלבושים שמעטפין בהם המתים תכריכין בר מינן :

כרך שם זה נופל על מדת וכמות ספר · כמו שאומרים שני ספרים בכרך אחד ובלשון רבים ב׳ או ג׳ כרכים והוא לשון קשירה ואגודה תרגום (בראשית ל״ז) מאלמים אלומים מכרכין כריכן ואולי הוא משורש שלפניו לשון עטוף כי
ם קדמונים היו הספרים בלתי קשורים והיו גוללים אותם כספר תורה ומזה נקראת ספר אסתר מגלה לפי שגוללין אותה וכן קורין לספר בלשון רומי וואלומין לשון גלילה :

כרכום (שיר ד׳) נרד וכרכום הכל פותרים אותו מן בושם הנקרא בלעז ובל״א זאפרן וכן בערבי נקרא זעפרן ובלשון רומי גם כן כרוכום וכן תרגום של (משלי ז׳) מור אהלים וקנמון מורא כרכומא וקנמא אבל (שיר ה׳) נרד וכרכום תרגומו רשק ומוריקא : ונקרא הכרכום מוריקא על שם צבעו שהוא ירקרק בלשון אשכנז געל ובלעז וואלו וכן (ירמיה ל׳) נהפכו כל פנים לירקון פירוש לצבע כרכומית וכן הכובעים שנושאים היהודים במדינת וויניציא נקראו כובעים כרכומין ואני עשיתי סימן לפרט השנה בעת ההיא (ישעיה ס״ח) כל רואיהם יכירום (תסר ו׳ נ״ל) ראיהם בגימטריא רנ״ו יכירום לשון (וגימטריא) כרכום :

כרס כל בטן שבאיוב משלי תלים מתרגם בלשון כרס (תהלים כ״ב) כי אתה גוחי מבטן אפיקתני מכריסא ומבטן אמי מכריסת דאמי ונמצא בפסוק (ירמיה כ״ח) מלא כרשו כתוב בשין ותרגום יונתן בית אוצריה · ובדברי רבותינו זכרונם לברכה (חולין דף מד) הכרס הפנימי הוא בלשון אשכנז פונץ ובלעז פאנצא או טריפה :

כרע (ברייתא דר״י) עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם וכן (אבות פ״ב) היה מכריע את כולם הוא ענין הטיית הדבר על אחד מן הצדדים וכן הטיית המאזנים בלשון אשכנז אובר וועגן :

כשט (שמות כ״ח) שארה כסותה תרגם ירושלמי מזונה ותכשיטה וכן (רות ב׳) ושמת שמלותיך עליך ותשוי תכשיטך עלך

ומזה

ומזה תרגם יונתן (יהושע ה׳) אז תשכיל בכן תכשט ונראה לי שהוא ענין קשוט והכף והקוף מתחלפין עיין בשרש קשט ׃

כָּשַׁר (אסתר ח׳) וכשר הדבר לפני המלך הוא תאר כמו ישר ואין לו עוד ריע במקרא רק בקהלת ה׳ פעמים וכלם לשון יושר ונכונה ׃ אבל רבותינו זכרונם לברכה שמשו בו הרבה לענין אסור והתר והכלל כי מלת כשרה היא כשרה להאמר בהפוך מהרבה דברים ׃ כגון הפך האסור כשר והפך הפסול כשר הפך הטרפה כשרה הפך הנדה כשרה מה שאין כן ענין טרפות שאינו נופל רק על ענין אכילה כמו שכתבתי בשרשו ׃

כַּת קורין לחברותא אחת כת באמרם (סוטה דף מ״ב) כת חנפים כת מספרי לשון הרע ובלשון נקבה כתה והרבוי כתות כמו שאמרו (פסחים דף מ״ד וע״ב) פסחי צבור נשחטים בשלש כתות נכנסה כת ראשונה וכו׳ אבל בתרגום לא נמצא כתות רק כתי בסמיכות כמו תרגום של (איוב א׳ וב׳) ויבאו בני האלהים דאיוב שניהם מתורגמין כתי מלאכיא וכן (איוב ל״ח) ויריעו כל בני האלהים כל כתי מלאכיא ועקר שרש המלה כתת בראיית הדגש ׃

כְּתָב רבותינו זכרונם לברכה קראו לפסוק כתוב באמרם (ברייתא דר״י) שני כתובים המכחישין זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ׃ ועוד קראו לחלק השלישי של העשרים וארבע כתובים לפי שאחד עשר הספרים ההם כתובים ברוח הקודש ולא בנבואה וההפרש שבין הנבואה ורוח הקודש כבר באר הרד״ק בהקדמתו לספר תהלים וכן נקראו בלשון יון הגיוו גראפא פירוש כתב קודש ׃ וכן כשאומרים אנחנו בתפלתנו בדברי קדשך כתוב לאמר או בכתבי הקודש רוצה לומר כתובים ׃

כַּתָּב יש מקומות שקורין לסופר כתב ברגש התיו והוא מלשון ערבי וכן פירש רש״י ז״ל (ישעיה ו׳) ימכתבים עמל כתבו לשון ערבי הוא וכן יש מן התוכנים שקוראין לכוכב שבגלגל השלישי כתב לפי שהוא ממונה על הלמוד והכתיבה וכן בספר מחברות עמנואל כשנשאל כוכב מה ענינו השיב קסת הסופר במתניו ׃ ועוד בו באחד משיריו וזה לשונו כי כן כוכב נקרא כתב הכף כוכב בתיו בית תיו פירוש בתולה תאומים ׃

כַּתָּב קורין לאדם שהוא בעל צחיות בדבורו וממשל משלים כתב והוא מהענין הראשון פירש סופר כי כן בימים קדמונים היו בעלי צחיות ומושלי משלים כותבים דבריהם

על

על פתחי בתי הגדיבים או ברחובות הומיות בסתר כדי שלא ידע מי הוא הכותב · וכן מנהג עוד היום ברומי ואותן הדברים נקראים כתבות · ורוב העולם טועים וסבורים שהוא כתוב בטית כטוב וכטובות מלשון טוב ואינם מבחינים בין רע לטוב :

כְּתוּבָּה השטר שעושה הבעל לאשתו בשעת הנשואין נקרא כתובה סתם (סנהדרין דף כא) וכן אמרו האשה בכתובה פלגש בלא כתובה·וכן תרגום ירושלמי(בראשית ל״ד) מהר ומתן פורן וכתובתא· ואין כותבין כתובה בלי ויו אף על פי שהבית דגושה :

נשלמה אות הכף לכן לאלהי מרום נכף :

אות הלמד

לֻלָב (ויקרא כ״ג) כפות תמרים תרגום אתרוגין ולולבין(שיר ז׳) וכן דמתה לתמר כלולבי התמר פירוש הסעיפים העליונים שבראש אילן התמרים נקראים לולבין בכולן הבית דגושה· ויש אומרים שנקראים כן לפי שהם בלב התמר ובלשון אשכנז פולם וכן בלעז פאלמא :

לִלִית (ישעיה ל״ד) אך שם הרגיעה לילית רש״י פירש שם שדה תרגום יונתן לילין בלשון רבים וכן בפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת המלך בתרגום ירושלמי שדין ולילין נמצא כתוב (מ״ר פ׳ בראשית) שאותן מאה ושלשים שנה שהיה אדם פרוש מחוה באו שדים ונתחממו ממנו והוליד שדין ורוחין ומזיקין · ובמקום אחר מצאתי ארבע נשים הם אמות השדים לילית נעמה ואוגרת ומחלת ובספר בן סירה בשאלה הששית ששאל נבוכד נאצר אותו וזה לשונו מפני מה הבנים מתים כשהם בני שמונה ימים אמר לו מפני שלילית הורגת אותם והאריך שם דרבה וקצתי לכותבם כי אינני מאמין בהם אך מנהג פשוט בינינו האשכנזים שעושין עגול סביב כותלי החדר ששוכבת בה היולדת עם נתר או גחלים וכותבין בכל כותל אדם חוה חוץ לילית ובפתח החדר מבפנים כותבין שמות שלשה מלאכים אלו סנוי וסנסנוי וסמנגלוף כמו שמסרה להם לילית בעצמה בשעה שרצו המלאכים האלו לטבוע אותה בים כל זה מבואר היטב בספר בן סירה יעיין שם מי שמאמין בו :

לְוָה לשון לויה לא נמצא במקרא ורבותינו ז"ל שמשו בו הרבה אך בבנין פעל הדגוש כגון (פ' שנו חכמים) אין מלוין אותו לא בכסף ולא זהב וכולי אבל בתרגום בא בלשון הפעיל כמו (בראשית י"ב) וישלחו אותו ואלויאו וכן (בראשית י"ח) הלך עמם לשלחם לאלויותהון והשם לויה כמו שאמרו בענין (דברים כ') עגלה ערופה (סוטה דף מו וע"ב) לא פטרנוהו בלי לויה בלשון אשכנז גיליטן ובלעז קונפנייאר:

לִוְיָתָן (תהלים ק"ד) לויתן זה יצרת כן שם התנין הגדול אשר בים והנזכר בסוף איוב ואומרים (ב"ב דף עד) שעתיד הקדוש ברוך הוא יעשה ממנו סעודה לצדיקים ועיין בשרש יוכנה:

לוּל כבר כתבתי בשרש אלולי כי תרגום לולי ולו ואלו בחירק תרגום אלולי והוא מלה מורכבת מן אם ולא ועל הרוב הם מתורגמין אילולי פון ביש ספרים כתובים שתי מלות וביש ספרים מלה אחת אלולפון ואבארנו היטב בשורש פון:

לַח ענין לחות ידוע שהוא הפך היבש והשם (דברים ל"ד) ולא נס ליחה הנפרד ממנו ליח בלשון זכר ובדברי רבותינו זכרונם לברכה ליחה סרוחה בלשון נקיבה וכן כתב רש"י על (שופטים ע"ו) לחי חמור טריה וזה לשונו ראיתי בספר רפואות שקורין לליחה היוצאת מן המכה טרי ובלשון רבות ליחות או ליחוית כמו שאמרו הפילוסופים מזג האדם מורכב מארבע לחות יתבאר בשורש מזג ובדברי רבותינו ז"ל כפלו מלת לח ואמרו לחלוחית באמרם עדיין לחלוחית בית דוד קיים:

לִטְרָא בלשון רבותינו זכרונם לברכה ליטרא זהב ובלשון רבים ליטרין והוא לשון יון ממש ובלעז ליברא ובלשון אשכנז פפונד ועוד עיין בשורש סלע:

לֵית תרגום של אין לפעמים לית כמו (במדבר ג') אין לחם ואין מים לית לחמא ולית מיא והיא מלה מורכבת מן לא ומן אית תרגומו של לא יש לא אית ומאור נהגו בו בעלי המסורת ושם ביארתיה היטב עיין שם:

לִלְכֵּךְ ענין טנוף ומזוהם לא נמצא במקרא רק (איוב ל"ג) וזהמתו חיתו לחם והרגום (תהלים ק"ו) כתבנית שור אוכל עשב דאכיל עשבא ומזוהם פירש רש"י בשעה שהוא אוכל עשב מוציא צואה רבה ומלוכלך בה פירוש בערוך ענין לחלוחית.

לחלוחית ויש לומר שהכף והחית מתחלפין כמו סרך וסרח. עיין בערוך סרח :

לָמַד עיין בשורש תלמוד ושם אבאריהו גם זכרתיו בשרש גמרא :

לִסְטִים בלשון יון קורין לגזלן ליסטים וכן בדברי רז"ל ליסטים מזויין ובלשון רבים הפילו הסמך האחרונה באמרם באו עליו לסטין לתפשו וכן עשו במלת אפוטרפים בלשון רבים אמרו אפטרופין עיין בשרשו ונראה לי לפי שהסמך האחרונה אינה מן היסוד רק היא נוספת בסוף רוב השמות בלשון יון ורומי כגון אליכסנדרוס ודומיהו :

לַעַז (תהלים קי"ד) מעם לועז: כל לשון שאינו לשון הקודש נקרא לועז ותרגומו מעמא ברבראי וכן הנוצרים קורין לכל לשון שאינו לשון רומי ברברו ומה שאנחנו קורין היהודים שבאיטליא(א) לועזים סתם נראה לי הטעם לפי שהם מיחסים את עצמם לעיר רומי ואולי הראשונים שבאו לרומי מגלות בית שני לא ידעו לשון הקודש כמו שמשמע בעזרא לכן קראו אותם לועזים עד היום הזה וכן המפרשים הצרפתים והספרדים כשרוצים לבאר איזה מלה בלשון צרפתי או ספרדי אומרים בלעז :

לְפִי לפי כך ולפי זה אבאר בשורש פי :

לָקָה בדברי רבותינו זכרונם לברכה (פסיקתא פ' בא) למה לקו שבוים וכן (בהגדה) ובמצרים לקו כן כל לשון הבאה שאינה אלא לרדות וליסר מתורגם בלשון לקה כמו (שמות ה') ויכו שוטרי בני ישראל ולקו סרכו בני ישראל וכן (דברים כ"ה) ארבעים יכנו תרגום ילקיניה ושאר לשון הבאה מתורגם בלשון מחא וקטל והשם מלקות בתוספת מם וכשהחמה או הלבנה לוקין קורין לו לקוי ובלשון רומי ויון קורין לו קליפסים ואומר אני שלשון לקה אינו לשון הבאה כי הפעלים ממנו הם פעלים עומדים והיה לנו לומר למה ליקו שבויים וכן במצריים לקו בבנין פעל או נפעל נלקו ואינו אלא לשון סבל בלשון אשכנז ליידן ובלעז פאטיר :

נשלמה אות הלמד בשם אשר דעת לאדם מלמד ::

(א) מגילה דף י"ז

אות המם

מְמֻחֶה בדברי רבותינו זכרונם לברכה (שבת דף ס"א) קמיע מומחה רופא מומחה פירוש דבר טוב ובדוק ומנוסה נקרא מומחה ובעל הערוך הוציאו מלשון (במדבר ל"ד) ומחה על כתף ים כנרת ואני לא ידעתי לכוון דמיונו זה ואם יש לדמותו לאחד מלשונות המקרא ארמהו ללשון (תהלים ת"ח) עולות מחים לשון מוח שהוא שמן ונבחר כך הרופא המומחה נבחר וטוב :

מָמוֹן מצע ורכוש והון על הרוב מתורגמין ממון או ממונא ובסמיכות (משלי ו') כל הון ביתו כל ממון ביתיה בלשון אשכנז האבא ובלעז רובא .

מַמָּשׁ (ת"ר פ' וישלח) מלאכים ממש וכן אין בו ממש פירוש דבר ברור וקיים שיש בו ממשות בל"א גיווים ובלעז צירטו ובפסוק (שמות י') וימש חושך פירש רש"י לשון ממשות מלשון (דברים כ"ח) ממשש בצהרים ואינו מחוור כי שורש ממשש משש בשתי שינין וממש שרשו ממש בשתי ממין :

מָאן בדברי רז"ל איכא מאן דאמר פירוש יש מי שאומר וכן ליכא מאן דפליג פירוש לא יש מי שחולק על זה ודומיהם רבים כולהון כתיבין באלף והוא תרגום של מי כמו (שמות י') מי ומי ההולכים תרגום מן ומן דאזלין כולהון כתיבין בלי אלף בתרגום וזה לפי שהתרגום הוא מנקד ואין צריך לאלף אבל התלמוד שאינו מנקד אם היה כתוב בלי אלף לא היה הפרש בין מן ומן :

מָאן מצאתי שרוב לשון כלי מתורגם בלשון מן חסר אלף כמו במדבר י"ט) כל כלי פתוח כל מן פתיח (ירמיה י"ב) ויעשהו כלי אחר מן אוחרן (רות ב') והלכת אל הכלים איזילי למניא: אבל באיוב משלי תלים כלן מתורגמין מאן באלף כמו (תהלים ב') ככלי יוצר כמאן דפחר (דניאל ה') וכן בדניאל מאני דדהבה ובעזרא (עזרא ה') מאני דבית אלה כלהון כתיבין באלף :

מֹהֵל קורין לאדם המל את התנוק מוהל בהא נוספת והוא לשון תרגום כי תרגום (שמות ד') חתן דמים למולות בדמא דמהולתא וכן (יחזקאל י"ז) בדמיך חיי הראשון בדמא מהולתא :

מֶזֶג (שיר ז׳) אל יחסר המזג אין לו דומה במקרא ורז״ל קראו ליין המעורב במים יין מזוג בל״א גימושט ובלעז טימפראטו (שמות ל׳) ממולח טהור תרגום ירושלמי ממוזג דכי ומזה אמרו (פסחים דף קי״ו) מוזגין לו כוס שני ואפילו כשאינו מזוג נודגין לוכר כן ובלעז מיישו ובלשון אשכנז איין שענקן ובזה משתבשין האשכנזים בשבוש יפה וזה שקורין לדורון מזיגה ולשון אשכני מטעה אותם לפי ששתי הלשונם שוות בלשונם רוצה לומר ישענקן ואיין שענקן חושבים שגם בלשון הקודש יש להם לשון אחד ·

מֶזֶג ידוע שטבעו של כל אדם מורכב מד׳ יסודות שהם אש ורוח ומים ועפר : ומהם ארבע הלחות שהם ליחה לבנה ושחורה וירוקה והדם ומהם ארבע האיכיות קר ולח וחם ויבש וזהו מזגו של כל אדם ולבאר את כל אלה צריך הקדמות גדולות מפילוסופיא ואין זה מלאכתי לכן אניח לדבר בם עוד :

מַזָל (מלכים ב׳ כ״ג) לירח ולמזלות (שבת דף קנ״ו) כך קורין לשנים עשר המשרתים שברקיע שכל אחד מהם משרת לחדש אחד ושמם ידוע ובלשון יחיד מזל בלשון זכר באמרם (שבת קנ״ז) אין מזל לישראל וקורין להצלחה טובה מזל טוב וההפוך מזל רע וכן תרגום (קהלת ח׳) זה רע בכל אשר נעשה רין מזל ביש וכן הכל כאשר לכל תרגום הכל תלוי במזלא ורוב לשון הון דבאיוב משלי תלים מתורגם בלשון מזל בלשון אשכנז גלוק ובלעז ווינטורה :

מָחָה (ישעיה כ״ה) ומחה יי דמעה (משלי ל׳) אכלה ומחתה פיה· לשון קנוח והסרה בלשון אשכנז אב ואשן ובלעז סטומאר וכן (במדבר ה׳) ומחה אל מי המרים (שמות י״ז) מחה אמחה ודומיהם והמלמדים רוצה להבדיל ביניהם בל״א ופותרים ומחה אל מי המרים ומחה אמחה בלשון אשכנז אב מיקן ואינו לשון אשכנז רק לשון הקודש שנשתבש בפי התנוקות כי המלמדים שלא ידעו לפתור לשון מחיקה בלשון אשכנז אמרו אותו בלשון הקודש מתקן והתלמידים חשבו שהוא לשון אשכנז ואמרו מיקן ולא הניעו החית כדרך האשכנזים וכן אירע גם כן למלת שחטן שאומרים שעכטן וחושבים שהוא לשון אשכנז והוא לשון שחיטה :

מָחָה הרגילו רז״ל בשורש הזה ללשון מניעה ולהסיר אדם ממעשה הרע בלשון אשכנז ווירן בלעז דווידאר באמרם

(שבת דף נ"ה) שהיה בידם למחות ולא מחו וכן ומי מוחה
בידו (דניאל ד') וכן בדניאל די ימחיה בידיה ונראה לי שלא יתכן
לאמרו על מניעת מעשה הטוב · רוצה לומר לא יתכן לומר ירבעם
היה מוחה בישראל שלא יעלו לרגל אלא היה מונע ישראל :

מַחַט בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ברכות דף י"ח וס"מ)
קשה רמה לבשר מת כמחט לבשר חי הוא כלי ברזל
קט הבמות שתופרין בו בחוטין בלשון אשכנז נודלן
ובלעז אגו ונקרא מחט מלשון (בראשית ג') ויתפרו עלי תאנה
דמתורגם וחטיטו עיין בשורש חטט :

מָחַל רז"ל הרגילו בזה הלשון בלשון סליחה וכפרה באמרם
(קדושין דף ל"ב) הרב המוחל על כבודו כבודו מחול אבל
המלך המוחל על כבודו אין כבודו מחול וזה הלשון לא
נמצא במקרא כלל ונאמר בתפלתנו מחל לנו מלכנו סלח לנו מחל לנו
והתואר כי אתה סלחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון והשם
מחילה בלשון אשכנז פור געבן או פור ציהן ובלעז פירדונאר :

מָחַק. גם זה השורש לא נמצא במקרא רק במקום אחד (שופטים ה')
ומחקה ראשו שהוא לשון קנות והסרה וכן בדברי רז"ל
העץ שמעבירין על המדה הגדושה להסיר את הגדוש
נקרא מחק בלשון אשכנז שטרייך הולץ וכן שמשו בו בלשון מחה
דלעיל רוצה לומר אב וואושן באמרם (שבת דף ע"ג) המוחק על
מנת לכתוב (סנהדרין דף ק"ב) אחאב היה מוחק את האזכרות
ולא שמשו בזה בלשון מחה לעולם רק בלשון מחק ·

מְטַטְרוֹן שר הפנים אומרים שהוא המלאך הרואה תמיד פני
המלך יתעלה ועליו נאמר (שמות ל"ג) כי שמי בקרבו
ששמו כשם רבו מטטרון בגמטריאה שדי :

מַטְרוֹנִית בבראשית רבה בכמה מקומות שאלה (א) מטרונית
אחת את רבי פלוני וכן מעשה במטרונית אחת וכולי
והוא לשון רומי כן קורין לאשה גדולה וחשובה
מטרונה (אסתר ב') שומר הפלגשים תרגום ירושלמי נטיר מטרוניתא
נראה לי שהוא לשון יחידה ובלשון רבות מצאתי בבראשית רבה
כל תשעים שנה שלא ילדה שרה היתה כבלה בתוך חופתה והיו
מטרונות באות ושאלו בשלומה ונראה לי כי מטרונה כמו פטרונה
והמם והפא מתחלפין אבל לא נמצא בלשון זכר מטרון כי אם
פטרון :

מִיל רחוק מיל יתבאר בשרש פרסה עיין שם :

(א) ב"ר פ' מ"ה

מין קראו רז״ל למי שאינו לו דת מין · וכתב הרמב״ם ז״ל כי זה השם אינו נופל רק על צדוקי או ביתוסי ·· ותמיה אני כי נמצא בספרי היונים שהיה אדם אחד שהיה שמו מאני ולא היה בעל דת ועל שמו נקראים כל דנמשכים אחריו מינין כמו מן אפיקורוס כמו אפיקורסים כאשר יתבאר בשורש פקר ומין בלשון אשכנז ליי כמו למינהו ובלעז ריטיקו ·

מנין הרבה הרגילו רז״ל במלה זו כגון מנין אתה אומר(אבות פ״ג) מנין שאפילו אחד וכו׳ והיא מלה מורכבת משתי מלות כאילו אמר מן אין שפירושו מאין בל״א פון וואנן ובלעז דו אונדי וכתבו אותו ביוד אחת להפריד בינו ובין מנין שהוא לשון מספר שכותבין אותו בשני יודין אף על פי שאינו כדינו כי משקלי ענין בנין נכתבים ביוד אחת שהוא מקום הא שרשית :

מנה (יחזקאל מ״ה) המנה יהיה לכם הוא שם משקל וכן(מלכים א׳ י׳) שלשת מנים זהב והמנה שתים שקלים אבל בדרז״ל המנה הוא מאה זוז באמרם (כתובות דף כ״ד) האלמנה גובה מנה והבתולה מאתים וגם זכרו המנה בענין המשקל שהוא הליטרא :

מנלן (חולין דף קל״ט וע״ש) מנלן להמן מן התורה שנאמר (דברים ח׳) ויאכילך את המן גם זו מלה מורכבת מן ב׳ מולות מן אזולן כמו(שמואל א׳ י׳)אן הלכתם כמו אנה ולן תרגום של לנו וביש נוסחאות שמצאתי כתוב באלף אחר הנון מנאלן והוא מורכב מן שלשה מלות מן אן לן :

מסכן (קהלת ד׳) טוב ילד מסכן טב רביא מסכן · וכל שאר מסכן דקהלת מתורגם עניא : ורוב רש ודל ואביון ומך דבמקרא מתורגמין בלשון מסכן וכן קורין בלעז למי שהוא עני מאד מסכין :

מנת על מנת כן על מנת שאני אפרע לך פירוש על תנאי בלשון אשכנז מאיינונג ובלעז פאטו ולא נמצא מנת זולת מלת על ואולי הוא (ד״ה ב׳ ל״א) מן מנת המלך בדרך רחוקה :

מסר זה השורש לא נמצא במקרא כי אם בפרשת מטות שתי פעמים (במדבר ל״א) וימסרו למסור · אבל הרבה לשונות מתורגמים בלשון מסירה ובפרט כל לשנא נתינה ביד כמו (בראשית ל״ט) נתן בידו ורז״ל שמשו בו הרבה כמו(ריש אבות)משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכולי וקוראין למי שמלשין את חברו מוסר סתם לפי שמוסר אותו או ממונו ביד גוים והרבני

אמרו בלשון רבות כגון המינין והמוסרות וכן אמרו מלמד תנוקות וכן (מ"כ פ' כ"ה) הבבורות מתענין וכן עשרת הדברות וכן שלשה הדיוטות כולן בלשון נקבות ומזה הלשון אמרו (אבות פ"ג) מסורת סיג לתורה והיא המסורת הכתובה סביב ספרי המקרא וכבר חברתי ספר הנקרא מסורת המסורת ובארתי כל דינה:

מַפָּה בדברי רז"ל (ברכות דף כ"ה) מקנח ידו במפה וכן (פסחים דף ק"ה) פורס עליו מפה הוא בגד פשתן לבן וכן קורין הבגד שפורסין על השולחן לאכול עליו מפה וכן נקרא בלעז מפה ובלשון אשכנז צוועהל וכן אנחנו קורין המעטפות שגוללין בהן ספרי תורה מפות ובלשון רומי קורין לצורת העולם המצוייר מפה מונדי ונראה לי לפי שנוהגין לצייר אותו על בגד פשתן ולשטוח אותו בכותל להביט בו לפיכך נקרא מפה מונדי ואולי יש בו טעם אחר ואנכי לא ידעתי:

מַצַּע (איוב כ') בתוך חכו במצע מוריגיה (תהלים מ"ח) בקרב היכלך במצע היכלך ומשקל אחר (בראשית ב') בתוך הגן במציעות גינתא והתואר (שמות כ"ו) והבריח התיכון ואריח מציעאה ורבותינו זכרונם לברכה הרגילו לומר אמצע ולא מצאתי כן בכל התרגום:

מָקוֹם נקרא הקדוש ברוך הוא מקום באמרם ברוך המקום לפי שהוא מקום הכל ואין הכל מקומו ובעלי הקבלה נותנים בו טעם אחר לפי ששם של הויה רוצה לומר שם של ארבע אותיות עולה בצירופו קפ"ו כמנין מקום וזהו צירופו י"פ י' ק' ת' פעמים ה' כ"ה הרי קכ"ה ו' פעמים ו' ל"ו הרי קס"א ה' פעמים ה' כ"ה הרי קפ"ו:

מקום מכל מקום שנהגו בו חכמים כבר כתבתי במלת הכי כי הוראתו כהוראת אפילו הכי ולא בא אלא במקום שבא להוציא דבר מכלל מה שפרט כבר באותו ענין וזהו פירוש מכל מקום כלומר שהוא נבדל מכל מקום וענין הנזכר ולכן על הרוב הוא בא אחר מלות אף על פי כמו שפירש רש"י על (בראשית מ"ח) כראובן ושמעון יהיו לי אף על פי שנחלקה הארץ למנין גולגלותם וכולי מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו: ועוד אני אומר שלא נמצא אף על פי שלא שייך בטוב לומר אחריו מכל מקום כגון מה שפירש רש"י (שמות א') ואלה שמות וגו' אעפ"י שמנאן בחייהם בשמותם חזר ומנאן אחר מיתתם עד כאן לשונו והנה היה יכול לומר מכל מקום חזר ומנאן וכולי

ודוק

ודוק ותמצא בלשון אשכנז דענוך ובלעז נייענט דמאנקו · ונראה לי שבלשון המקרא נמצא במקום מכל מקום ואף גם כמו (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם :

מר אמרו רבותינו זכרונם לברכה כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל ויש נוהגין לקרא מר בחולם ותמהתי אם כן למה לא נכתב בויו ומשקל אחר מרי תרגום (בראשית ל"ז) בעל החלומות מרי חלמיא · וכן בלשון רבים (קהלת י"ב) בעלי אספות מרי דהלכתא והנקבה (מלכים א' ז') מרת תרגום בעלת הבית מרת דביתא : וכן קראו להקדוש ברוך הוא מרי עלמא · ובמשקל אחר מרן דבשמיא הנון נוספת ואינה לבני המדברים כי היה צריך שתי נונין כמו שאומרים מרנן ורבנן ועוד אדבר מזה בשורש רב :

מרקלים (סנהדרין דף ס') הזורק אבן למרקלים שם עבודה זרה שכך היתה עבודתה ויש אומרים שהוא שם אלה שעבדו לו ברומי הנקרא מרקודיא ושאלתי עליו ואומרין שלא כך היתה עבודתו · ונקרא מרקודיא על שם כוכב שהיו עובדין לו באמציעותו וגם על שם אותו כוכב נקרא הכסף חי מרקוריא ואומרין שיש לו ממשלה עליו :

משכון (בראשית ל"ח) אם תתן ערבון משכנא וכן תרגום (דברים כ"ד) לעבוט את עבטו למיסב ית משכניה ונקרא משכון בעבור שהוא שוכן ביד המשאיל עד שיפדה ועשו ממנו פעל כאלו המם שרשית כגון ראובן שמשכן ביתו לשמעון וכן אמרו (רש"י פ' פקודי) בית המקדש קרוי משכן לפי שנתמשכן בשני חורבנין וכן עשו בתיו תחלה ובתיו של תרומה כמו שכתבתי בשרש חלל ·

משקיט קורין לכתיבה דקה רוצה לומר שאינה כתיבה מרובעת משקיט וזה ימים רבים שהגד לי שהוא לשון ערבי פירוש רזה וכחושה ואחר כך נודע לי שאינו לשון ערבי כלל זשא"תי ליהודים רבים לועזים וצרפתים וספרדים ויונים וערביים וכלם קורין לה כן ולא ידעו לפתרו מה הוא ואנחנו האשכנזים קורין להם מעשט ולא ידענו מה הוא · ומצאתי בספרים שקורין לה כתב עגול : ועוד יש כתב אחר שבא מן הערבים וקורין לה כתיבה מועלאק ויש קורין לה כתיבה של חצי אותיות ומשימין היוד והויו בתוך הדלת והריש גם בתוך הבית וכל האותיות דבוקות זו בזו והיא נהוגה בין הספרדים מאד

מתן

מָתַן (איוב ל״ב) ואליהו חכה את איוב תרגום הוה מתן ית איוב · ובפסוק (במדבר ט״ו) ויניחו אותו במשמר תרגום ירושלמי בתרין הוה משה מתון וכולי עד למהוי מתונין בדין לשון המתנה בלשון אשכנז לאנצים ובלעז פייאנו ורוב לשנא תקוה דבאיוב משלי תילים מתורגם בלשנא המתנה כמו (תילים כ״ט) ואקוה שמך כי טוב : ואמתין שמך ורבותינו זכרונם לברכה שמשו הרבה בלשון המתנה· ודווקא בהפעיל המתין ממתין המתין אמתן וכולי ובלשון אשכנז ווארטן או ביי‌טן ובלעז ספיטר :

נשלמה אות המם על כן לאלהים נרומם

אות הנון

נַנָס נקראו האנשים קצרי קומה ננסים וכן תרגום ירושלמי (ויקרא כ״ג) או דק או ננס וכן נקראו בלעז נאנו או נינו ובלשון אשכנז צווערג ובלשון עברי נקרא גומד מן (יחזקאל כ״ז) וגמדים במגדלותיך · ויונתן תרגם קפוטקאי והם הכפתורים וכן תרגם אונקלס (בראשית י׳) ואת כפתורים וית קפוטקאי ואולי הם קצרי קומה משאר אנשים :

נְנַף (שיר ד׳) אתי מלבנון כלה כנשתא דישראל דדמיא לננפי וכן כל כלה דשיר השירים תרגום נגפי וכן בדברי רז״ל (ר״ה דף כ״ו) בכרכי הים קורין לכלה ננפי ביש ספרים כתיבין ביוד וביש ספרים בהא :

נָאֶה רז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון באמרם (שבת ד׳ קל״ג) אתרוג נאה לולב נאה ובלשון נקבה (ברכות ד׳ כ״ז) אשה נאה דירה נאה והוא ענין יופי והשם (פ׳ שנו חכמים) הנוי והכח והעושר וכבר דברתי בו בשרש יאה ואמרתי שאין הפרש בין נאה ויאה :

נָבַל בדברי רז״ל נבול פה וכן (כתובות דף ח׳) כל המנבל פיו פירוש המדבר דבר מגנה והוא לשון (בראשית ל״ד) כי נבלה עשה ומשקל אחר נבלות מן (הושע ג׳) אגלה את נבלותה כלם לשון כעור וגנאי בל״א שענטליך ובלעז ווילניאה :

נבל

נבל כל לשנא נבלה שבמקרא אינו בא אלא על גוית בהמה וחיה ועוף שמתה ולא על גוית אדם שמת רק כשלא מת מיתת עצמו כגון ועמד הארי אצל הנבלה · וכן (מלכים א׳ י״ג) נבלת איש האלהים : וכן (דברים כ״ח) והיתה נבלתך למאכל וכן כלם לא נשאר כי אם אחד והוא (ישעיה כ״ו) יחיו מתוך נבלתי יקומון שהוא מדבר על תחיית המתים ועל זה אני מתמיה מאוד איך כנה את גופי הצדיקים הטהורים שוכני עפר בלשנא נבלה ואין ספק שיש טעם לחכמים ולבעלי הקבלה על זה ואנכי לא ידעתי :

נגה ספר מגה והגהה כתיבין בשרש הגהה :

נדוי נדוי וחרם ושמתא כלם ענין חרם זה גדול מזה ועוד ארבר מזה בשרש שמתא ופעל ממנו מנדין אותו והתאר מנדה והוא לשון ריחוק מן (ישעיה ס״ו) שונאיכם מנדיכם וכן (ויקרא כ׳) נדה היא :

נדן מה שהאשה מכנסת לבעלה בשעת הנשואין נקרא נדן או נדונייא או נדונייתא ואומרים שהוא נגזר מן (יחזקאל י״ו) לכל זונות יתנו נדה ואת נתת נדניך שהוא השכר שנותנים לזונה לכן תרגומם אגרא (דברים כ״ג) אתנן זונה תרגום אגר זניתא וקשה לי כי הנדוניא היא להפך כי האשה נותנת הנדוניא לבעל והנדה הוא השכר שהבועל נותן לאשה ונראה לי שלכך נקרא אתנן לשון מתן והאלף נוספת בראש והנון בסוף וכמוהו ארגמן שרשו רגם :

נול (סוכה ד׳ כ״ה) אם פגע בך מנוול פירוש יצר הרע והוא לשון טנוף והשם נול תרגום (איכה ג׳) מכל בנות עירי מנוול בנתא דירושלם קרתי ולכן נקרא האשפה נולי כמו שנאמר בדניאל (דניאל ג׳) ובתיכון נולי יתשמון ובעזרא (עזרא ו׳) נולי יתעבד בלשון אשכנז מישט ובלעז מנוצאייו :

נזף (בראשית ל״ז) ויגער בו אביו ונזף בו אבוהי וכן כל לשנא גערה הדביק לבית כמו (רות ב׳) לא תגערו בה לא תנזפו בה ואשר אינם דבוקים לבית הם לשון השחתה והתאר נזוף וכן בפרקי אבות (פ׳ שנו חכמים) כל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאמר (משלי י״א) נזם זהב באף חזיר : ונראה לי כי הביאו זה המקרא לראיה כי כן נזם זהב באף ראשי תיבות וסופי תיבות נזף והשם נזיפה :

נזיפה ובלשון אשכנז אן שרייאן ובלעז קורוגא :

נֶזֶק (אסתר ז׳) בנזק המלך ואין לו דומה במקרא אך בדניאל ((דניאל ו׳) לא להוי נזיק ובעזרא (עזרא ד׳) ומהנזקת מלכין לשון עונש ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו הרבה באמרם (ב״ק דף יא וע״ש) המזיק והנזק ותמהתי למה לא אמרו המזיק והמזק ע״מ המכה והמכה ומזה נקראו השדים מזיקין שלפעמים נענשין הבריות על ידם בלשון אשכנז נישידקט ובלעז קונדונאט :

נַחְתּוֹם (בראשית מח׳)מעשה אפה תרגום עובד נחתום שם שר האופים רב נחתומין בלשון אשכנז בעק ובלעז פורנאר או פישטור ובדברי רז״ל נקרא (ע״ז ד׳ ל״ב) פלטר אבל יש הפרש ביניהם עיין בערוך ערך דפס :

נָטַל רוב לשון משא והגבהה מתורגם בלשון נטילה ויש מלשון לקיחה כמו (רות א׳) וישאו להם נשים ונטלו להון נשין וכן שמשו רז״ל הרבה בלשון זה (ערכין ד׳ י״ו) טול קורה בין עיניך לטול את החלה וכן אטול יטול וכולי :

נֹטָרִיקוֹן נוהגים לקרותו נוטריקון ופירש בערוך הוא שכותבין אות אחת שנעשית סימן לכל דבר וכולי ואני קבלתי מפי הקרדינאל שהוא לשון יון וגם בלשון רומי קורין לסופרים נוטארי וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה קראו לדם נוטריין ומזה(שבת דקה)נוטריקון פירוש ענין סברות בלא קאנצלייש כי כן דרך הסופרים לקצר וכותבין ב׳ או ג׳ אותיות וכל אחת עולה לתיבה אחת וכן פירש רש״י נפתלי מדרש אגדה נוטריקון נתקבלה פה תפלתי לפני יי גם כשעושין מתיבה אחת שתי תיבות כגון (ויקרא כ״ג)ברמל בר מלא :

נָכָה מנכין לו מן המעות וכן (במדבר כב) אולי אוכל נכה בו פירש רש״י שהוא לשון חסרון והוא לשון הכאה ממש אלא שהוא מבנין פעל ואין לו דומה במקרא בלשון אשכנז אב שלאגן ובלעז סקונטאר

נָמַךְ: בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ברכות ד׳ י׳) מקום נמוך שם תאר על משקל גדול ולא נמצא במקרא ויש אומרים שהוא מן (תילים ק״ו) וימכו בעונם שרשו מכך ענין שפלות בלשון אשכנז נידר ובלעז אבאשו :

נָמַס רוב לשון חוק ומשפט שאינו לשם שמים מתורגמין בלשון נמוס כמו (ויקרא כ״ח) ובחוקתיהם לא תלכו ות״נ מותיהן לא תהכון (יחזקאל ה) ובמשפטי הגוים ובנימוסי עממיא (שמואל א ג) ומשפט הכהנים ונימוסי כהניא אבל בתלים ומשלי כל לשנא תורה מתורגמן בלשנא נמוס כמו (תהלים א) בתורת יי חפצו ובתורתו וכולי בנמוס דיי רעותיה ובנימוסיה וכן (משלי א׳) תורת אמך נמוסא דאמך ׃

נָסַח בנוסחא אחרינא וכן נוסח הגט ודומיהם מלשון (דברים כ״ח) ונסחתם מעל האדמה ובעזרא (עזרא ו׳) יתנסח אע מן ביתיה לשון עקירה והעתקת דבר ממקום למקום גם הכתיבה מספר לספר נקרא העתקה עיין בשרש עתק ומזה מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ה) הסח הדעת והוא שמסיר אדם דעתו ולבו מענין לענין ׃

נָסַךְ כל יין שנתנסך לעבודה זרה הוא נקרא יין נסך (ע״ז דף כ״ט) והשותה ממנו לוקה מן התורה משום שנאמר (דברים ל״ג) אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם ובזמן הזה אסרו חכמים אפילו סתם יינם של גוים משום ספק פן נתנסך לעבודה זרה ואף על פי שאמרו שהגוים בזמן הזה אינם בקיאים בטיב עבודה זרה מכל מקום הוא אסור לפי שהוא דבר הנאסר במנין וצריך מנין אחר להתירו לפיכך הוא אסור וכל שאר דיני יין נסך מבואר בפוסקים ואני איני כדאי להאריך בזה ׃

נָעַץ ענין נעיצה ידוע בדברי רז״ל ובלשון עברי הוא לשון תקיעה כמו (שופטים ג׳) ויתקעה בבטנו וכן (שופטים ד׳) ותתקע את היתד ודומיהם רבים ואין אחד מהם מתורגם בלשנא נעיצה אבל (שופטים ד׳) ותצנח בארץ ונעיצת בארעא בלשון אשכנז שטיקן ובלעז פיקאר ׃

נָפַח הרוח של ריח רע היוצא מפי הטבעת שלמטה נקרא נפיחה ובלעז פיטו או קוריזא ׃

נָפַק בהרבה מקומות שמשו רבותינו זכרונם לברכה בשרש זה בלשון יציאה והוצאה כגון (כ״ק דף כ״ח) לאפוקי דרבי נתן פירוש להוציא מן הכלל מה שאמר רבי נתן וכן נפקא מיניה פירש יוצא ממנו וכן מאי נפקותא ר״ל מה תועלת יוצאת מזה ובמסורת מפיק הא או ויו או יוד פירוש כשמוציאין אותם מן הפה בסוף התיבה תרגום ושל (משלי י׳) ומוציא דיבה

ומפיק

ומפיק טיבא :

נַפְּקַת בָּרָא תרגום (בראשית ל"ד) הכזונה יעשה את אחותינו הכנפקת ברא פירוש יוצאנית חוץ ויש זונה דמתורגם זניתא ויש מתורגם מטעיא ויש מתורגם פונדקיתא וכן (דברים כ"ג) לא תהיה קדשה בבנות ישראל ולא יהיה קדש תרגום ירושלמי לא תהי נפקת ברא וגומר ולא יהי נפיק בר ותמהתי על שתרגם בר ולא ברא שהוא תרגום של חוץ שהוא שוה לזכר ולנקבה גם יש לתמוה על יונתן שתרגם וגם קדש היה בארץ וכן (מלכים א' י"ד) ויתר הקדש וכן (מלכים ב' י"ד) ויעבר את הקדשים בכן תרגום נפקת ברא בלשון נקבה :

נָצַל התנצלות הוא טענת דברים שטוען אדם נגד מי שהאשים אותו וחשדו בדבר מה והוא אומר שאינו כן ומביא ראיות וסברות לדבריו יהיו אמתיים או לא וכן אמר החכם קבל התנצלות מי שבא להתנצל אם אמת או שקר והוא לשון הסרה מן (שמות ל"ג) ויתנצלו בני ישראל את עדים שתרגומו ואעדיאו ותמהתי איך לא נמצא לשון התנצלות בכל דבר רז"ל בלשון אשכנז פור ענטורן ובלעז אשקוזאר •

נָצְרִי הנוצרים אומרים שישו נולד בבית לחם ונתגדל בעיר הנקראה בלשונם נצוריט ובלשוננו נצר אף על פי שלא נזכר שמה במקרא והם אומרים שהיא בארץ הגליל רחוקה מירושלים דרך שלשת ימים ולכך קוראיה אנחנו הגוים המאמינים בדתו נוצרים •

נָקַב בדברי רז"ל (ברכות דף כג) והוא צריך לנקביו (מכות דף טו) אל ישהה אדם נקביו • כן כנו רז"ל הוצאת הזבל והשתן וקראו לזבל נקבים גדולים ולשתן נקבים קטנים ולכן נקראת האשה נקבה בשביל הנקב שבה :

נָקַט נקוט האי כללא בידך פירוש קח זה הכלל בידך וכן אמרו (פסחים דף ג') לשנא מעליא נקט פירוש לשון משובח לקח וכן בפסוק (אסתר ט') ומרדכי יצא תרגום ירושלמי וכדניא נקיטן חצוצרתא בידיהון :

נַרְתֵּק יתבאר בשרש תיק עיין שם •

נָשׂוּי מי שאין לו אשה נקרא פנוי וכשיש לו אשה קורין לו נשוי ואין לשאל למה קורין אותו נשוי בלשון פעול והלא האשה היא הנשואה והוא הנושא שנאמר (רות א׳) וישאו להם נשים אלא כן נהוג בדברי רז״ל שאומרים הפעול במקום פועל והוא כדמות תואר וכן אמרו (עיי׳ ערש כפה) כפוי טובה הוא תואר במקום כופה (ב״מ ד׳ ע׳ וע״ב) וכן היה רכוב על החמור הוא תואר במקום רוכב׃

נשלמה אות הנון בשם אל רחום וחנון׃

אות הסמך׃

סִבָּה (מלכים א׳ י״ב) כי היתה סבה מאת יי הרגש במקום הכפל פירוש הקב״ה היה מסבב הדבר ורז״ל קראו לסבה גרמא ובספרים חיצונים עלה וקורין להקב״ה עלת העלות או סבת הסבות בל״א אורזאך אלר אורזאכן ובלשון רומי קויזה קויזארום׃

סִבְלוֹנוֹת כן קורין הדורון ששולח החתן לכלה והוא לשון סבל ומשא וכן פירש רש״י (שמות ו׳) סבלות מצרים משא מצרים ונמצא משא בלשון מתנה כמו (בראשית מ״ג) וישא משאת פירוש ויתן מתנות׃

סְבַר (בראשית מ״ח) לא פללתי תרגום לא סברית פי׳ לא חשבתי ורז״ל שמשו בזה הרבה בשם התאר כמו סבור הייתי סבורים היו ובדניאל (דניאל ז׳) ויסבור להשניא זמניא והשם סברה והוא ענין מחשבה ודעת נבונה ויש מפרשים מזה סברי מורי שאומרים. על היין פירוש תנו דעתכם ומחשבותיכם על זה כמו שכתוב בספר כל בו בסימן כ״ה׃

סֵבֶר סבר פנים יפות תרגום (בראשית ל״א) את פני לבן ית סבר אפי דלבן וכן (תהלים ד׳) אור פניך יי נהור סבר אפך ובדברי רבותינו זכרונם לברכה מסביר לו פנים ונראה לי שהוא קרוב לענין ראשון לש׳ סברה(ה)׃

סָגָן המשנה לכהן גדול נקרא סגן ובסמיכות סגן (ירמיה כ׳) כמו פקיד נגיד בבית יי ממנה סגן כהניא ובפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת בתרגום ירושלמי חד לכהנא רבא וחד לסגן כהנא ולא מצאתיו בלי סמיכות ידוא לשון (ירמיה כ״ה) פחות

(ה) תענית דף ח׳

וסגנים שהם משנים למלך :

סָדַר זה השרש לא נמצא בפסוק רק פעם אחת בלשון רבים (איוב י׳) צלמות ולא סדרים : ובדברי רבותינו זכרונם לברכה נמצא הרבה והשם סדר וכן יש קורין לכל פרשה מהתורה סדר או סדרא גם לכל התלמוד שתא סדרי משנה שהם סדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין וסדר זרעים וסדר טהרות וסדר קדשים ולא בא ממנו פעל רק בבנין פעל הדגוש סדר סדרת מסדר מסדר סַדֵר אסדר ובלעז אורדינו וכן בלשון אשכנז אורדיננצא ·

סָדַר בדרז״ל (סוכה דף נ״א) החזן היה מניף בסודר פירוש בבגד וכן קנין סודר וקנין הזה ידוע בדרז״ל ועוד אבארהו בשרש קנה ותרגום (רות ג׳) הבי המטפחת הבי סודרא וכן (שמות ל״ד) על פניו מסוה תרגום ירושלמי סודרא :

סָטָן תמצא בשרש שטן עיין שם ·

סַיַג הוא גדר וגבול מלשון סוגה בשושנים המתורגם דסייגו להון עזרא הכהן וזרבבל וישוע וכולי בלשון אשכנז צוין ובלעז פראטא ותרגום ירושלמי (במדבר כב) גדר מזה וגדר מזה סייגא מן דין וסייגא מן דין ויש ספרים כתיב וכגייא והוא טעות סופר :

סִיֵם ענין השלמת הדבר ותכליתו בלשון אשכנז אויפ ורן ובלעז ציסאר ולא שמשו בו רז״ל רק בנין פעל סיים כי מת מכי ם אסיים וכולי והשם סיום ·

סַיַע רוב לשנא עזר וסעד מתורגם בלשנא סיוע ובפרט בתלים כמו (תהלים קי״ח) ויי עזרני ויי סייעני (תהלים כ׳) ומציון יסעדך יסייעינך וכן (זכריה א׳) והם עזרו לרעה מסייעין לאבאשא :

סַיַע ענין חברותא תמצא בשרש סעה ·

סַיַף (שופטים כ׳) שולף חרב שלפי סיפא וחומיהו מעטים אבל בלשון רבות כלן מתרגמין בלשון סייף ·

סַךְ: (תלים מב) כי אעבור בסך לשון מנין ואין לו דומה במקרא ובדברי רז״ל סך חשבון סך הכל בלשון אשכנז צאל ובלעז טמרו ולפעמים הוסיפו בו מם ואמרו סכום כבשרש

כבשרש שלפניך ·

כְּכוּם כמו סכום מקח וכן במסורת ככום פסוקי דספרא וכן (שמות ה׳) ותוכן לבנים התנו תרגום וסכום לבניא תתנו כן מצאתי בכל הנוסחאות הסמך קמוצה והכף בחולם ·

כְּכַם לשון הסכמה והוא השואת דעות בני אדם יחד באמרם הסכימו פלוני ופלוני וכן על דעת עצמו יוכל א״ם לומר הסכמתי לעשות כך וכך ואין משמשין בו רק בהפעי׳ הסכים מסכים מסכם וכו׳ והשם הסכמה והוא כמו מסקנא ועוד אוברנו בשרש סקן ואולי לשון הסכמה נגזר מלשון סכום חשבון דלעיל ופירוש הסכמתי עשיתי חשבוני כך וכך ·

סַכִּין (משלי כ״ג) ושמת שכין בלועך אף על פי שהוא נכתב בשין הוא כמו סכין בסמך כמו (ירמיה כ״ה) מלא כרשו כמו כרסו ומלין אחרים הכתובין שין במקום סמך ונמנין על פי המסורת ·

סַכָּן (בראשית רבה) השטן מקטרג בשעת סכנה ויש מפרשים מזה (קהלת י׳) ובוקע עצים יסכן בם פירוש יעשה עצמו בסכנה וכן אמרו (חולין דף ל״ז) בהמה מסכנת פירוש הנוטה למות בלעז פריגול ובל״א וערליך ואולי סכנה נגזר מלשון סכין דלעיל וכן אומרים משל הדיוט סכין ביד שוטה סכנה :

סָכַר בדברי רז״ל (תענית דף כ״ז) ברביעי היו מתענין מפני האסכרה שלא תפול בתינוקות והוא חולי שסותם פי הקנה שבצואר וימות האדם לפי שעה ונראה לי שלשון אסכרה נלקח מלשון ויסכרו (בראשית ח׳) מעינות תהום לשון סתימה וכן נקרא בלעז אסכראנצייה והוא היה בתחלת הבריאה נופל בתנוקות ואחר כ״ גם בגדולים וזה לפעמים כשהיו מתעטשין פרחה רוחם ומתו לפיכך בא המנהג כשאדם מתעטש אומרים לו אסותא או רפואה וראיתי בספר רפואות קורין לאסכרה בלשון עברי מחנק וכן אמר איוב (איוב ז׳) ותבחר מחנק נפשי ויש פותרים מזה (שמואל ב׳ י״ז) ויצו אל ביתו ויחנק דאחיתופל רוצה לומר שבא לו זה החולי מרוב עצבון רוח ודאבון נפש שהיה לו מפני שלא נעשית עצתו ומת במחנק ואומרים זה לפי שלא יתכן לאיש חכם ונבון כמוהו שיחנק את עצמו :

סֶלַע (שמות ל׳) מחצית השקל בשקל הקדש פלגות סלעא בסלעיא קודשא ובל׳ רבים (ויקרא כז) שלשים שקלים תלתין סלעין (ה) ואמרו רז״ל (קדושין ד׳ י״א) כל כסף האמור בתורה סתם סלעין ודנביאים ליטרין ודכתובין קנטרין חוץ בראשית כ״ג) מכסף עפרון וכבר כתב בשרש זוז כי כל סלע ארבעה זוזים עיין שם ואולי המטבע הנקראת בלשון אשכנז שילינג נלקח מלשון סילעין דכסף :

סַלֵּק בדרז״ל יסלקו מן הצדדים פירוש לשון העברה והעתקה תרגום (בראשית י״ב) ויעתק משם ואסתלק מתמן וכן (ירמיה כ״א) ויעלה מעלינו ויסתלק מעלנא וכן (עמוס ח׳) השלך הס פי׳ רש״י השלך וסלק וכן תרגומו רמי וסליק וכן רוב לשון עליה בבנין הקל מתורגם בלשון סליקא בעבר ובבינוני כמו (שמות י״ט) ומשה עלה ומשה סליק (דברים ל״ב) אשר אתה עולה שם דאת סליק תמן אבל המקור והצווי והעתיד מתורגם בלשון סק בחסרון למד עיין בשרש סק :

סַלֵּק לשון הפסקה וסוף וכן נוהגין לכתוב בסוף הספר סליק פירוש נשלם ונפסק וכן קורין לטעם סוף פסוק סלוק לשון הפסקה וכן הפיוט שאומרים ביום טוב בשמנה עשרה קודם הקדושה נקרא סלוק ועקר הלשון הוא מלשון שתיקה תרגום של (עמוס ו׳) ואמר הס ויימר סליק וכן (עמוס ח׳) השליך הס רמי וסליק :

סַם (שמות ל׳) קח לך סמים תרגומו בוסמין כמו בשמים ולא נמצא בלשון יחיד רק בדברי רז״ל סם פלוני יפה לו סם המות וכן (ירמיה י״א) תרגום נשחיתה עץ בלחמו נרמי סמא דמותא במיכליה ויש הפרש בין סמים ובשמים אעפ״י שאונקלוס תרגם שניהם בוסמין כי בשמים אינו כולל רק אותם הריחניים הנאכלים אבל סמים כולל אף אותם שמשימין ברפואות ונקראים בלשון רומי ארומטא כגון סממני הקטרת כגון נטף ושחלת ודומיהם :

סַמָּא בדרז״ל (סנהדרין ד׳) בלעם סומא באחד מעיניו היה (דברים כח) איש עור הר׳ וירושלמי גבר סימ׳ ובעורון תרגם אונקלוס ובסמיותא בלשון לעז ציקו ובלשון אשכנז בלינד :

(ה) בכורות דף נ׳

סַמָּאֵל (איוב כ״ח) לא ידעו עיט תרגום דלא חכימיה סמאל
דפרח היך עופא וכן אמרו (א) תנו שוחד לסמאל ביום
הכפורים ויש אומרים שאשמדי הוא סמאל
ושני שמות נקראו לו וכבר זכרתיו בשרש אשמדי :

סַמְבַּטְיוֹן שם נהר ואומרים שכל ימי השבוע חוץ בשבת
הוא רץ ומניע אבנים גדולות ואי אפשר לעבור
וזו היא הסבה שעשרת השבטים שהם נלכדים עם
לא יצאו משם שלא לחלל יום השבת: וכתב הרמב״ן ז״ל כי הוא
נהר גוזן מן (במדבר י״א) ויגז שלוים · לשון העברה והכרה
ותכמים קראו לו סבטיון מפני שביתתו בשבת כי יום השבת
בלשון ההוא סכט וכן נקרא בלשון ערבי שיחליפו התיו לטית וכן
מוסיפין מלת יון בסוף שמות התוארים בלשונם ודוק :

סַמְךְ (ב) סמוך לחשבה וכן למה נסמכה פרשה זו לשון קירוב
בלשון אשכנז גינעהן ובלעז אפריסמר וכמהו (יחזקאל כ״ד)
סמך מלך בבל ואין לו עוד דומה במקרא וכל שאר
לשנא סמיכה לשון משען ומזה אמרו רז״ל סמך לדבר תרגום של
(ישעיה ל״ו) משענת קנה סמך והוא כמו ראיה אבל פחות
ממנה כמו שאמרו אסמכתא בעלמא הוא פירוש משען וסעד :

סָמַךְ נוהגים לומר על מי שנעשה רב או חבר הרב פלוני
נסמך לרבנות או נתנו לו סמיכות או סמיכה והוא נלקח
מן (במדבר כ״ג) ויסמוך את ידיו עליו פירוש עשהו רב ועיין
גם בשרש חבר :

סַמַּן (ג) (בראשית ד׳) וישם יי לקין אות תרגום ירושלמי סימן
ובדרז״ל יש הרבה ובפסוק נמצא פעל ממנו (ישעיה כ״ח)
ושעורה נסמן פירוש נעשה לסימן והוא לשון יון ממש
קורין לאות סימיון בלעז סנייו ובלשון אשכנז צייכן ומזה אמרו
על האשה (יבמות דף פ׳) עד שתביא סמנין פירוש שתי שערות
באותו מקום וכן אמרו איזהו סריס כל שהוא בן עשרים ולא הביא
סימנין :

סַנְדָּל (ישעיה י״ב) והדריך בנעלים ויהבון בסנדלין ובתרגום
ירושלמי (בראשית י״ד) שרוך נעל רצועה דסנדלא וכן
כל נעל בתרגום ירושלמי לשון סנדל וכן בלשון רומי

(א) פרקי דר״א (ב) שבת ד׳ לד (ג) ...

קורין לנעלים סנדליא וכן נקרא רבי יוחנן הסנדלר פירוש עושה עלים ולא מצאתי שם תאר כמוהו בתרגום בתוספת ריש בסוף אך בלשון אשכנז ובלעז נמצא זה לרוב ודוק :

סנהדר שבעים סנהדרין הם שבעים זקנים של בית דין הגדול בירושלים וכן (שמות ע"ו) ושם שבעים תמרים תרגום ירושלמי כל קבל שבעים סנהדרין וכן בתרגום של כתובים נמצאים הרבה כמו (תילים ק"ז) ובמושב זקנים ובסנהדרין דחכימין וכן (רות ד') ובועז עלה השער לתרע בית דינא דסנהדרין ודומיהם רבים ולא נמצא בלשון יחיד סנהדר והוא לשון יון ממש וקרין לכסאות סנהדרי והוא על דרך (תילים קכ"ב) שמה ישבו כסאות למשפט ·

סנדק נוהגין לקרא למי שמחזיק בן חברו למולו סנדק ולא מצאתי הלשון הזה בשום מקום גם בעל הערוך לא הביאו (הביאו מוסף הערוך בשם המדרש) והלועזים קורין לו בעל ברית ובלעז קומפארי ובלשון אשכנז גיוואטר (הוא שם שקורין הנצרים ע"ש לשון אב) ·

סנטר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ברכות דף ד"ד וע"ש) לא יניח ידו על סנטרו פירש רש"י מנטון בלשון צרפתי ובלשון אשכנז קין :

סעד לפי שהמאכל סועד לב האדם שנאמר (בראשית י"ח) וסעדו לבכם קראו לאכילה גסה סעודה וכן תרגום (רות ב') לעת האוכל לעידן סעודתא בשורק וכן (שמואל ב י"ב) משאת המלך סעודתא דמלכא בלעז פאשטו ופותרים אותו המלמדים האשכנזים פושט אבל אינו בלשון אשכנז רק נלקח מלשון לעז ובלשון אשכנז איין מול :

סעה (שמואל ב' ב') לאגודה אחת תרגום לסיעה חד (בראשית כ"ו) ואחוזת מרעהו וסיעת מרחמוהי (ישעיה מ"ו) אחר אחת בתוך סיעה בתר סיעה כתיב באלף במקום הא והראיה סיעת ובבנוי (שבת ד"י"ג) חנני' בן חזקיה וסיעתו התיו רפויה והקורין סיעתו בדגש טועים ·

ספסל (ברכות דף י' וע"ש ועיי' פסחים דף כ"ה) ישב על גבי ספסל ופרשו לי רבותי שהוא כמו הדום בלשון אשכנז שעמל ובלעז שקאבילו ונראה לי שאינו אלא כסא ממש

וכן

וכן בפסוק (בראשית נ״ו) ויהי השמש באה תרגום ירושלמי די ספסלן אסתדרו והוא כמו שנאמר בדניאל (דניאל ז׳) עד די כרסוון רמיו ·

ספק (שבת דף ל״ד) ספק חשיכה ספק אינה חשכה כל דבר שאינו ודאי נקרא ספק בלשון אשכנז צווייבל ובלעז דוביאו ובלשון מקרא נקרא תלוי כמו (דברים כ״ח) והיו חייך תלואים פירוש מסופקים וכן במשנה אשם תלוי :

ספק (מלכים א׳ כ׳) אם ישפוק עפר שומרון לשון די ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו בבנין פעל והפעיל כמו (בהגדה ש״פ) ספק צרכינו במדבר (אבות פ״ה) אין מספיקין בידו לעשות תשובה והשם הספקה או ספק ובבנוי (איוב כ׳) במלאת שפקו אף על פי שנכתב בשין וכן יש אחרים כמו שכתבתי בשרש סבן בלשון אשכנז גנוגן ובלעז באשטה :

ספר מדברי סופרים הם חכמים הנקראים גם הם רבנים ואין הפרש בין אמרם מדברי סופרים ובין מדרבנן, וכן במסורת תקון סופרים ועוד ארבר בו בשרש תקן ·

ספר (בראשית מ״א) ויגלח ויחלף שמלותיו תרגום וספר וכן נקרא האומן המגלח ספר בל״א שערר ובלעז בלביר וכן בפסוק (אסתר ו׳) וישב מרדכי אל שער המלך תרגום והוה בידא דהמן ארבע אומנון ספרא דספריה וגומר ומזה נקרא הכלי שמגלחין בו השער מספרים בלשון שנים לפי שיש בו שני שוקים והחיטים חותכים בו הבגד בלשון אשכנז שער ובלעז פורפי׳ ותרגום של תער מספר בלשון יחיד לפי שאין לו רק רגל א׳ בל״א שארזיך ובלעז ראזור ·

סקן (שחיטות מהריו׳) מסקינן דשחיטה מן הצואר והשם מסקנא והוא לישנא הסכמה והם שני שרשים בענין אחד סכם וסקן ·

סרב רוב לשון מרד ומרי ומאון מתורגמין בלשון סירוב ורז״ל הרגילו בו הרבה אך בבנין פעל כמו (ברכות לד) מסרב אסרב יסרב והתאר סרבן והשם סרבנות ויש מפרשים מזה (יחזקאל ב׳) סרבים וסילונים אבל דונש בן לברט פירשו מלשון קוצים ואמר כי הוא אחד מן עשרים

עשרים מיני קוצים הנמצאים במקרא וכן (מיכה ג׳) דרכי סורד שפירש רש״י לשון סירים וקוצים מתורגם ארחי סרב :

סַרְבֵּל בדניאל (דניאל ג׳) סרבליהון פטשיהון פירשו בו כל המפרשים מיני לבושין הן ובדברי רבותינו זכרונם לברכה בסרבליהון (ילמדנו פ׳ בראשית) אילו הסרבלין שברגליהם עיין בערוך ואנחנו קורין למלבוש העליון סרבל בלשון אשכנז וגם בלעז מנטיל :

סַרְגֵּנֵס נוהגים האשכנזים להלביש בשלשה ימים נוראים חלוק אחד ארוך מבגד פשתים לבן וקורין לו סרגנס והרבה שאלתי ודרשתי לדעת מה לשון הוא ואין מגיד לי עד שיהודי צרפתי זקן הגיד לי כי כן הלבישו גם כן הצרפתים והוא נעשה ממין בגד דק מאד ונקרא בלשונם סרגה ברפי על הגימל והוא שנקרא בלשון לעז סרזה ובלשון אשכנזארים והוסיפו בו הסמך כמנהג לשון לעז בהרבה שמות כאשר בארתי בשרש ליסטים :

סָרַח (ירמיה מ״ט) נסרחה חכמתם לשון סירחון ואין לו דומה עוד במקרא ורבותינו זכרונם לברכה הרגילו בו הרבה אך בבנין הפעיל הסריח מסריח יסריח והתואר בלשון נקבה טפה סרוחה : ושם סירחון בלשון אשכנז גישטאנק ובלעז פוצה ורבותינו זכרונם לברכה כנו בלשון זה כל ענין עון וחטא ומרד באמרם משל למלך שסרחה עליו מדינה משל לבן מלך שסרח על אביו וכן בפעלים מלשון עוות כמו (שמואל ב׳ י״ט) אשר העוה עבדך די סרח העויתי סרחית והשם סורחן בשורק כמו (שמואל א׳ כ״ד) אין בידי רעה ופשע חוב וסורחן (בראשית כ׳) ומה חטאתי ומה סורחני ובדברי רז״ל תולה סירחנו באחרים וביש ספרים סירחוני בחרק (תחת הס׳) ולא נהירא כי סרחון הוא מענין הראשון :

סָרַךְ כשנדבקה ריאה של בהמה בצלעות או אונא לאונא וכו׳ קורין לה סירכה וכן אין סירכא בלי נקב ודומיהם רבים ורבותי פירשו לי שהוא ענין דביקה וקשירה ובעל הערוך לא דיבר בו גם לא מצאתי לו דומה בתרגום אך בלשון עוות תרגום של (מיכה ג׳) לעות אדם בריבו לסרכה אנוש מסכן במצותיה וכן (איכה ג׳) ראית יי עותתי חזיתא יי סרוך דסריכו לי ואולי סירכא הוא לשון עוות וכן מה שאמרו (נדה דף ס״ז) משום

סרך

סרך בתה הוא מזה הלשון :

סָרִיס זה השרש לא נמצא במקרא רק על ענין איש סריס (ירמיה לח) פירוש סרים בצים או סריס גיד ורבותינו זכרונם לברכה השאילו זה הלשון על ענין עקידה באמרם (סנהדרין דף נג) שנסתרסה עבודה זרה בימיהם וכן מקרא מסורס סרסהו ודרשהו פירוש צריך לעקור הפסוק ולשים סופו לראשו להבין משמעותו ׃

סַרְסַר (ירושלמי ברכות פ״א) הלב והעינים סרסורי העבירה וכן הקונה על יד סרסור הוא האמצעי בין הקונה והמוכר לעשות המקח ובלעז סנסאר ובלשון אשכנז אונטר קויפלר וביש מקומות נקרא מעקלר :

סָרָק אילן סרק פירוש שאינו עושה פירות בלשון אשכנז און גישלאכט ובלעז סטירילו והוא ענין רקות תרגום (שמואל ב׳ ו׳) אחד הרקים חד מן סריקיא (תהלים ה׳) יהגו ריק מרננין סריקותא :

סָרַק בדברי רבותינו זכרונם לברכה (ברכות דף כ״ח) היו סורקין את בשרו במסרק של ברזל הוא הכלי שסורקין בו את הפשתה והוא מלשון (ישעיה י״ח) עובדי פשתים שריקות אף על פי שנכתב בשין וכן תרגום דפלחי בתנא דסריקין בלשון אשכנז העכל וכן הכלי שסורקי בו את הסוס בלשון אשכנז שטריגיל וכן נקרא הכלי שסורקין בו בני אדם שער ראשם מסרק בלשון אשכנז שטרעל ובלעז פעטנו :

סָתַם כשאדם מזכיר איזה ענין או שם ואינו מבאר על איזה הוא מדבר אמרו עליו סתם פירש שהדבר סתום ואינו מבואר אלא שנתנו בו כלל כגון כל נדר סתם הוא פרת וכל משורר סתם הוא דוד וכן (סנהדרין דף פו) כל סתם מתניתין רבי מאיר וכו׳ בלשון אשכנז שלעכט ובלעז שקייטו ׃

נשלמה אות הסמך ברוך לכל נופל סומך

תשבי

אות העין:

עָבַד בדברי רבותינו זכרונם לברכה בדיעבד מותר או אסור וכן הרבה ופירוש כשהדבר כבר נעשה תרגום עשה עבד והדלת במקום אשר ונמצא בלי בית דיעבד בל"א גישעהןובלעז דפו פאט ·

עָבַר יראו רבותינו זכרונם לברכה לחטא ולעון ופשע עברה לפי שבה עובר האדם על מצות בוראו כגון (אבות פ"ד) עבירה גוררת עבירה וכן (דבריס כ"ג) ערות דבר עברת פתגמא וכן (משלי כ"א) אף כי בזמה יביאנו מטול דבעברתא מייתי ליה ואין עוד בתרגום ושם התאר עבריין ולא נבנה ממנו פעל:

עָבַר דרך העברה ר"ל מאמר אחר שאינו עומד על דרך האמת רק העברת הלשון והדמיון כגון שאומרים הקב"ה(א) מלביש ערומים ולפי האמת אין הוא המלביש אותם רק אומרים כן דרך העברה וכן אמר רבי עמנואל ז"ל באחד משיריו ומהלך אמתי הוא ומהלל נדיבי עם בדרך העברה:

עָבַר בעבור זה כמו בשביל או בגלל ואין לשמש בהן זולת הבית וכן אמר רא"ע כל האומר עבור מן בעבור לא אבל מעבור הארץ פירוש הוא בהמה:

עִבֵּר (איוב כ"א) שורו עבר הוא פעל יוצא כמו מוליד ואין לו דומה במקרא בלשון אשכנז מכט טראגן ובלעז אינפרינד ורבותינו זכרונם לברכה שמשו בו בלשון הריון האש' כגון אשה מעוברת (יבמו' ד' לד) אין אשה מתעברת מביאה ראשונה ונקרא התנוק בעודו במעי אמו עובר ומזה נקרא לשנה של י"ג חדשים עבור ודברו בו בבנין פעל הדגוש כמו (ברכות ד' י' וס"מ) חזקיה עבר ניסן בניסן וכן (שמואל כ') ממחרת החדש השני תרגום מיומי דבתרוהי והוא עבר ירחא תנינ' וכולי וכן ענין (שיר ז') ברכות בחשבון עבורין ומעברין שנין:

עֵדֶן (קהלת ג') אשר עדן לא היה אשר הם חיים עדנה ופירשו בו שהוא כמו שתי מלות פירוש עדן כמו עד הן עדנה כמו עד הנה ורבותינו זכרונם לברכה הוסיפו יוד בין

(א) כותה ד' י"ד

הדלת והנון ואמרו עדין כמו ועדין לא שבנו מטעותינו כמו עד הנה או עד כאן :

עֶדֶן גן עדן כבר פירשתיו בשרש גן :

עֲדַר כבר פירשתיו בשרש העדר עיין שם :

עַז (דברים כ״ח) גוי עז פנים : תאר למי שאין לו בושה והרבים עזי פנים והשם עזות פנים וכן אנחנו אומרים בתפלתנו הצילני מעזי פנים ומעזות פנים פירוש הצילני מאנשים שהם עזי פנים וגם לא יהיה לי עזות פנים ודע כי כל לשון עזות פנים וחוזק מצח הוא מדה רעה אבל חוזק לב ואמיץ לב הוא מדה טובה :

עָיַן נמצא בשרש הזה פעל מהקל (שמואל א׳ י״ח) ויהי שאול עוין את דוד פירוש שם עליו עין רעה ורז״ל הרגילו בו בבנין פעל הדגוש באמרם (יבמות ד׳ כ״ב וע״ש) עיין עליו פירוש שים ״ עיניך עליו וכן (כ״ב דף פ״ע) אין מעיינין במקום שמכריעין והשם צריך עיון ורש״י פירש מזה (תילי׳ פ״ז) כל מעייני בך רוצה לומר עיוני ומחשבתי בך בלשון אשכנז גיטרעכט ובלעז סטודיו :

עַיִן ענין זוהר ומראה כמו (במדבר י״א) ועינו כעין הבדולח (יחזקאל א׳) כעין תרשיש וכן (משלי כ״ג) יתן בכוס עינו פירוש זוהרו וצבעו וכן פירוש רא״ע (שיר ה׳) שפתותיו שושנים ברית לו בעין בלשון אשכנז וארבא ובלעז קולור :

עִכֵּב לשון עכבה לא נמצא במקרא ורז״ל הרגילו בו הרבה אך בבנין פעל הדגוש כמו (זבחי׳ דף מ״ו) אם לא נתן לא עכב ״ מעכב לעכב וכולי והשם עכוב ובלשון נקבה עכבה ויש אומרים כי (איוב ל״ז) ולא יעקבם כי ישמע קולו כמו יעכבם הכף והקוף מתחלפים כמו שכתבתי בשרש כשט וכן תרגומו ולא יעכבינון וכן כל לשון התמהמה מתורגם בלשון עכבה בלשון אשכנז זוימן ובלעז טארדי :

עִכֵּל לשון עכול המאכל שבאסטומכא ונראה לי שנמצא גם כן באלף כדי שיתאכל בלשון אשכנז פר דייאן ובלעז פידיר וכן בספרי רפואות כל דבר המעכל קשה להתעכל :

עַכְשָׁו (אבות פ"א) אם לא עכשו אימתי אמור מעכשו כמו עתה ולא נמצא בתרגום ויש כותבין עכשיו ביוד ואינו צריך :

עַלָּה בדניאל (דניאל ו') עלה ושחיתה לשון עלילה מלשון (דברים כ"ב). עלילות דברים ובספרים חיצונים שמשו בה בלשון סבה כמו שכתבתי בשרש סבב ·

עוֹלָם הַבָּא יש מחלוקת בין האחרונים על זמן עולם הבא יש אומרים שהוא עולם הנשמות רוצה לומר תכף אחר המיתה ויש אומרים שהוא אחר תחית המתים וכל אחד מביא ראיות לקיים דעתו ואני איני כדאי ליכנס ראשי בין ראשי החכמים ההם אך מי שרוצה לעמוד על אמתת הענין הזה יעיין בפירוש דון יצחק אברבנאל ז"ל בספר נחלת אבות בפרק בן זומא כי היטב לדבר בזה מאד ועוד אדבר מזה במלת עתיד ·

עַם הָאָרֶץ קורין למי שאינו יודע תלמוד תורה עם הארץ כי סתם העם ההמוני אינם יודעים תורה ובלשון רבים עמי הארץ ויש שאומרים עמי הארצים ובאמת הם עם ארצים וכבר כתבתי בשרש בור הפרש בין בור ובין עם הארץ ובלשון אשכנז נקרא עם הארץ און גילערנט ובלשון לעז אינייוראנט ·

עָנָה כל לשנא ענוי שבמקרא הוא בבנין פעל כמו (שמות כ"ג) אם ענה תענה אותו (תילים ק"ב) ענה בדרך כחי ודומיהם והשם ענוי ולא נמצא בפסוק וענין קרוב לזה ענין צום ולא בא רק בהתפעל כמו (דניאל י') להתענות לפני אלהיך וכן תרגום (ישעיה כ"ח) לא תצומו כיום לא תתענון והשם תענית (עזרא ט') קמתי מתעניתי וכן (זכריה ח') הצום צמתוני אני תרגום הצום תענית אתון מתענין קדמי ועוד אזכרנו בשרש תענית :

עֵשֶׂק (בראשית ח') ויקרא שמו עשק כי התעשקו עמו שניהם כתיבין בשין ואין להם עוד דומה במקרא ותרגומו בסמך עסק ארי אתעסקו וכן תרגום של אורות עסק ונמצא שם אדם בדברי הימים נקרא (ד"ה א' ח') עשק בשין ימנית :

עצם

עֶצֶם כל דבר יש לו עצם ומקרה ופירוש עצם גוף הדבר כמו (שמות כ״ג) כעצם השמים ומקרה הוא הדבר שחל על העצם כגון אבן הוא העצים והלבנות או השחרות או הגודל או הקטנות שבו נקרא מקרה ועוד אדבר מזה בשרש קרה וכן שם העצם כמו אברהם ושרה ודימיהן ובל״א אן אים זעלברט ובלעז פרופיריין :

עָקַם רז״ל הרגילו בזה השרש אך בפעל הדגוש (מ״ר פ׳ בשלח) כמו עקם להם הדרך הוליכן דרך מעוקם והוא לשון עוות נעויתי שתותי עקימתי שחייתי בלשון אשכנז קרומפא ובלעז טורטו

עָקַר בדניאל (דניאל ס׳) עקר שרשוהי ואין הפרש בין עקר ושרש וכן תרגום (איוב י״ט) ושרש דבר נמצא בו ועקר דמלתא אשתכח ביה וכן מה שנמצא בדברי רז״ל כלל ועקר או כל עקר פירוש שום דבר של עקר כלל וגם הרגילו רבותינו זכרונם לברכה לקרא להקדוש ברוך הוא עקר באמרם כופר בעקר וכן תרגום ללשוננו נגביר מאן דכפרין בעקר

עָרַב לא נמצא שרש בכל המקרא שיש לו כל כך הוראת בשרש הזה כי אחד עשר לשונות נמצאו בו וכבר חברתי שירה חדשה בספר הבחור של עשרה בתים ובסוף כל בית מלת ערבים ולכל אחד הוראה מיוחדת ולא יכולתי להכניס בו מלת עורבים מן (ויקרא י״א) כל עורב למינו כי אינו נכנס במשקל של זה השיר ורז״ל הרגילו הרבה בלשון תערובות בל״א מישן ובלעז מישקולאר באמרם ערוב תבשילין ערוב חצרות ודינם מבואר בפוסקים :

עַרְבֵּב (ר״ה דף י״ו) כדי לערבב השטן וכן (א) נכנסו בערבוביא הוא לשון תערובות דלעיל וכפלו בו למד הפעל ותמהתי על תרגום של (במדבר י״א) והאספסוף שתרגם וערברבין והיה לו לומר וערבבין ואולי לפי שהאספסוף כפול העין והלמד רצה התרגום לכפול אותם גם כן :

עָרַךְ בערכאות של גוים פירוש מושב הערוך וקבוע לשרים ולשופטי העיר לדון שם בלעז טריאבונאל :

(א) ספרי פ׳ דברים

ערן קורין לתושב העיר ערון או עירוני ולרבים עירונים לנקבה עירונית ולרבות ערוניות וכן נוהגין לקרא העין בצרי ונראה לי יותר נכון בחירק עירון כי הוא נגזר מלשון עיר והנון נוספת כמנהג התאר לפעמים וכן בלעז ציטארינו ובל״א בורגר :

ערע כל לשון פגישה ומקרה מתורגם בלשון ערע חוץ מכתובים מתורגמין בלשנא ארע באלף וכן תרגום (בראשית ל״ג) אשר פגשתי די ערעית (במדבר כ״ג) ויקר יי וערע ביה (שמואל א׳ כ״ה) ותפגוש אותם וערעת ויש נוסחאות משובשות בקצתם ארע ובקצתם ערא באלה ובאלה אך תמהתי שרז״ל נהגו לכתוב עראי כגון שינת עראי בנין עראי בעין בראש ובאלף בסוף וזה לא נמצא לא בכתובים ולא בכ״א ספרים והיה ראוי להכתב ארעי או ערא ופירוש המלה בלשונם דבר שאינו בעצם ובכוונה רק דרך מקרה ובלשון אשכנז און גיבערליך ובלעז אקאזו

ערף נוהגין האשכנזים כשיש לאדם אהוב ומכיר שהוא מרויח עמו בטוב קורין לו מערב באמהם יש לפלוני מערב טוב ולא ידעו שאינו אלא מעריף רוצה לומר מכיר וכן בלשון לעז קורין לו קונדו לשון הכרה בלשון אשכנז איין גוטר קונד וכן נמצא בפוסקים (הג״ה בס׳ ת״ק) מותר בחול המועד להלוות לגוי שהוא מכירו ומעריפו וכולי משום איבה מעריפיא ושמעתי שתרגום (רות ג) הלא בועז מודעתנו מערפננא ובקשתי ולא מצאתי כן רק דאשתמודע לנא ואולי כן הוא בתרגומים אחרים ועוד אדבר מזה בשרש פזם ויש מפרשים מזה (שמות י״ג) ואם לא תפדה וערפתו אינו רוצה לומר שתמית אותו כי הבהמה מה חטאת אלא הוא לשון הכרה פירויש תעשה בו סימן להכיר אותו שהוא בכור אבל דברי רז״ל הם האמת :

עתד בדברי רבותינו זכרונם לברכה לעתיד לבא הרבה טרחתי למצוא הפרש בין מה שאמרו רז״ל לעתיד בסתם ובין אמרם לעתיד לבא ולא עלתה בידי אך זה לבד מצאתי שעל הרוב כשהוא במקום הפסק אמרו לעתיד לבא כגון (אבות פ״ב) ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא וכן אין גיהנם לעתיד לבא וכן בעכן (יהושע ז׳) יעכרך יי ביום הזה ואין אתה עכור לעולם הבא אבל כשאינו במקום הפסק אינו אומר אלא עתיד סתם כגון

תענית

(תענית ד׳ ל״א) עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים וכן (אבות פ״ג) לפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון וכן תקנו מסדרי התפלה ואתה עתיד לטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא ואני אין דעתו משגת להבין ההפרש שבין עולם הבא ובין לעתיד לבא כי זה וזה יכול להאמר ליום הדין או לימות המשיח או תכף אחר מיתה וכבר דברתי מזה במלת עולם עיין שם :

עתק (משלי כ״ה) אשר העתיקו אנשי חזקיה תרגום דכתבו רחמוי דחזקיה ומזה נקרא הסופר הכותב ספר מלשון ללשון מעתיק והוא מלשון (בראשית י״ג) ויעתק משם לשון הסרה והספר או הכתב ההוא אשר הוא מעתיק נקרא העתקה בל״א אב גישריפט ובלעז קופיא או סימפליריו :

נשלמה אות העין ברוך המוציא לחם ויין

אות הפא

פגם (ר״ה דף כ״ג) פגימתה של לבנה פירוש החרוץ שנראה בלבנה בחסרונה וכן תרגום (איוב כ״ה) עד ירח לא יאהיל עד דפגמא סיהרא וכן חרוץ שנמצא בסכין נקרא פגימא וכן (שמואל א׳ י״ג) הפצירה פים תרגום שופינא לחרפא בהון פגימת כל מן דפרזל בלשון אשכנז שארט ובלעז טאקו •

פגר כבר כתבתי בשרש נבל כי כל לשנא נבלה שבמקרא אינו בא רק על גויית בהמה וחיה ועוף שמתה ולא על אדם רק כשלא מת מיתת עצמו ולא נמלט מהם איש רק אחר עיין שם : והנה פגר כמעט הפך מזה כי כל לישון פגר הנמצא במקרא אינו בא רק על גויית אדם מת ולא על שאר בעלי חיים רק במקום אחד והוא (בראשית ט״ו) וירד העיט על הפגרים שהם היו פגרי בהמות ועוד דע כי כל לשון פגר לא נמצא רק על פגרי אנשים רשעים לכן אין מזכירין זה הלשון רק על מיתת רשעים :

פון כבר כתבתי בשרש לול כי זאת המלה תתחבר לפעמי׳ עם לולי ולו ואולי והנה אין לה מלה מיוחדת בלשון עברי אך בתרגום באה על מאמר תנאי ובגראמטיקא לשון רומי קורין לשמוש

כזה זובייננטיבום וא״ו יד״ע בלשונם ובלשון עברי באה על הרוב על העבר וצריך להוסיף על דמאמר ההוא אחת ממילות היה ולדפך העבר לבינוני כמו (בראשית ל״א) לולי אלהי אבי היה בעזרי כי עתה ריקם שלחתני תרגום אילולי פון אלהא דאבא וגומר דרי הוא כאלו אמר כי עתה ריקם היית משלח אותי בל״א דו היישט גיזענט מיך וכן (במדבר כ״ב) לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך אילו יכון אית חרבא בידי ארי כען קטלתיך כאילו אמר הייתי הורג אותך בלשון אשכנז איך היט דך שלאגין דיך וכן (במדבר כ״ב) אולי נטתה אילו לפון לא סטת כאלו אמר לא היתה נוטה בלשון אשכנז היט זיא ניט אב גינייגט וכן (מלכים ב׳ י״ג) אתה הכית את ארם בכן פון מחית ית ארם כאלו אמר היית מכה בלשון אשכנז דו הייסט גישלאגן וכן כלם דוק ותמצא :

פַּזַם קורין לקצת דפיוטים פזמונים ולא ידעו מה הוא ושמעתי אומרים שתרגום של (איוב ג׳) ויען איוב הראשון ופזים לשון צעקה ואני חפשתי בהרבה נוסחאות מדויקות ולא מצאתי רק ואתיב כמו שמתורגמים שאר תבריו ואולי כן הוא בתרגום ירושלמי או בתרגום עקילוס או בתרגום רב יוסי אשר לא נמצאו בינינו היום וכן (עמוס ו׳) הפורטים על פי הנבל תרגום דמקרצון וכן (רות ב׳) הלא בועז מודעתנו אומרים שתרגום מערפננא וכל אלו לא נמצאו בתרגומים שלנו :

פַּזַר קורין למעות שמוציא האדם לצרכו פזור בלשון אשכנז צירונג ובלעז שפיזה מלשון (משלי י״א) יש מפזר • ואנחנו קורין למי שמפזר יותר מדי פזרן :

פַּחַת (רי״ף מגילה) לא פחות ולא יותר וגזרו ממנו פעל באמרנ (שס ד׳ כ״ח) אין פותחין וכן דפוחת לא יפחת ולא נמצא בלשון מקרא ויש אומרים שמזה (ויקרא י״ג) פחתת היא לשון חסרון ורוב המפרשים לא אבו כן גם קורין לאדם שפל וגרוע פחות ויש אומרים שמזה (חגי ב׳) פחת יהודה : (מלכים ב׳ י״ח) פני פחת אחד שהם שרים ונקראים כן לפי שהם פחותי המעלה והממשלה משאר השרים בלשון אשכנז גרובן ובלעז קונט וזה לא יתבן כי התיו אינה שרשית והראיה לחם הפחם וכן (נחמיה ה׳) להיות פחם שדוא כמו פחהם :

פטר זה הלשון נמצא במקרא עומר ויוצא בקל (ד״ה ב׳ כ״ג) כי לא פטר יהוידע את המחלקות יוצא (שמואל א׳ י״ט) ויפטר מפני שאול עומד וכן בדרז״ל (ערובין דף ס״ה) לפטור את כל העולם וכולי עומד הנני פוטר ומוחל לפלוני יוצא ועל הרוב הרגילו היוצא בפעל הדגוש באמרם (סוטה ד׳ מ״ס וע״ב) לא פטרנוהו בלי לויה (מ״ר פ תולדות) ברוך שפטרני גם שמשו בו בבנין נפעל כמו התלמיד הנפטר מרבו וכן אומרים על אדם שמת נפטר כמו (מ״ר פ׳ ויחי) כיון שנפטר יעקב אבינו והתאר חייב ופטור כלם ענין היתר ושלוח וכן לשנא שלוח מתורגם בלשנא פטיר בהרבה מקומות כמו (בראשית מ״ג) וישלח לכם את אחיכם ויפטר לכון ית אחיהון (בראשית מ׳) והאנשים שלחו וגבריא אתפטרו והשם פטור הפא בחירק וכן (דברים כ״ג) ספר כריתות תרגום גט פטורין וכן ראוי לומר שטר פטור זה ואנחנו אומרים פטור ופטורים בשוא תחת הפא וטעות הוא בידינו כי פטורים הוא שם תאר בלשון רבים ממשקל פטור וחייב דלעיל וכן (ד״ה א׳ ט׳) בלשכות פטורים ויש בלשון הפסקה אך בבנין הפעיל כמו (פסחים דף קי״ט) אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן וכן האיש הנקרא לאחרונה לספר תורה בשבת נקרא מפטיר והוא האומר ההפטרה והנה אכתוב מה היא סבת ההפטרה כפי מה שמצאתי כתיב שאנטיוכס הרשע מלך יון גזר על ישראל שלא יקראו בתורה ברבים מה עשו ישראל לקחו פרשה אחת מנביאים שענינה דומה לענין מה שכתוב בפרשה של השבת ההיא והמשל בשבת בראשית קראו (ישעיה מ״ב) כה אמר האל יי בורא שמים ולפרשת נח קראו פרשת (ישעיה נ״ד) כי מי נח זאת לי וכן כל פרשה ופרשה ועתה אף שבטלה הגזירה המנהג הזה אינו בטל ועד היום קורין אותן הפרשיות של נביאים אחר קריאת התורה ונקראה הפטרה לשון הפסקה:

פטרון (בראשית מ״ה) לאב לפרעה פירוש רש״י לחבר ולפטרון פירוש לאדון והוא לשון לעז ממש ונלקח מן פאטיר שהוא בלעז אב:

פי מצינו במקרא לשון פי על שיעור הדברים כמו (דברים כ״א) פי שנים פירוש שעור שני חלקים ועל הרוב בא עם למד או כף השמוש כמו (שמות י״ב) לפי אכלו (במדבר ד׳) כפי עבודתו ודומיהם וכן אף על פי הנמצא בדברי רז״ל פירוש אף לפי דבריך או לפי הענין הנזכר ושמשו בו במקום בעבור כמו לפי כך ונוהגין לכתוב אותו מלה אחת כמו לפיכך אנחנו חייבים

בלשון אשכנז דרום ובלעז אי פיר או :

פיט קורין למשורר או לחזן פייטן והשיר או החרוז נקרא פיוט וכן קורין אנו לקרבות שמוסיפים בימים טובים בתפלה פיוטים ואומר אני שהוא נלקח מלשון רומי שקורין למשורר ולבעל הלצה פואיטי ונראה לי שבראשונה הוא נלקח מלשון יון :

פים תרגום (משלי ו') לא יאבה כי תרבה שחד לא מתפייס כד תסגי שוחדא והשם פיוס לשון רצון וחכמים שמשו בו בלשון בקשה ותחנה באמרם ראובן שפיים משמעון כך וכך וכן תרגום (אסתר ד') להתחנן לו לפייסא ליה :

פלג קורין לריב ומחלוקת פלוגתא תרגום (שמואל א' כ"ג) סלע המחלקות כיף פלוגתא (דברים י"ז) דברי ריבות פתגמא פלוגת דינא כלם ענין הפרש והרחקה וחלוקה נגזר מלשון (בראשית י') נפלגה הארץ וקרוב לענין זה מה שאמרו רז"ל (אבות פ"ד) אל תהי מפליג לכל דבר וכן בין סמוך בין מופלג וכן זקן מופלג חכם מופלג פירוש מופרש ומרוחק מאנשי דורו בזקנה או בחכמה והשם הפלגה כמו שאומרים פלוני יודע ספר בהפלגה :

פלסוף פירש בערוך פלוסופה הוא חוזה כבבים ואינו אלא לשון יון ממש והיא מלה מורכבת מן פילוס פירוש אוהב סופיא פירוש חכמה דהיינו פילוסופוס אוהב חכמה :

פלפל ידוע שהבושם הנקרא פלפל הוא חד וחריף מאד לפיכך קורין לחריפות פלפול באמרם (פ' שנו חכמים) בפלפול התלמידים וכן (תמורה דף י"ו) והחזירם עתניאל בן קנז בפלפולו וקורין לאדם חריף מפלפל בלשון אשכנז שארף ובלעז אקוטה ונראה לי שמזה מה שמתורגם (איוב י"א) ואיש נבוב ילבב ובר נש מפלפל ידייק :

פומבי (תנחומא פ' כי תשא) הלוחות הראשונות לפי שנתנו בפומבי נשברו פירוש בפרהסיא ואינו אלא לשון לעז שקורין לשמחה גדולה ומפורסמת פומפא ותרגום (תהלים ס"ח) מוציא אסירים בכושרות בפומבי וכבר הראיתי לך בהקדמתי כי דברי רז"ל ותרגום ירושלמי מסכימים עם לשון לעז ורומי בכמה מקומות וכן תראה בשרש שאחר זה :

פמליא בדברי רז"ל (סנהדרין ד' ל"ע וצ"ח) פמליא של מעלה וכן בפסוק (שיר א') הנך יפה רעיתי תרגום בפמליא במלאכיא

במלאביא קרישא ופירש בערוך חיילות אבל בלשון רומי ולעז קורין לאנשי בית האדם פמיליא הפא רפויה והמם בחירק כמו (בראשית מ"ד) וישמע בית פרעה · שפירש רש"י מאשינאדה בלע"ז של לשון צרפת והוא בלשון אשכנז גיזינד ·

פָּנָה (אבות פ"ב) כשאפנה אשנה שמא לא תפנה פירוש כשאהיה פנוי ובטל ממלאכתי בל"א מוסיג ובלעז אוציוז והלשון הזה לא נמצא בפסוק כי אם לפי המדרש (ויקרא כ"ו) ופניתי אליכם פונה אני מכל עסקי והשם פנאי על משקל גנאי והתאר פנוי כמו מקום פנוי ולמי שאין לו אשה נקרא פנוי והנקבה פנויה ·

פָּנָה עוד שמשו בשרש הזה לענין הוצאת הרעי מן הגוף באמרם (ברכות דף כב) הנפנה בשדה וכן (ב"ק דף פ"א) נפנין אחורי הגדר אפילו בשדה המלאה כרכום ולא בא אלא בבנין נפעל והוא לשון (ויקרא י"ד) ופנו את הבית לשון בעור או היא לשון הרקה (בראשית כ"ד) ותער כדה תרגום ירושלמי ופניאת וכן (בראשית מ"ב) מריקים שקיהם פנן בלשון אשכנז אויז ראמין או לער ובלעז סקומראר :

פָּסַד כבר נכתב בשרש הפסד עיין שם :

פָּסַל (קדושין דף ע') כל הפסול פוסל הוא שם תאר למה שאינו כשר (ויקרא י"ט) פגול הוא תרגום ירושלמי פסיל יהי והוא שם דבר על משקל נבול וכן לא נמצא פסול בזרעו ובמשקל אחר פסולת כגון סולת שאין בו פסולת ובא פעל ממנו כד מקום שנא' (מ"ר פ' בראשית וס"מ) אלה פסל את הראשונים והנפעל נפסלת מלבנות הבית בל"א ואלש ובלעז ואלשו והוא קרוב לענין בריתה כמו (שמות ל"ד) פסול לך :

פָּסַק זה השרש לא נמצא במקרא אבל לשונות הרבה בעברי מתורגמין בלשון הפסקה כגון לשון מניעה ושביתה וחדילה ועוד עיין במתורגמין והשם הפסק או הפסקה ומזה פסוק ופסוקים וכן טעמים המפסיקים ושאינו מפסיקים וכבר דברתי מכל אלה מה שיספיק בספר טוב טעם :

פָּסַק (רש"י פ' שופטים) שופטים דיינין הפוסקין את הדין וכן תרגום (מלכים א' כ') כן משפטך אתה חרצת דנת דינך פסקת ומה שיפסקו הדיינין נקרא פסק ומזה הפוסק מעות לצדקה בלשון אשכנז אוים שפרעכין ובלעז סיטינציר :

פקר

פקר (סנהדרין דף לח) כל שכן דפקר טפי וכן פוקרים המינים לשון מינות הוא והעיקר שהוא נלקח מן אפיקורוס פירוש בערוך זה המבזה תלמידי חכמים ואני כבר כתבתי בשרש מין כי מין ואפיקורוס היו שני אנשים שלא היו בעלי דת והנמשכים אחריהם נקראים מינים ואפיקורסין ואולי אפיקורוס היה מבזה תלמידי חכמים :

פקר בדברי רז״ל מן ההפקר לשון חירות וחפשי ואין לשמש בו רק בהפעיל בלשון אשכנז ורי ובלעז ליברי ולא נמצא בתרגום גם בעל הערוך לא דבר ממנו דבר ׃

פרדס (ש״ר ד) פרדס רמונים (קהלת ב׳) גנות ופרדסים פי׳ גן שגדלים בו אלני מאכל ומזה קורין הגוים לגן עדן פארדיס ובלשון אשכנז פארדייס ומה שאמרו רז״ל (חגיג׳ דף י״ד) ארבעה נכנסין לפרדס רמז למרכבה העליונה וזה ידוע בקבלה ואין לי בזה עסק :

פרהסיא (סנהדרין ד׳ ע״ד וע״ב) בצנעה ולא בפרהסיא פירוש כמו בפרסום אלא שמן פרסום נגזר פעל כמו שיתבאר בשרשו ומזה לא נגזר פעל לעולם ונראה לי שאין משמשין בו זולת בית השמוש בלשון אשכנז אופן בור ובלעז פובליקו ׃

פרט פרט הוא ההפך מן כלל והוא נגזר מן (ויקרא כ״ה) ופרט כרמך הם גרגרים הנושרים מהגפן ובלשון אשכנז איינצליג ובלעז פירטוקולר ומזה נגזר פרוטה באמרם שוה פרוטה שתי פרוטות הוא שם מטבע קטנה ויש אומרים שמזה (עמוס ו׳) הפורטים על פי הנבל רוצה לומר שנתן כל אחד פרוטה למשורר ומזה פרטרוט באמרם (א) הקולבן הוא סלע לפרוטרוט פירוש לפרוטות קטנות ונאמר גם כן על גרגר הזרע פרוטה כמו שאמרו רבותינו זכרונם (ב) לברכה זרע אדם וזרע בהמה מפרוטה אחת יוצאת כמה פרוטות ויש אומרים שתרגום (ירמיה ל״א) הפורטים דמקבצין וכבר כתבתי דעתי בשרש פזם :

פרכס עוף המפרכס (חולין בכ״מ) בהמה המפרכסת לשון נענוע וכן בפסוק (בראשית כ׳ ב) וישלח אברהם את ידו תרגום ירושלמי דלא בשעת צעדיה אפרכס בל״א צאפלן ובלעז בול גאר :

פרנס כל לשון מרעה שישב על האדם לא על הבהמה מתורגם בלשון פרנסא כמו (ירמי׳ כ״ג) הרועים הרועי׳את עמי פרנסא דמפרנסין ית עמי וראו אתכם ויפרנסון יתכון ושם

(א) שקלים פ״ה וכס מבואר (ב) יש איזה ט״ס כאן

התאר

התאר(בראשית ט"ו)בן משק ביתי גבר פרנסא דעמי(ישעיה כ"ב)אל הסוכן לות פרנסא ובדברי רז"ל פרנס הממונה על הצבור ודומיהם רבים ואין לשמש בזה השרש רק בפעל הדגוש :

פרם (א)ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה היא ובלשון רבים פרסאות וכתב דפייטן בסילוק דפרשת שקלים כי הדרך יבום הוא עשרה פרסאות וכל פרסה היא ארבעה מלין עיין שם :

פרסם לשון פרסום הוא כמו בפרהסיא אלא שבא פעל מזה כמו לא פרסמו הכתוב (א) מצוה לפרסם את החנפים והתאר גנב מפורסם מוסר מפורסם :

פרע רבותינו זכרונם לברכה הרגילו בזה הלשון בלשון תשלום כגון (ב"ת ד' מ"ד) מי שפרע מדור המבול וכולי ודומיהם רבים כלם בבנין הקל וכן בבנין נפעל ותמיד נקשר עם מלת מן כמו(ילמדנו פ"ב)(ג)כשהקב"ה נפרע מן האמה וכן(אבות פ"ד) נפרעין ממנו בגלוי עתיד להפרע מן האדם והשם פרעון וממנו נגזר פורענות ובלשון רז"ל פורעניות וכן כל לשון נקמה כמו(במדב' ל"א)נקום נקמת אתפרע פרע.ו'וכן(ישעיה ס"א)ויום נקם ויומא דפורענתא ולא נמצא בפסוק משרש זה רק(שופטים ה') בפרוע פרעות לפי דעת קצת :

פרע (מגילה ד' י"ז)הקורא את המגילה למפרע פי'לאחור וי"מ מזה (יחזקאל כ"ד) וגם אני לא אפרע פי'לא אשוב אחור :

פרץ נמצאים מלות בזה השרש שהוראתם דבר והפכו כגון (בראשית ל') ויפרוץ האיש לשון חוזק (מלכים ב' י"ד) ויפרוץ בחומת ירושלים לשון שבירה וכן בדברי רז"ל כמו (שבת ד' י"ז) כמה פרצה טהרה בישראל פירש גדלה ונתחזקה ובלשון שבירה רבים מאד כמו הדור פרוץ פרצו גדר של עולם והשם (סוכה ד' כ"ו) פרצה קוראה לגנב פירוש שבירה שבקיר :

פרצף (ערובין ד' י"ח) אדם הראשון נברא שני פרצופין פירש בערוך פרצוף גוף ותמהתי והלא הוא לשון יון ממש קורין לפנים פרצוף וכן מנהג בלשוננו לומר כמה פרצוף מבוער זה פירוש פנים בל"א גישטאלט ובלעז פאצא :

פרק (עובדי' א') אל תעמוד על הפרק פירוש מקום פנוי שמשם יתפרקו הדרכים בלשון אשכנז בלום לשון (שמות ל"ב) ויתפרקו שהוא לשנא הפרשה וכן קראו לחלקי הספרים פרקים והוא מה שקוראין בלשון הקדש פרשה כמו שיתבאר בשרשו וגם נגבל.

(א) מגילה דף ג יומא דף פ"ו וע"ש (ג) יומא דף כ"ט ועיין הב"י עה"ת:

נוכל לומר כי פרק הוא לשון אבר מלשון רז"ל באמרם פרק של היד פרק של הזרוע גם הפרק של הספר הוא אבר וחלק מן הספר׃

פֶּרֶק בו בפרק מתה שרה וכן בתו עומדת על פרקה לשון עת וזמן

פְּרַקְמַטְיָא כתוב בערוך שיש ספרים שכתוב בהן פרגמטיא בגימל ובתרגום ירושלמי (בראשית כ"ד) עובר לסוחר בפרגמטיא נפקת ואני מצאתי בספרים מדויקים דמהקבלין בכל פרקמטיא בקוף ואולי הוא טעות סופרים וכן בלשון יון קורין לסחורה פרגמטיא בגימל רפויה׃

פָּרִישׁ לשון הבדלה ודפרשה ולא נמצא במקרא רק במקום אחד (יחזקאל ל"ד) בתוך צאנו נפרשות ורז"ל שמשו בו הרבה והתאר פרוש פרושים והם הפרושים מדרכי העולם הזה כמו שהיו הנזירים׳ אבל כל נזיר תרגום נזירא ולא פרוש ותמהתי על מה שמשו רבותינו ז"ל בזה השרש בבנין פעל הדגוש ובפעלים עומדים באמרם (מגילה כפ"ק) כשפירש יעקב מאביו וכן (פסחים ד׳) המפרש לים וכן (קדושין ד׳ כ"ג) ואלו פירשו לחיים שהם מהדגוש בראיית היוד המורה על הצרי והיה יותר נכון לומר בבנין הקל הפורש לים וכולי ובהפעיל שמשו בו הרבה הפריש מפריש יפריש וכולי והשם הפרש ובפעל הדגוש פרשה כי אם לא היתה הרש היתה דגושה על משקל כפרה וכן קראו לכל חלק מנ"ג חלקים שנחלקה בהן חמשה חומשי תורה פרשה וכן פרשה פתוחה פרשה סתומה אע"ר פירשתי ענינם בספר מסורת המסורת׃

פָּרַשׁ (ויקרא כ"ד) לפרוש להם על פי יי לשון באור והשם (אסתר ד) פרשת הכסף ומשמשין בו בבנין פעל כמו כך וכך פירש פלוני וכן כאשר פירשו רז"ל ובעזרא (נחמיה ח׳) בתורת אלהים מפורש פעול מבנין פעל והשם פרוש׃

פֶּרֶשׁ (שמות כ"ט) ואת פרשו פירש הרד"ק הוא הזבל שבכרס הבהמה ונראה לי שאף שבכרס האדם נקרא כן וראיה (שופטים ג׳) ויצא הפרשדונה׃

פָּשַׁט מנהג פשוט הוא׃ דין פשוט הוא׃ פירש נתפשט בכל מקום וכן נקרא כל דבר שיש בו עטח ישר ואין בו עקמומית פשוט בל"א שלעכט ובלעז דישטיסו וכן פירוש כל פסוק לפי משמעו נקרא פשט וכן מה שאמרו (שבת ד׳ ר"ג) (א) אין מקרא יוצא מידי פשוטו פירוש אינו יוצא מידי פשוטו לגמרי אבל יש לו פשוטו עם מדרשו ואינו יוצא מידי כל אחד מה׳ וכן אמרו פשיטא על דבר שהוא ידוע ופשוט בלשון ארמי

(א) עיין רמבן בהשגות לס׳ המצות

ועהגליך

זעהגליך ובלעז בין שאווי :

פשט קורין למטבע שאינה מתחלקת לפרוטות פשוט ובלשון רבים פשיטין או פשוטין בל"א פפענג ובלעז סולדו ׃

פשפש (ברכות דף ה׳) יפשפש במעשיו פירוש יחפש וכן תרגום (בראשית לא) ויחפש לבן ופשפש וכן כל לשון חקר באיוב משלי תילים מתורגם בלשון פשפוש :

פשפש הרמש הנמצא בקירות המטות נקרא פשפש וכן נקרא בלשון אשכנז וואנטש לויז פי׳ כני הקירו׳ ובלעז צימזי ונקרא פשפש מלשון חפוש כדלעיל כי האדם ממשמש בה וכן אמרו רז"ל (נדה ד׳ כ"ח וע"ב) בריית ברותה לפשפש ריחו כטעמו וארכו כרחבו וכל המולל מריח בו :

פשר (קהלת ז׳) ומי יודע פשר דבר אין לו דומה במקרא והוא כמו פרוש בהפוך אותיות או בחלוף שין לתיו שהוא כמו פתר וכן תרגום של כל לשון פתרון פשר וכמו שלשון פתרון לא נמצא בעברי רק בענין חלומות כן לשון פשר לא נמצא בתרגום רק על לשון פתרון וכן בדניאל (דניאל ב׳) פשר חלמא ופשריה ודומיהם :

פשר מים שנתחממו מעט עד שאינם קרין ואינם חמין נקראים מים פושרין וכן בפסוק (קהלת ב׳) כנסתי לי תרגום מדהבין דשדיין מיין פושרין בלשון אשכנז לוליך ובלעז טיפודי ומזה קראו ההשואה העושים בין שני בעלי דינין פשרה ובנו ממנו פעל באמרם (סנהדרין ד׳ ו׳ וע"ב) מצוה לפשר ואחר שנתפשרו ודומיהם בלשון אשכנז איינינ ובלעז אקורדאו :

פתח נקודת הפתח ידועה ורוב ימי תמהתי על מה שקוראין התיו רפויה והרי היא ראויה להדגש אחר הפתח גם רוב היהודים קורין המלה מלרע ואינו אלא מלעיל וכן קוראין אנחנו האשכנזים בפתח מלעיל :

פתל החוטין שמשימין בפי הנרות נקראים פתילות וכן במדרש (סוטה ד׳) אשת לפידות שעושה פתילות למקדש בלשון אשכנז צוכן ובלעז סטופיני ונקראים פתילות לפי שהחוטין משוזרין ונפתלין יחד (משלי ח׳) נפתל ועקש תרגום פתילא ועקימא :

נשלמה אות הפא בשם אשר לכל צופה

אות הצדי

צבע נקראו אנשים החנפים רוצה לומר שאין תוכם כברם צבועים (סוכה ד׳ כב) פירוש שמראים צבע אחר ממה שהם וכן אמר המשורר האיזובי והזהר בני מן הצבועים כי נשיקתם נשיקה נעתרה ויש מפרשים מן הצבועים פירוש ארמונים בטבע וצבע שערם אדום כי רובם הם רעים בטבע :

צבע (עיי׳ שרש אצבע) מהשרש הזה אצבע וסתם אצבע הוא שאחר הגודל כמו (ויקרא ד׳) את אצבעו בדם ודומיהו ונאמר גם כן על הכלל רוצה לומר כל אחד נקרא כן ובלשון רבים אצבעות ונקרא גם כן אבר האיש אצבע באמרם (נדה ד׳ מ״ו) אין כל האצבעות שוות :

צדד כן שרשו של צד וכן נהגו רז״ל בדבריהם לומר בלשון רבים צדדין על שני צדדיו ומלת כיצד הוא מורכבת מן כאי צד :

צדק הרגילו רז״ל לקרא למתנת עניים צדקה וכן פירשו (משלי י׳) וצדקה תציל ממות (משלי י״ד) צדקה תרומם גוי ·· ולפי לשון המקרא אין הפרש בין צדק לצדקה רק שזה לשון זכר וזה לשון נקבה וקראו הצדקה בלשון הגוים אלמוזן והוא נלקח מלשון יון ·

צדיק קראו רבותינו זכרונם לברכה לאות הזאת צ צדיק באמרם (שבת ד׳ ק״ד) צדיק כפוף צדיק פשוט וכן קורין לה האשכנזים והצרפתים צדיק אבל שאר היהודים גם כל המדקדקים קראו לה צדי :

צדוק שני תלמידים היו לו לאנטגנוס איש סוכו אחד שמו צדוק ואחד שמו ביתוס ויצאו לתרבות רעה וכפרו בתורה שבעל פה ולא האמינו רק מה שכתוב בתורה שבכתב על כן קורין להם קראים לשון מקרא ועוד אדבר בם בשרש קרא ובלשון רומי קורין להם צאריציאי כי כן מנהג לשונם לשים צדיק במקום קוף שלנו כמו שאבאר עוד בשרש קסר :

ציית בדרז״ל המסרב לציית דין לחבירו והוא לשון האזנה והקשבה בתרגום (דברים ל״ב) האזינו השמים אציתו שמיא וכן (איוב ל״ג) הקשב איוב אצית איוב בלשון אשכנז הור נעמן ובלעז אסקולטר :

צלל מים צלולים יין צלול הוא הפך עכור וכן פירוש רש״י (בראשית ל״ד) עברתם אותי צלולה היתה החבית ואתם עברתם

עצרתם אותה והוא נלקח מלשון (שמות ט"ו) צללו כעופרת שהוא לשון שקיעה כתרגומו אשתקעו כאברא כי כל עוד שהמים והשמן אינן שקועים על הרוב הם עכורין וכאשר הם שקועים הם זכים וצלולים בלשון אשכנז לויטר ובלעז קיארו:

צֶלֶם כבר באר הרמב"ם ז"ל בספרו (בתחלת הספר) מורה הנבוכים ההפרש בין צלם ודמות ואנחנו קוראים לכל פסל צלם וכן בדניאל (דניאל ב') צלם חד:

צִמְצֵם בדברי רז"ל צמצמן(א) בין שני בדי ארון והשם צמצום לשון דוחק וסתר (בראשית ל"ח) כי כסתה פניה תרגום ירושלמי ארי צמצמה אפהא בלשון אשכנז צווינגן ובלעז סטרינזאר:

צְנַן צנון וחזרת הצנון הוא שרש כדמות לפת בלשון אשכנז רעטיך ובלעז ראביניל וחזרת הוא עשב הנקרא בלעז לאטוגא ובלשון אשכנז לאטיך:

צָנַע בדברי רבותינו זכרונם לברכה דברים שבצנעה פירוש בסתר וכן תרגום (במדבר י"ז) וינח משה את המטות ואצנע והוא מענין צניעות נקראו האנשים השפלים והמסתתרים בעבור ענותנותם צנועים:

צָעַר לשון צער ומכאוב ולא נמצא במקרא אך תרגום (בראשית ג') בעצב תלדי בנים בצערא תלד בנין ותמהתי כי כל לשון קלון וקללה שבמשלי מתורגם בלשנא צערא:

צָרַב צורבא מדרבנן פירוש בערוך חוזק תלמידי חכמים ורש"י פירש לשון חריפות ולשני הפרושים הוא נגזר מן (משלי י"ז) אש צרבת שאין דבר חזק וחד ממנו ואנחנו קוראין צורבא דרבנן כל מי שקורא ושונה בתלמוד אפילו אם אינו נסמך לרבנות:

צָרַךְ זה השרש לא נמצא במקרא רק במקום אחד בדברי הימים (ד"ה ב' ב') עצים מן הלבנון ככל צרכך ורבותינו ז"ל שמשו בו הרבה בשמות ובפעלים אך בבנין הקל ובפעל לא נמצא והשם צורך והתאר צריך ובתרגום לא נמצא רק בשמות כמו (בראשית י"ז) ידו בכל ויד כל בו הוא יהא צריך לכולא ואף בני אנשא יהון צריכין ליה וכל לשון חפץ מתורגם בלשון צרוך כמו (מלכים א' ה') אעשה כל חפצך אספיק כל צרכך בלא בידורפנייש ובלעז ביזוני ושמשו גם בזה להוצאת הריעי כמו (שופטים ג') מסיך הוא את רגליו עביד הוא ית צרכיה וכן אמרו (עיי' שרש נקב) והוא צריך לנקביו:

(א) מ"ר פ' בראשית

צרך: הרבה נופל זה הלשון על לשון עבודה זרה ופסל כמו (דברי' ל"ב) לשדים לא אלוה לשדין דלית בהון צרוך (מלכים א' י"ח) אם אלהים הוא אם אית ביה צרוך ודומיהם רבים כלם לשון כח ותועלת וכן (איוב ל"ה) מה אועיל מחטאתי מה צרוך מתעל סורתני וכן (ירמיה י"ג) לא יצלח לכל לית ביה צרוך לכל מדעם בלשון אשכנז נוץ ובלעז אוטילו :

צרף לשון חבור ודבוק לא נמצא בפסוק גם בתרגום לא מצאתיו רק במקום אחד בתרגום ירוש' (במדבר כ"ד) וצים מיד כתים ויצרפון עמהון לגיונין מן רומאי פי' ויתחברון ורבותינו ז"ל שמשו בו הרבה (קדושין דף מ') כגון הקב"ה מצרפו למעשה מצטרפין יחד והשם צרוף וכן צרוף האותיות וזה ידוע לבעלי הקבלה ונמצא ספר הנקרא ספר הצרופים ואין לי בזה עסק:

צרפת שני צרפת הם האחד צרפת הסמוך לצדון והוא שם מקום שנאמר (מלכים א' י"ז) קום לך צרפתה אשר לצדון והשני שם מדינה שנאמר (עובדיה א) כנענים עד צרפת בלעז פרנצא ובלשון אשכנז וראנקריך :

נשלמה אות הצדי ועל זה לאלהינו נודה

אות הקוף

קביא (ר"ס דף כ"ב) המשחק בקביא וברבוי קוביאות ודם עצמים קטנים של ששה פאות חקוק על הפאה האחת נקודה אחת ועל השנית ב' ועל השלישית גימל וכן כולם לשחוק בהם ובלשון אשכנז וואורפיל או טופיל שטיין ובלעז דארי ושם תואר קוביוסטום פירוש שוחק בקוביאות ובערוך פירוש שהוא הגונב נפשות והראשון נכון

קבל לשון קבלה לא נמצא רק בעזרא ובדברי הימים ובאסתר שהם ספרי הגולה ופעם אחת במשלי (משלי י"ט) שמע עצה וקבל מוסר אבל בתרגום נמצאים הרבה לשונות מתורגמין בלשון קבלה עיין במתורגמן גם רז"ל שמשו בו הרבה מאד ואין צריך להביא עליהם ראיות והשם קבול או קבלה והתאר קבלן ומקובל נקרא מי שלמד ספרי קבלה והם סתרי תורה ונביאים שקבל איש מפי איש עד מרע"ה לכך נקראת קבלה והיא נחלקת לשני חלקים עיונית ומעשית ואינני כדאי לבאר ענינה כי בעונותי לא למדתי חכמה נו ודעת קדושים אלה לא אדע .

ארע ולא אבין :

קבל קובל אני על פלוני הוא לשון תערומות וכן כל לשון צעקת חמס מתורגם בלשון קבלה כמו (בראשית י״ח) צועקים אלי קבלן קדמי זעקת סדום קבילת סדומאי ודומיהם רבים בכלן הבית רפויה אבל לשון קבלה דלעיל היא דגושה וסימנך (שמות כ״ג) שמוע אשמע צעקתו קבלה אקבל קבילתיה ודוק ·

קבע קבע לו זמן וכן עת קבוע והשם קבע או קביעות כלם לשון קיום הדבר והגבלתו בל״א גיזיצט ובלע״ז דטירמונטו ולא נמצא זה הלשון במקרא אולי יש לדמות לו (ישעיה נח) קבעת כוס התרעלה שהם השמרים ונקראו כן לפי שהם קבועים בתחתיות הכלי :

קדר דוד ופארור וקלחת שלשתן מתורגמין קדרא וכן בדברי רז״ל (עירובין ד׳ ג׳) קדרא דבי שותפי לא קדירא ולא חמימא והוא הכלי שמבשלין בו ונוהגים לקרא אותו קדרה הקוף בשוא והדלת בצרי ובהא בסוף וכן בקדרה שבשלו בה נתבשלו בל״א האבן ובלעז פינייטה

קדר אנחנו קורין העם הנקרא טרטרן קדרים בשם בני ישמעאל (בראשית כ״ה) קדר ואדבאל ומבשם שהם שוכנים בערב אבל הטארטרין אינם דרים בערב אלא לפי שגם הם שוכני אהלים כבני ישמעאל נקראים קדרים כמו הם ·

קדש לשון זה משמש בדברי רבותינו זכרונם לברכה לענינים רבים קדוש וקדיש וקדושה וקדוש וקדושין והקדש ולא אוכל לפרש כל אחד ואחד אך כל אחד הוא יתבאר במקומו לפי ענינו :

קהל קבוץ גדול נקרא קהל כמו צבור ומשקל אחר קהלה ונוהגין להפריש בינידם וקורין לקיבוץ יהודים הדרים בעיר אחת קהל ולעיר שבה הקהל נקראת קהלה פאדואה או ויניצייא ולרבות קהלות אבל קהל לא יתרבה לומר קהלים גם המקום שבו בתי חיים רוצה לומר קברי מתים נוהגין לקרא קהלה אעפ״י שהוא כפר ואין בו קהל רב :

קטגר (ר״ה ד׳ כ״ו) אין קטיגור נעשה סניגור פירוש מלשין ורכיל והוא לשון יון ממש ובל״א הינדרד ובלעז אינטריגדור והשם קטיגוריא ·

קטנית מיני קטנית ובלשון רבות קטניות ובלשון הקדש נקראים זרעונים ובלשון אשכנז צומיז ובלעז לוגומו

או

או מינוטיא לשון קטנות לכך נקראים קטנית :

קל קלות ראש רבים סבורים שקלות ראש הוא מי שהולך פרוע בראשו וטועים כי ההוא נקרא גלוי הראש כמו שאמרו (קדושין דף ל״א וע״ב) אסור לילך ד׳ אמות בגלוי הראש אבל קלות ראש הוא מה שאמרו (ברכות ד׳ כ״ד) אל יקל אדם את ראשו ופירוש בערוך שלא ילך בהרמת ראש אלא בכפיפת ראש :

קלמס (תלים מ״ה) עט סופר מהיר תרגום היך קולמוס דספרא רגיל וכן קורין לו בלשון רומי קלמוס ובלעז קלמי ומזה קורין לכלי שמשימין בו הקלמוסים והדיו (כלים פ״ב) קאלימר וכן בבראשית רבה משל למלך שקנה קאלמרין לבנו וכו׳ :

קלס כל לשון קלס בלשון המקרא לגנאי כמו לעג וקלס וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כ״ב) יתקלסו בך אבל בדברי רבותינו זכרונם לברכה הוא לשבח כמו מקלסין לפני המלך לבדך לעלה וקלס וכן (שיר ו׳) ופילגשים ויהללוה תרגום ויקלסו להון ובל״א לובן ובלעז לוידאר :

קלסתר קלסתר פניו פירוש צורת פניו וכן תרגום של (איוב כ״ט) ואור פני לא יפילון וקלסתר אפי (איוב י״ז) ויצורי כצל כלם וקלסתר אפי (איוב י״ד) משנה פניו ותשלחהו מתני קלסתריהי שלשתן באיוב ולא מצאתי להם דומה בתרגום ובערוך כתיב קלסטר בטית ולא מצאתי כן בכל הספרים המדויקים :

קלף (בראשית ל׳) אשר פצל ברהטים תרגום די קליף (ויקרא י״ד) ואת הבית יקציע תרגום יקליף בל״א שילין ובלעז שקורצילאר והשם קליפה כגון קליפת השום וכגון קליפת העץ ומזה נקרא העור שכותבין עליו קלף לפי שנקלף ממנו השער בל״א פערמיט ובלעז פירגמינו

קמא הרבה נהגו רז״ל במלה זו באמרם פרק קמא תנא קמא פירוש ראשון ולא מצאתי זה הלשון בתרגום רק (שמות כ״ב) מתמול שלשום מתורגם ובכל מקום מאיתמלי מדקמוהי רוצה לומר מלפניו ויש ספרים שכתוב בהן מדקדמוהי והוא טעות סופר דוק ותמצא :

קמט (איוב ט״ז) ותקמטני לעד היה פירש הרמב״ן ז״ל לשון קשירה מדברי רז״ל ומזה אמרו (נגעים פ״ו וס״ת) קמטין והוא כשבנה הבשר והעור יתקמט יחד בלשון אשכנז רונצלן ובלעז

פאלדיי וכן פירש רש״י (משלי ל׳) ליקהת אם לקמטין שבפניה :

קמיע הוא כתיבה מעוטה על קלף שנשאין בצואר לרפואה או להצלחה ופירש בערוך שהוא לשון קשר ונראה לי שהוא לשון קימעא בדברי רבותינו זכרונם לברכה שפירושו מעט ולפי שמשימין בקמיע פתקין קטנים עם כתיבה מעוטה בראשי תיבות וגימטריאות של שמות קדושים והשבעות לפיכך נקרא קמיע ·

קמץ קורין לאדם כילי קמצן ובדברי רז״ל הוא לשון אסיפה וקבוץ באמרם (כתובות דף ע״ז) המקמץ צואת כלבים והרד״ק פירש מה (בראשית מ״א) לקמצים לשון אסיפה וכן דרך הכילי לאסוף ולקבץ על יד וכילי בלשון אשכנז קארג ובלעז סקארסו ומזה נקרא גם כן האצבע שלפני הזרת קמיצה מן (ויקרא ב׳ ה׳) מלא קמצו שבה היה הכהן מודד הקטורת עיין בשרשי הרד״ק ומזה קראו גם כן לנקודה כזו ָ קמץ שבהברתו צריך לקמוץ שפתיו יותר ובפתח צריך לפתוח אותם :

קנוניא בדברי רז״ל שנים שעשו קנוניא וכן (ב״מ ד׳ י״ג וס״ת) חיישינן לקנוניא פירש בערוך לשון רמאות ונראה לי כי קנוניא מלה מורכבת בלשון לעז מן קון ואון כי קון בלעז עם ואון בלעז אחד דהיינו ביחד גם אוגייר בלעז לשון השואה באמרם אוניטי אינסימו רוצה לומר בהשואה יתד בלשון אשכנז איינש ובלעז אוניט זה מה שנראה לי הישר והנכון בפירוש המלה הזאת ·

קנה בדברי רבותינו זכרונם לברכה קבול קנין וקנין סודר והוא במקום מה שאומר הפסוק (רות ד׳) וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו וכולי כן אנחנו קונין עתה בסודר שהוא הבגד וזה שלוקחין שני עדים ומבארים לפניהם דברי תנאיהם וכל אחד מהעדים פושט כנף בגדו והמקבלים עליהם לקיים כל דבר נוגעים בכנפי בגדיהם וזה נקרא קנין סודר וכן תרגום (רות ד׳) קנה לך וישלוף נעלו אושיט ידך לקנינא עיין שם :

קנח (שבת דף פ״ה וע״ש) אל יקנח אדם בצרור שקנח בו חברו וכן הרבה בדרז״ל ואין משמשין בו רק בבנין פעל הרגוש והשם קנוח כגון קנוח סעודה והוא מה שאוכלין אחר הסעודה ובלשון יון נקרא אפיקומן כמו שבארתי בשרשו :

קַנְטַר (פסחים ד׳ ס״ו) התחיל לקנטרן והשם דברי קנטורין והתאר קנטרן וכן אמרו (קדושין ד׳ כ״ב) מפני שק.טרנין הן ובעל הערוך כתב קנתר בתיו ופירשהו לשון כעס ואני לא מצאתיו רק בטית ואנחנו מפרשים אותו לשון צחוק בל״א שפוטן ובלעז יבוייאד:

קַנְטַר (בראשית כ״ג) וישקול אברהם לעפרון: פירש רש״י יש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין צינטנריש בלעז (שמות כ״ה) בכר זהב טהור תרגום ירושלמי קנטר דהב דכי ונראה לי שהוא נלקח מלשון רומי שקורין לסך משקל או מספר של מאה צינטיאר והקוף והצרי מתחלפים כמו שיתבאר:

קוּנְטְרֵס בעלי התוספות קראו לפירוש רש״י שחבר על התלמוד קונטרס ואומרים שנקרא כן לפי שבראשונה הוא חבר הפירוש קונטרס קונטרס ואחר כך נעשה ממנו ספר מיוחד וקונטרס נלקח מלשון לעז שקורין לקונטרס קווינטרנו לשון חמשה שכך נוהגין לעשות קונטרס מחמשה עלין בלשון אשכנז בוגן ובלעז פוליי שכל אחד מהם שני עלין נמצא שכל קונטרס עשרה דפין ויש שנעשה מן ארבעה עלין דהיינו שמנה דפין וקורין לו קוואטירנו רוצה לומר של ארבע דפין:

קְנָס בדברי רבותינו זכרונם לברכה קונסין אותו כך וכך פירוש עונשין והשם קנס פירוש עונש וברבוי קנסות בל״א בוס ובלעז פינה·

קֵסַר בימים קרמונים קראו לכל מלך של רומי ציסר וזה לפי שהמלך הראשון שלהם היה בן פקועה פירוש שמתה אמו בלדתה אותו ובקעו את כריסה והוציאו הילד חי ועל כן נקרא ציסר כי בלשון רומי ציסריו והוא לשון חתיכה ואנחנו אומרים קיסר כי כן מה שקוראים הם בצדי קוראים אנחנו בקוף וזה בעבור אות הצ׳ שלהם שצורתו כצורת כף הפוכה כזה ꞇ לפעמים הם קוראין אותו במקום צֵע ולפעמים במקום כַא·

קָפַד נהגו רבותינו ז״ל הרבה בלשון הקפדה בענין חששה באמרם לא הקפיד עליו וכן הרבה אף בלשון הפעיל והוא נלקח מלשון (יחזקאל ז׳) קפדה בא שהוא ענין כריתה מן (ישעיה ל״ח) קפדתי כאורג חיי וכן הרבה מלשון קצור מתורגם בלשון הקפדה כי כן מי שאינו מקפיד על דבר מקצר

בו וכורת אותו מלבו ואינו חושב בו עוד והשם הקפדה והתואר (אבות פ״ב) אין הקפדן מלמד :

קפה (ב״ב דף ט׳) קפה של צדקה (גיטין דף ס״ז) קפה של בשמים הוא כלי כגון תבה קטנה או ארגז שמשליכין בו מעות או דבר אחר וכשאומרים קפה סתם רוצה לומר קפה של צדקה בלשון אשכנז בוכש ובלעז כושלו

קפח (פסחים ד׳ קי״ח) אין הקב״ה מקפח שכר שום בריה והוא לשון כריתה תרגום (יהושע ז) פשט גדוד בחוץ ובמדברא ביממא קפחין פירוש כורתין וממיתין בל״א אב שניירן ובלעז טאליר :

קצב קורין למוכר בשר קצב וכן עשו ממנו פעל (ביצה ד׳ י״ח) לקצב עליו בשר והוא מן (מלכים ב׳ ו׳) ויקצב עץ פי׳ חתך או כרת .

קצב ימיו של אדם קצובים פירש סדורים וקבועים מן (ש״ר ד׳) כעדר הקצובות פירוש סדורות זו אחר זו והשם קצבה מלשון (יחזקאל מ״ח) מדה וקצב אחר פירוש סדר אחר ויש מפרשים מזה (יונה ב׳) לקצבי הרים ירדתי לשון קץ וגבול כאלו אמר לקצווי כי הם אחד במבטא :

קרא רבותינו ז״ל קראו לכל פסוק קרא באמרם רישא דקרא או סיפא דקרא ומ״א מקרא (שבת דף ס״ג) אין מקרא יוצא מידי פשוטו מקרא מסורס הוא גם קראו לכל העשרים וארבע מקרא באמרם (מ״ר פ׳ ויחי) חזרנו על כל המקרא (ע״ז ד׳ י״ט) לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא ונוהגין ההמון לקרא ספרי נביאים ביחוד מקרא ובהקדמתי לספר מסורת המסורת נתתי בזה טעם :

קרא כבר כתבתי בשרש צדק ענין הצדוקים והבייסוסי שהם נקראים קראים ובלשון יחיד קראו אותו קרא ויש קראי על משקל בנאי וכן נהגו לקרא לאדם בקיא במקרא קראה כגון (ש״ר רכ״ה) בשמת רבי אליעזר ברבי שמעון בן יוחי היו בני דורו קורין וסופרין עליו בכלל שבחיו קראי ובולי פירוש בעל פסוק :

קרי יש מלה דקרי ולא כתיב או כתיב ולא קרי וכאלה רבות באתי כלם בספר מסורת המס״ת :

קרי

קרי קראו רבותינו זכרונם לברכה לשכבת זרע קרי באמרם בעל קרי וכן (ב"ר פ' ויחי) לא ראה קרי מימיו דיעקב והוא לשון (דברים כ"ג) מקרה לילה ומלת (ויקרא כ"ו) אם תלכו עמי קרי פירוש שתאמרו מקרה הוא :

קרבץ האשכנזים קורין לפיטים שאומרים בשבתות וימים טובים קרובץ ולא מצאו לזה טעם רק שאומרים שהוא ראשי תיבות (תילים קי"ח) קול רנה וישועה באהלי צדיקים ולזה הטעם אין טעם ולא אוכל להאריך והנני נותן לך טעם איך נפל בינינו זה השבוש הנה ידוע כי אנחנו האשכנזים באנו מגזע הצרפתים כי כאשר גורשנו מצרפת שנת (זמות י"ח) כ' לה גרש יגרש נתפשטנו בארץ אשכנז ונשארו בפינו הרבה מלות מלשונם ורבים ממנו סבורים שהם מלשון הקודש כמו שכתבתי במלת סרגנם והנה הפיוטים נקראו קריבות בתיו לפי שמקרבין אותם אל התפלה וכן קוראים אותן כל שאר היהודים וכן זכרם הרד"ק בשרש עתר עיין שם ולפי שהצרפתים אינם מבדילין במבטא בין הצדי ובין התיו הרפויה וכאשר שמענו שאומרים קרבות חשבנו שאומרים קרבוץ וקדמוננו לא מצאו טעם למה נקרא כן אלא שהוא ראשי תיבות כדלעיל ואחר כך מצאתי בספר האשירי בפרק אין עומדין וזה לשונו ורבי אליעזר הקלירי שעשה קרבוץ וכולי ואני אומר אולי לפי שגם הוא היה אשכנזי היה רגיל לקראם קרבוץ ועוד הרי הוא קורא אותם קרבוץ ולא קרובץ ובזה בטלין דברי הראשי תבות דלעיל ועוד אפילו הויו הראשונה לא תתכן במלה בהיות הבית דגושה ודוק :

קרן קרן וריוח (פ"ה פ"א) ודקרן קיימת לו לעולם הבא קרן הוא מה שנמצא בלשון עברי בקצת מקומות שנקרא אשם כמו על גזל דגר (במדבר ה') להשיב האשם אליו ובן האשם המושב שנידם בתרגום ירושלמי קרנא ועקר קרן הוא לשון חוזק ותוקף כמו (תהלי' י"ח) קרן ישעי ודומיהו והריוח הוא מה שנתוסף על הקרן ועוד אדבר בו בשרש רוח :

קשט בדברי רבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין דף י"ח וב"ת) קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים הוא לשון עדי ותרגום (ישעיה מ"ט) ותקשרים ככלה בקשוט כלתא והשם קשוט עיין בשרש כשט גם בשרש תכשיט ובל"א צירונג ובלעז אורנאמינט.

אורנאמענט ׃

קשקש נוהגים לקרא הפעמונים הגדולים שתולים הנוצרים בתוך מגדלי בית אלהיהם קשקושים בל״א גלוקן ובלעז קאמפאני וקשקש הוא לשון השמעת קול וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ב״מ דף כ״ה) אסתרא בלגינא קיש קיש קריא וכתב בעל הערוך כי נמצא בקצת נוסחאות כיש כיש בכף :

נשלמה אות הקוף בשם כל כפוף יזקוף

אות הריש

ראה דבר שהוא חוב ונכון לעשותו קוראין לו דבר ראוי ולא נמצא בפסוק רק (אסתר ב׳) הראויות לתת לה בל״א ווירדיג ובלעז דיניו ׃

ראה (חולין ד׳ מ״ו) חמשה אונות יש לראה בלשון אשכנז לונג ובלעז פולמון ואין לשאול למה נקראה ריאה כי אין טעם לשמות גם בעל הערוך לא הביאו ׃

רב לשון שר ונגיד וגביר מתורגם רב כמו (בראשית כ״א) שר צבאו רב חילה (בראשית כ״ג) נשיא אלהים רב קדם יי (בראשית כ״ז) גביר שמתיו לך רב שויתיה לך וכן עם הכנויים רבו רבך רבי וכן (מלכים ב׳ ב׳) אבי אבי רכב ישראל רבי רבי וכלם הריש פתוחה והיוד לכנוי אבל רבי יהושע ורבי ישמעאל ודומיהם הריש בחירק והיוד נוספת כיוד אכזרי ודומיהם ואמרו רז״ל כל רב ומר מבבל וכל רבי מארץ ישראל ותמהתי על מה שנמצא בהרבה סדורי תפלות רבי הרש בשוא ולא יתכן בנקוד כלל כי הבית הנושא ואין דגש אחר שוא נע ונראה לי הטעם כי קרה זה לפי שלפעמים כותבים במקום רבי הרש לבדה בנקודה עליה כזו ר׳ ונקודה בשוא ולא בנקודה אחרת לפי שהשוא אינה תנועה לכך נשארה גם כן במלת רבי אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הריש בקמץ חטוף ונאמר רבי על משקל חלי עזו ולעולם לא מצאתיה כן לכן אני אומר שדינה להיות בחירק רבי כי שרשו רבב והראיה כי הפייטנים כאשר חתמו את שמם כתבו אחר הריש יוד כגון אליעזר בריבי קלירי להורות על חירק הריש וגם שמשימין גם כן יוד אחר הבית הראשונה כמו רבי שמעון הגדול

שחתם שמו שמעון ביריבי יצחק ורבי מאיר שליח צבור חתם שמו בחרוזת אקדמות מלין מאיר ביר ריבי יצחק בשתי תיבות כי ביר הוא כמו בר בתרגום ירושלמי כמו (איוב י״ח) לא נין לו ולא נכר בעמו לא ביר ליה ולא ביר דביר ויש מהרבנים הנקראים רבן כמו רבן גמליאל ורבן יוחנן הנונין ניספות והם חשובי המעלה יותר מרב ורבי והרבוי רבנים ובסמיכות רבני אבל רב ורבי לא יתרבו כי לא נוכל לומר רבים ורבים ושם התאר של השם יתעלה רבון הריש בחירק וכן רבונו של עולם וביש נוסחאות נקודה בפתח רבון רבונו והוא טעות כי כן תרגום (יהושע ג׳) אדון כל הארץ רבון כל עלמא וכן (שמות כ״א) אם ארוניו יתן לו אשה אם רבוניה :

רִיבִּית (דברים כ״ג) נשך כסף נשך אוכל רבית כספא רבית עבור וכן תרבית ומרבית כלן מתורגמין רבית הריש בחירק ואנו אומרים רבית בקמץ חטוף בטעות כמו שנאמר רבי בטעות כאשר בארתי בשרשו :

רְבוּתָא בדברי רבותינו זכרונם לברכה מאי רבותא שמעינן בו במקום התחדשות וכן רבותא קא משמע לן ועקרו מלשון גודל ורבוי פירוש דבר יותר גדול ולא נמצא בתרגום רק על ענין גדולה ושררה כמו (ויקרא ז׳) זאת משחת אהרן ומשחת בניו תרגום שניהם רבותא וכן בדניאל (דניאל ד׳) ורבותך רבת ׃

רַבִּיץ הרביץ תורה בישראל ומרביצי תורה כן קראו בעלי ישיבה שיש להם תלמידים רבים בתלמוד ותמהתי איך לקחו זה הלשון ועל הרוב אינו בא רק על בעלי חיים שאינם מדברים ובפרט בספרד היו נוהגין לקרא אותם מרביצי תורה ולשאר הרבנים היו קוראים חכמים סתם כי לא היו ביניהם הסמוכי׳ לרבנות כלל מפני שאמרו רבותינו ז״ל (סנהדרין דף י״ד) אין סמיכה בחוצה לארץ ׃

רָגַל לשון הרגל הוא מורגל בדברי רז״ל בבנין הפעיל ולא נמצא במקרא רק (הושע י״א) אנכי תרגלתי לאפרים שהוא כמו הרגלתי וכן לא שמשו בו רז״ל רק בבנין הפעיל הרגיל מרגיל מרגל ארגיל וכולי והתאר רגיל רגילים והשם רגילות או הרגל וכן אמר החכם ההרגל על כל דבר שלטון ענין בקיאות ומהירות (תהלים מ״ה) עט סופר מהיר תרגום קולמוס ספרא רגיל ולא מצאתי לו חבר בתרגום ובלשון אשכנז ביהענד ובלעז פראטיקא ׃

רגש ענין הרגש ידוע בדברי רז"ל בבנין הפעיל כגון הרגיש מרגיש והשם הרגשה או הרגש כמו חוש הרגש בל"א אנפפינדין ובלעז סיניטיר

רוח רז"ל הרגילו הרבה בלשון זה בבנין הפעיל הרויח מרויח ארויח וכולי וכל תועלת ממון שמגיע לאדם נקרא רוח ויש שכותבין ריוח ביוד להבדיל בינו ובין רוח והוא נגזר מן (בראשית ל"ב) ורוח תשימו שהוא לשון הרוחה שהוא הפך הצוקה בלשון אשכנז גיווין ובלעז אוטלו או גיוואדאניו:

רזיאל אומרים שיש מלאך אחד שנקרא רזיאל וכן תרגום (קהלת י') עוף השמים יוליך את הקול מלאבא רזיאל מכריז בכל יומא מן שמיא ואומרים שהוא בעל הקב"ה בלעז סיקרטאריו מלשון (דניאל ד') כל רז לא אנס לך גם נמצא ספר בקבלה שנקרא ספר רזיאל:

רחם (בהרבה מקומות) אונס פטרא רחמנא (תענית ד' ע') רחמנא ליצלן בריך רחמנא והוא כנוי לשם יתעלה תרגום (תלים ק"ג) רחום וחנון יי רחמנא וחננא יי וכן (תלים ע"ח) והוא רחום תרגום והוא רחמנא ויש מפרשים רחמנא תורה והוא טעות נגלה כי הוא לשון זכר והראיה באמרם בריך רחמנא אמר רחמנא:

רכב לשון הרכבה שמרכיבין שני מיני אילנות יחד וכן (בראשית ל"ו) ענה בן צבעון הרכיב חמור על סוס נקבה ותרגום (ויקרא י"ט) ובהמתך לא תרביע ובעירך לא תרכיב ולא ידעתי לפותרו בלשון אשכנז ובלעז קומפושטו:

רומא (במדבר כד) וצים מיד כתים וסיען יצטרחן מן רומאי וכן (חבקוק ג') גזר ממכלה צאן תרגום ישתיצון רומאי פירוש יושבי עיר רומא אבל לא מצאתי בכל התרגום דעשרים וארבע רומא באלף רק רומי ביוד כמו (ישעיה כ"ד) מבני בעולה מבני רומי (מיכה ז') ותרא אויבתי ותחזי רומי (מיכה ד') ושמחי בת אדום רומי רשיעא וכן הרבה:

רמז ענין רמיזה ידוע בדברי רז"ל ולא נמצא בפסוק רק בהפוך אותיות (איוב ט"ו) מה ירזמון עיניך כמו ירמזון ותרגום (ישעיה כ"ח) שלח אצבע מרמיז באצבע וכן (משלי ו')

קורין בעיניו רמיז בעינוהי והשם רמז או רמיזה בל"א טוייטן ובלעז ציניאר :

רַע רוב לשון מתחת מתורגם מלרע ויש מתורגם תחות כמו (בראשית א') מתחת לרקיע תרגום מלרע לרקיע (בראשית א' ו) מתחת השמים תרגום מתחות שמיא וזה דבר תימה בעיני וכן כל מלה שטעמא בסוף קראו המדקדקים מלרע וכאשר הטעם אינו בסוף קראו מלעיל וכבר פירשתי כל זה באר היטב בטוב טעם :

רְעִי קורין לכל היוצא מפי הטבעת למטה רעי וכן תרגום (איוב כ') בגללו לנצח יאבד היך רעיה ובן (ויקרא י"ז) ואת פרשם תרגם ירושלמי ואת רעיהון בל"א מישט או ובלעז שטירקו ·

רַעַם (שמות י"ז) וילן העם ואתרעם עמא וכן כל לשון תלונה מתורגם בלשנא דתרעמות בבנין התפעל והשם תרעומה (שם) תלונותם תרגום תרעומותיהון בל"א מורמלן והוא לשון לעז ממש מרמראר ·

רַצַע רבותינו זכרונם לברכה קראו לקו של עור רצועה כגון רצועה של תפילין ותרגום ירושלמי (בראשית י"ד) שרוך נעל רצועה דסנדלא ועקר הלשון מן (שמות כ"א) ורצע אדוניו את אזנו במרצע ולכן כל מי שמלאכתו במרצע נקרא רצען כמו אומן הנעלים בלשון אשכנז שושטר ובלעז קאלצולאר·

רַצַף רז"ל שמשו בזה השרש בלשון חבור באמרם כך וכך ימים רצופים ובפסוק נמצא (שיר ג') תוכו רצוף אהבה ידוא מלשון רצפה שהוא הצעת אבנים וחבורם זה בזה בקרקע ויהיה צרף ורצף ענין אחד :

רַשָׁה בעזרא (עזרא ג) ברשיון כורש מלך פרס הוא כמו רשות באמרם רשות הרבים רשות היחיד אבל בלשון תרגום לא נמצא רק רשו כמו (דברים כ"א) לא יוכל לבכר לית ליה רשו וכן (רות ד') לא אוכל לגאול לית לי רשו על משקל זכו וזכות ויתכן לעשות ממנו פעל אבל כבנין הפעיל לבד כמו הרשתיו והשלטתיו והבינוני מרשה והפעול מרשה והשם הרשאה וכל זה ידוע ואין צריך לפרשו :

רַשַׁל רבותינו ז"ל שמשו בזה השרש כבנין התפעל בענין עצלות ורפיון באמרם המתרשל במצוה והשם התרשלות

ותרגום (שופטים י״ח) אל תעצלו לא תתרשלון (יהושע י״ח) אתם מתרפים אתון מתרשלים ובבנין פעל אל תרף ידיך (יהושע) לא תרשל ידך (ירמיה ל״ח) על כן הוא מרפא הוא מרשל בלשון אשכנז טרעג או שלאף ובלעז פיגרו :

רָשַׁם (מ״ר פ וילת) יציאת הצדיק מן העיר עושה רושם ומשקל אחד ואין רשומו נכר לשון אות וסימן (יחזקאל ט׳ ע) והתוית תיו ותרשום תוא אשר עליו התיו די עלוהי רושם תוא וכן בדניאל (דניאל ה ו׳) כתבא די רשים רשם כתבא ובלשון אשכנז צייכין ובלעז סיניו :

רָתַח מים רותחין פירוש מים חמים ביותר וכן תרגום (תילים ל״ג) חם לבי רתח לבי והוא מלשון (איוב מ״ב) ירתיח כסיר וכן (ירמיה א) סיר נפוח תרגום דרתח בלשון אשכנז דאוואלט ובלעז בולייא ומזה תרגום של כל חימה דבאמ״ת מתורגם בלשון רתחא :

נשלמה אות הריש ואין בה עוד שרש

אות השין

שָׁשְׁבֵּן נוהגים אנחנו לקרא לריעי החתן שושבנים וכן (שופטי׳ י״ד) לרעיו אשר רעה לו דשמשון תרגום לחבריה דהוה שושביניה וגם למי שאינו חתן נקרא חברו שושבן כמו (שמואל ב׳ י״ג) ולאמנון ריע תרגום שושבינא :

שָׁאַל ידוע כי בשרש הזה שני ענינים אחד בקל ואחד בהפעיל והם שואל ומשאיל השואל הוא הלוקח בהלואה בלשון אשכנז אנטליהין ובלעז טור אינפריישטו והמשאיל הוא הנותן בהלואה בלשון אשכנז איין לייהר ובלעז פרישטדור וכן בלשון הקודש מנהג לפעמים לקחת לשון אחד בהלואה מלשון אחר ונקראים שמות מושאלים כמו שבארתי בפרק המינים וכן נמצא בפעלים כמו (יחזקאל כ״ג) חרשיה תגרמי הוא דרך השאלה כי לשון גרם אינו נופל על חרש אלא לשון שבירה :
שבל

שבל בדברי רבותינו זכרונם לברכה בשביל כך וכך כמו בעבור ואין לשמש בו בלי בית השמוש כמו שבארתי בשרש עבר ·

שבש בדניאל (דניאל ה׳) ורברבנוהי משתבשין ענין שבוש ידוע שהוא לשון טעות וכן (ירמיה כ׳) פתיתני יי ואפת שבשתני יי ואשתבש נראה לי שהוא לשון סכסוך וכן (איכה ה׳) ישתרגו עלו על צוארי תרגום אתכשו כשבשין דגופנא ונראה לי אשתבשו וכן (איוב מ׳) גידי פחדיו ישורגו פחדוי משבשין כלן לשון סכסוך וסכוך כי כן המשובש הוא נבוך ומסובכך :

שגל נקראת אשת האיש שגל בעבור שהוא מוכנת לו למשגל שהיא הבעילה וכן קרוי גיד האמה אבר המשגל ואין לגלות דברי ערוה :

שד (דברים ל״ב) יזבחו לשדים דבחין לשדין ותרגום ירושלמי לשדיא אבל בנותידם לשדים דתליב(תלים ק״ו)תרגום למזיקיא ובל ון יחיד שד ולא נמצא בפסוק וכן בלשון תרגום לא נמצא בלשון יחיד (ישעיה ל״ד) ושעיר על רעהו יקרא ושדין חד עם חבריה ויש אומרים שנקראו כן בעבור שהם שודדים והוא טעות כי היה ראוי להיות שדים הדלת ברגש :

שדי אמרו רז״ל שהקב״ה נקרא שדי מלשון די והשין לשמוש וכן פירש רש״י (פ׳ לך לך) מי שיש די באלהותו או (חגיגה ד׳ י״ב) מי שאמר לעולמו די ולפי זה היה ראוי לפתרו בלשון אשכנז בינוגהאפטיגר ומה שנהגו לפותרו אלמעכטיגר הוא מה שפתרוהו רוב המפרשים שהוא לשון התקף ומנצח בענין שודד כי הדלת דגושה :

שדך לשון עדוך נופל על זווג שמזווגין יחד איש ואשה ובלשון עברי נקרא חתון כמו שפי׳ שתי בשרש חתן והתאר שדכן והשם שדכנות ועשו ממנו פעל בבנין הדגוש (בת ד׳ ק״ג) משדכין התנוקות ולעדך הבנות בל״א בישוועגרן ובלעז פירינטר :

שדך (בראשית כ״ה) איש שדה תרגום נח שדכן יש מפרשים אותו מן השרש הראשון ואני לא ידעתי לכון הלשון ונרא׳ לי שהוא מלשון רז״ל דוראין לאדם בטל שדכן שהוא מלשון שתיקה ותנייה תרגום ירושלמי (בראשית ח׳) וישכו המים ושדיכת ארעא ויש נוסחאות כתיב נח שרכן בריש והוא טעות עיין בערוך

בערוך בשרש שרך השלישי :

שדל ענין ההשתדלות ידוע בדברי רז״ל ובולן בהתפעל כמו (אבות פ״ד) אל תשתדל לראותו (שם פ״ב) היה משתדל להיות איש וכן בלשון תרגום (בראשית ל״ב) ויאבק איש עמו ואשתדל בהאבקו עמו בהשתדלותיה וכן (רות ל״ב) ואנה עשית ולאן אשתדלת למעבד ענין שקידה ותריצות בל״א אונטר וויינדן ובלעז שוליציטאר ויש מלשון זה שהם ענין פתוי והסתה אבל הם בבנין פעל הדגוש כמו (שמות כ״ב) כי יפתה איש בתולה תרגום ארי ישדל וכן (שופטים י״ד) פתי את אישך שדילי את בעלך וכן בדברי רז״ל (קדושין ד׳ ל״ח) מפני שאמו משדלתו בדברים והכלל כל שהוא מבנין התפעל הוא לשון השתדלות וכל שהוא מהדגוש הוא לשון פתוי בלשון אשכנז אובר רידן ובלעז סימונאר ומזה נוהגין ההמון כשרואים איזה דבר שנעשה למכור ונראה בתחלת ההבטה שהוא טוב ויפה וכשמעיינין בו היטב נמצא שהוא גרוע ולא יצלח לכל קורין אותו שדול כי הוא נעשה לפתות בו האדם שיקנהו :

שדרא (חולין ד׳ מ׳) השטעה (דברים י״ד) פירשו רבותינו זכרונם לברכה (נדה ד׳ כ״ד) בריה שיש לה שני גבין ושני שדראות וחוט השדרא הוא החוט הלבן שיורד מן המוח דרך חוליות השדרא והם שמנה עשר עד האשכים ויש קורין אותו בשין שמאלית מלשון (מלכים א׳ ו׳) ושדרות בארזים ואינו אלא בשין ימין וכן בקדושה שלראש השנה יסד הפייטן שמגה עשרה חוליות שבשדרותיהן בכל המחזורים בשין ימין ובי״ש נוסחאות כתיב בזין שבשזרותיהם והוא הנכון שכן תרגום (ויקרא ג׳) לעמת העצה לקביל שזרא בל״א אשכנז רוקגרוט ובלעז פיל די שקינא :

שהה לשון שהייה ידוע בדרז״ל ענין איחור ועכוב תרגום (ישעיה כ״ט) התמהמהו ותמהו אתרפו ושהו וכן (בראשית כ״ד) והאיש משתאה וגברא שהי בה והשם שהיה ואין לשמש בו רק בבנין הקל כגון כמה שנים שהתה שרה עם אברהם (רש״י פ׳ יתרו) משה שהה שמנים יום בהר בל״א זוימן ובלעז שארזר :

שוב נהגו רבותינו זכרונם לברכה לשמש במלה זו במקום עוד באמרם (חולין ד׳ כ״ד) שוב אינו רואה והוא כמו תוב עיין בשרשו :

שום רז"ל שמשו במלה זו למעט כגון שים אדם שים מקום וכן הרבה לא תבא אלא עם מלת לא או אין לפניה או לאחריה כמו מלת כל המשמשת שמוש מאומה כמו שכתבתי במקומה ואין לו מלה בלשון עברי המשמשת שמוש שום כי אין בה צורך ו׳אשר תשמש מם בראשה משמשת במקום בעבור כמו משום שנאמר כך וכך וכן משום כבוד אשתו ועוד נהגו לשמש בה עם מלת על כמו (בהגדה ש"פ) שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא וכו׳ ויש אומרים שהוא מלשון ארמי כמו על שם ולא נהירא כי לא נמצא רק בדברי המשנה ולא עם מלות לשון ארמי בל"א פון וועגן ובלעז פיר לא אמורי :

שיף (במדבר כ"ג) וילך שפי פירש רש"י לשון שופי ושקט וכן בדרז"ל (כתובות ד' כ') שלש שנים ובשופי רוצה לומר בהשקט בלי שום מחלוקת ועוד אזכרנו בשרש שפה :

שור (פסחים ד' ח' וע"ש) השורה הראשונה שבמערכה וכן שורות הספר והם מה שקורין רז"ל שטה ויש מפרשים בזה בין שורותם יצהירו פירוש בין שורות הזיתים ומזה מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה לפנים משורת הדין והוא כשיעשה אדם איזו טובה או חסד לחברו שאינו מחויב בו וזהו ההפרש בין צדיק וחסיד ומזה אמרו ג"כ השנאה מקלקלת השורה פירוש, שלפעמים יקלקל אדם שורת הנהגתו ויצא חוץ לשורה מפני השנאה כמו שפירש רש"י (במדבר כ"ב) גבי בלעם וכן (בראשית כ"ב) האהבה מקלקלת השורה גבי אברהם :

שִׁחְרֵר בדברי רבותינו זכרונם לברכה (פסחים ד' קיג) בתך בגרת שחרר עבדך וכן עבד משוחרר פירוש כשהעבד יוצא מעבדות לחירות נקרא משוחרר והוא מלשון לא חמור אחד מהם נשאתי תרגם אונקלוס שחרית לשון שררה כמו שאמרו (ה) הדבק לשחור וישתחוו לך ושחרר שרשו שחר וכפול בו למד הפעל על משקל (משלי כ"ז) סגריר בלשון אשכנז ורייא ובלעז ליברו ותמהתי שבעל הערוך לא דבר מזה דבר :

שִׁטָּה בדברי רז"ל שורת הכפר נקרא שטה באמרם בראש השטה בסוף השטה כאשר בארתי בספר מסורת המסורת במאמר חמשי עיין שם ובלשון אשכנז צייל[ן]

(ה) ספרי פ' דברים

ובלעז

ובלעז ריגא :

שטה שטת התלמוד פירוש הלכתא ומנהגא וביש מקומות קראו לזה סוגיית התלמוד ואף הוא מלשון הלוך ומרוצת התלמוד כן תרגום (ירמיה ח׳) כלו שב במרוצתם כלהון מסגן ברעות נפשיהון ואם כן סוגיית התלמוד רוצה לומר מרוצת התלמוד בל״א דער לויף ובלעז קורשו :

שטה בדברי רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ״ד) שוטה רשע וגס רוח וכן (שבת ד׳ ק״ד) אין מביאין ראיה מן השוטים וכן תרגום של אויל וכסיל שטיא וכן (תלים י״ד) אמר נבל בלבו אמר שטיא ושמעתי מקצת מלמדים אומלים אומרים שוטה בשין שמאלית ואומרים שהוא נגזר מן (במדבר ה׳) כי תשטה אשתו והם שוטים גמורים ושטי כזב :

שטן (במדבר כ״ב) לשטן לו תרגום לסטן ליה וכן כל שטן דאיוב מתורגם סטן בסמך אבל כל שטן דזכריה מתורגם יתטי ולא ידעתי מהו :

שטף שטופי זמה סתם הוא זנות ושטוף הוא ענין מהירות כשטף המים שהוא ממהר לרוץ כי הזונות הוא שוטף הזנאים לזמה והרי הם שטופים בזנות ועל כן נקראים שטופי זמה בלשון אשכנז גיבלוצט ובלעז אונראטו :

שטר שטר חוב שטר כתיבה וכן כל לשון שטר בדרז״ל הוא כתב שכתוב בו הממשלה שנותן אדם לזולתו עליו והוא לשון (איוב ל״ח) התשים משטרו בארץ וכן תרגום (ירמיה ל״ב) ואכתוב בספר דירמיה ובתבית בשטרא ובלשון רבים נאמר שטרות ולא שטרים אבל בסמיכות נאמר בלשון זכר שטרי כמו (איוב ל״ח) מזרות בעתו תרגום שטרי מזליא בזמניה וכן (איוב ט׳) חדרי תימן שטרי מזליא לכן טועים האומרים בתפלת אבינו מלכנו כל שטרי תובותינו השין בשוא והטית בקמץ והראוי שטרי כמו שכתבתי ומה שנמצא בדברי רבותינו ז״ל (ר״ה ד׳ י״ח וע״ב) כך וכך שנים לשטרות כן היה המנהג בזמן אלכסנדרוס מוקדון שכל השטרות שהיו כותבין היו מתחילין למנות משנת מלכותו ולא משנת בריאת עולם וזה היה ג׳ אלפים ות״ן לבריאת עולם כמבואר בסדר עולם :

שייך בדברי רבותינו זכרונם לברכה לא שייך למימר וכן בגדיה השייכים לגופה ענין תוספת וחבור דברים הראוים יחד ולא נמצא בתרגום ובל״א עז גיהורט זיך ובלעז קונוין :

שייר בדרז״ל לשון השארה ויתרון וכן (ויקרא כד) יותרת הכבוד

תרגום ירושלמי דמשתייר מן כברא וכן (שמות י"ב) משארותם פירוש רש"י שיורי מצה ומרור האלף נתחלף ביוד כמו (משלי ט) בעמקי שאול בעומקי שיול וכן כל שאול דבכתובים :

שִׁיַּר בדרז"ל (פסחי' ד' מ') היוצא בשיירה פירוש במחנה או בגדוד וכן תרגום של שניהם משריתא וכן (בראשית ל"ז) ארחת ישמעלים תרגום שיירת ערבאי בל"א שארן ובלעז קומפניאה :

שָׁכַב קראו רז"ל למי שהוא חולי על ערש דוי שכיב מרע תרגום (בראשית מז) אביך חולה אבוך מרע בלשון אש כנז קראנק ובלעז אמלאר וענין שכבת זרע זכרתי בשרש קרי :

שָׁכַח בדברי רבותינו זכרונם לברכה מלתא דלא שכיח פירוש דבר שאינו מצוי וכן כל לשון מציאה מתורגם בלשון שכיחה :

שָׁכַן קראו רז"ל לרוח הקודש שכינה על שם שהוא שכן על הנביאים וכן (בראשית מ"ה) ותחי רוח יעקב פירש רש"י שרתה עליו שכינה וכן אמרו (נדרים ד' ל"ח) אין שכינה שורה אלא על גבור וכולי וכן במקום שהשכינה שורה כלן לשון חנייה בתרגום (שמות י"ט) ויחן ושרי וכן כל לשון שכן ששב על השם יתעלה מתורגם שכנתא (במדבר ל"ה) אני יי שוכן דשכינתי שריא וכן (ירמיה ז') אשר שכנתי שמי שם דאשרתי שכינתי תמן וכל זה כדי להרחיק הגשמות ממנו יתעלה ולבעלי הקבלה יש סודות גדולות על מלת שכינה ואין לי בזה עסק :

שָׁכֵן רבותינו זכרונם לברכה קראו לרחובות העיר שכונות וכן אמרו משכונה לשכונה בלשון אשכנז גאסן ובלעז קונטראדה :

שַׁלְשֵׁל בדרז"ל שלשלת כמו שרשרת בלשון עברי כי הריש והלמד מתחלפות כמו מזרות ומזלות מפלשי ומפרשי בלשון אשכנז קיטן ובלעז קאטינה ובלשון רבים שלשלאות ובספרים חצונים בהשתלשלות הסבות פירוש שתלויות זו בזו כשלשלת :

שִׁלְשֵׁל בדרז"ל קורין להוצאת דריע יותר מדאי שלשול וכן ברפואות מאכילין אותו דברים המשלשלים ואולי נקרא כן לפי שהצואה תרד בהשתלשלות זו אחר זו :

שֵׁם בדרז"ל על קדוש השם מפני חלול השם כן נהגו רז"ל להזכיר שם הקב"ה וזה לפי שאסור להזכיר אחד משמותיו לבטלה ולא נהגו בו אלא עם הא הידיעה · השם כמו שכתבתי במלת מקום ומלת גבורה אבל בשיסמך למלה של אחריו אינו צריך להא הידיעה כמו עם שמים שם של ארבע אותיות ורומיהם :

שם הרבה נהגו רבותינו זכרונם לברכה לומר על שם במקום בעבור כגון (סנהדרין ד׳ ע״א וע״ב) בן סורר ומורה נהרג על שם סופו ועם כף השמוש שמשו בו במקום מלת כמו באמרם (מ״ר פ׳ ויחב) כשם שאי אפשר באמך כשם שמקדישין אותו הכף נקודה בשוא ויש קורין אותה בפתח והוא טעות ובלשון אשכנז אזו וואל ובלעז קושי בין :

שמא הרבה שמשו בעלי המשנה במלה זו במקום דלמא שהוא תרגום של פן ודלמא ושמא אחד הוא כמו שפירש רש״י (דברים ז׳) כי תאמר בלבבך רבים הגוים על כרחך לשון דלמא הוא שמא תאמר בלבבך וכן תרגום של אולי בקצת מקומות כמו (יהושע ט׳) אולי בקרבי אתה יושב (מלכים א׳ י״ז) אולי ישן הוא ויקץ שניהם מתורגמין דלמא אבל על הרוב תרגום של אולי מאים שהוא כמו לו כמו (איוב ו׳) לו שקול ישקל כעסי תרגום מאים אבל פן לא יבא לעולם במקום לו רק הוא מורה על דבר שמפחד האדם שלא יהיה ולא יבא וכן הוא מתורגם לפעמים דלא כמו (משלי כ״ו) פן תאלף אירחותיו דלא תילף ועיין במתורגמן בשרש דלמא ומאם :

שמים (ברכות ד׳ ל״ג) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (רש״י פ׳ תולדות) שם שמים שגור בפיו קראו להקב״ה שמים לפי שהם מכון שבתו וכן לפי דעת בעלי הקבלה (מלכים ח׳) ואתה תשמע השמים פירשו בו ואתה הקב״ה תשמע וגומר :

שמד בדברי רבותינו זכרונם לברכה בשעת השמד וכן מלכות יון גזרו שמדות והלשון נגזר מן להשמיד להרוג ולאבד ומזה אנחנו קורין ליהודי הממיר דתו משומד לפי שסתם המומרים התחילו בשעת השמד וקראו להן משומדים רוצה לומר המירו בשעת השמד ואף עתה שהם ממירים הדת ברצונם נשאר להם זה השם ותרגום (שמות יב) כל בן נכר לא יאכל בו כל בר ישראל דאישתמד :

שמש כל לשנא שרות מתורגם בלשון שמוש (ראשית מ׳) וישרת אותם וישמש יתהון (יהושע א׳) משרת משה משמשוני הנון נוצפת והנקבה (מלכים א׳ א׳) משרת את המלך משמשא כך מצאתי באלף וראוי להיות משמשה עם הא וכן לשון בעילה (תלים נ״א) כאשר בא אל בת שבע תרגום כד שמש עם בת שבע (איוב ל״א) תטחן לאחר אשתי תשמש עם אחרן אנתתי והשם תשמיש ורז״ל קראו לו תשמיש המטה וכו׳

גם כן על שאר דברים כגון תשמישי מצוה ודומיהם :

שַׁמַּתָּא שלשה מיני חרמות הן נדוי חרם ושמתא ונדוי הוא הרחוק עיין בשרשו ואם לא היה שב היו מחרימין אותו ונקרא חרם שנכנס ברמ״ח אבריו ואם לא היה שב היו משמתין אותו ופירש(מ״ק ד׳ י״ו)שמתא שם מיתה ב״מ:

שִׁעְבֵּד (שמות ג׳) את עוני עמי תרגום שעבוד עמי והפעלים מענין זה על הרוב הם מתורגמים בלשון התפעל כמו(בראשית ט״ו)ועבדים וישתעבדון בהון (בראשית כ״ה) ורב יעבוד צעיר ורבא ישתעבד לזערא אבל רז״ל שמשו בו בבנין פעל הדגוש עם לשון עצם כמו פלוני שעבד את עצמו הנני משעבד את עצמי ודומיהם והפעול משועבד משועבדים היינו לפרעה כולם ענין הכנעה בלשון אשכנז אונטר טעניג ובלעז אובליגאציון ·

שָׁעָה הרבה מלשון עת ורגע מתורגמין שעה כמו (שמות ל״ג) רגע אחד אעלה שעה חד (מלכים ב׳ ה׳) העת לקחת השעה היא לך דנסיבתא ומעיקל אחר שעתא כמו (איכה ד׳) ההפוכה כמו רגע דהפיכת בשעתא ובדניאל(דניאל ג׳) בה שעתא (מלכים ב׳ ג׳) במעלות אשר ירדה בצורת אבן שעיא ורוב שאר עת ורגע מתורגמין בלשון זמן :

שִׁיעוֹל ראיתי בספרי רפואות שקורין לגניח שאדם מוציא מפיו מן הראה שעול בלשון אשכנז הושטן ובלעז טושה והוא לשון ערבי (בראשית ח׳) וישאר אך נח היה גונח דם ופירוש בערוך שהיה מוציא קול כעין שעול ומשליך דם וביש נוסחאות כעין שועל והוא טעות סופר :

שָׁפָה בדברי רז״ל (רש״י פ׳ דברים) הקדים משה לצאת אמרו מה ראה בן עמרם לצאת שמא אינו שפוי בתוך ביתו פירוש אין לו שלוה והשקט כלומר אשתו מושלת בו:

שָׁפַע בדברי רז״ל (מ״ר פ׳ וילך) ושיפועו מגיע כנגד בית המקדש וכן(מ״ר פ׳ וילך)תמנה בשפוע ההר היתה ובלשון אחר קראו לשפוע מודרון ובלשון מקרא נקרא מורד וכן (מיכה א׳) מים מגרים במורד תרגום דאשדין במודרון אבל לשון שפוע לא מצא בתרגום ובלשון אשכנז טאל האפטיג ובלעז פינדינטו :

שָׁרָה תרגום (שמות י״ט) ויחן ושרי וכבר בארתי בשרש שכן עיין שם :

שָׁרָה (ירמיה מ״ג) ועתה הנה פתחתיך תרגום וכען הא שריתיך וכן בדניאל (דניאל ס׳ ה׳) משרא קטרין וקטריה חרציה משתרין

משתרין כולן לשון התר ופתוח בלשון אשכנז לידגן או אנטפינדן ובלעז שולייאר וכן בדברי רז״ל לשון מחילה וסליחה באמרם (סנהדרין ד׳ כג) שרי רחמנא להלל וכן בתפלת כל נדרי כולהון יהון שרן פירוש נמחלים :

שָׁתַן (שמואל א׳ כ״ה) משתין בקיר זה הלשון ידוע בדברי רבותינו זכרונם לברכה בהטלת מי רגלים בל״א ברונצן או זאייכן ובלעז פישאר ולא שמשו בו רק בבנין הפעיל השתין אשתין והמפרשים פירשו משתין בקיר זה הכלב שדרכו להשתין בקיר ואני אומר שיותר נכון לפרש משתין בקיר כל זכר שדרכו להשתין בקיר כי הנקבה אינה משתנת בקיר ואף אם נפרשהו על הכלב אין נקבת הכלב בכלל כי הכלבה אינה משתנת בקיר והשם השתנה ובספרי רפואות קורין לו שתן ובדברי רז״ל קורין לו מי רגלים וכן לשתות את שיניהם (ישעיה ל״ו) מימי רגליהם קרי :

שָׁתַף (נדה דף ל״א) שלשה שותפים יש באדם אביו ואמו והקב״ה והוא לשון חברותא תרגום (ישעיה א׳) וחברי גנבים שותפין לגנבים והנקבה שותפת תרגום והיא חברתך שותפתך והפעלים כולם בלשון התפעל כמו (א) כיצד משתתפין וכן שנים שנשתתפו והשם שותפות תרגום בתשומת יד בשותפות ירא ובבעל הערוך כתב (ראשית ל״ח) חותמך ופתילך ומטך תרגום ירושלמי שותפך וחוטרך ובקשתיו ולא מצאתיו וגם לא הבנתיו :

נשלמה אות השין כשם שאנו מקדישין

אות התיו

תֵּבָה נהגו רז״ל לקרא למלה אחת תיבה (בכמה מקומות) כגון וכל תיבה שצריכה למד בתחלתה הטל לה הא בסופה וכן ראשי תיבות וסופי תיבות וכבר כתבתי בספר מסורת המסורת ההפריש שבין תיבה למלה ואמרתי ששם מלה נופל על דבור שאדם מוציא מפיו בחתוך האותיות אבל תיבה לא אמרו רק על מלה הכתובה בתוך הספר והארכתי שם עיין שם :

תָּבַע הרבה שמשו רז״ל בזה השורש בענין שאלה שישאל אדם מחברו מה שיש לו לקבל ממנו בלשון אשכנז וארדרן או אן היישן ובלעז דימאנדאר :

(א) (עירובין פח)

תגר בדרז"ל היה קורא תגר בצרי תחת התיו עניינו לשון רי
ומחלוקת תרגום (משלי ו') בכל עת מדינים ישלח תיגרא
רמי בלשון אשכנז קריג או צאנק או האדר ובלע
קוסטיון או ליטה ולא יתכן לעשות ממנו פעל :

תגר (בראשית ל"ח) בת איש כנעני בת גבר תגרא וכן (ישעיה כ"ג
סוחריה שרים תגרהה רברבין והדבוי (מלכים א' י') ומסח
הרוכלים וסחורת תגריא ויש קורין לסחורה תגרות :

תגרמא (בראשית י') ריפת ותוגרמא אומרים שהוא אר
טורקיאה וכן קורין לאנשיה תוגרמים והמלך שלה
תוגר ומן הדין היה ראוי להקרא תוגרמי כי המ
שרשית ותוגרמא תרגום ירושלמי ברבריאה :

תהה (בראשית א') תהו ובהו תרגום ירושלמי תהיא ובהיא
וכן בדברי רז"ל (ב"ק ד' קי"ב) תהי בה רבי יוחנ
לשון תימה וכן (בראשית כ"ז) ויחרד יצחק חרדה ותוה יצחק תיוה
ובדניאל (דניאל ג') נבוכד נצר מלכא תוה ואולי שרשו תו א
תוה ומזה אמרו (קדושין ד' מ') תוהה על הראשונות וכן (בראשית ו')
וינחם יי כי עשה ת"י ודוי תהי מן קדם יי :

תוב (תלים ע') לא יוסיף עוד לערוץ תרגום לא יסיף תוב
למתבר וכן כל עוד שבאמ"ת מתורגם תוב ויוכל להיות
שתתיו מקום שין שוב עיין בשרשו ורז"ל נהגו לומר תו במקום
תוב באמרם ותו ~~לא~~ מדי כמו ועוד לא :

תחם תחום שבת והוא תרגום של גבול כמו (שמות י"ט)
והגבלת את העם תרגום ותתחם תחום שבת הוא מהל
אלפים אמה כמו שפירש רש"י בפסוק (יהושע ג
אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה כדי שתקרב
אליו בשבת :

תיק תיק בתוך תיק תרגום (איוב כ') שלף ויצא מגוה תרגום
מן תי א וכן (דברים כ"ב) ועשית מעקה ותעביד תיקא
והוא לשון יון ממש ובלשון אשכנז פוטר פאס . ובלע
פודרה ומזה מה שאמרו רז"ל (ב"ת דף פ"ו) הוציא הקב"ה חמה
מנרתיקה והוא מורכב מן נר ותיק ונר הוא החמה אבל (רות ד')
וישלוף נעלו דמתורגם נרתק יד ימיניה הוא סותר הפירוש הזה
ומזה נהגו רז"ל כששאלו איזה קושיא בגמרא ולא מצאו לה תירוץ
אומרים תיקו ופירשו בו כדבר העומד בתוך תיק ואין ידוע מה
שבתוכו ויש שדורשין אותו נוטריקון ראשי תיבות תשבי יתרץ
קושיות ובעיות והוא פירוש של הבל :

תכן (ישעיה מ׳) ושמים בזרת תכן (תלים ע״ה) אנכי תכנתי עמודיה ורומיהם לשון תקון וכן כל לשון הכנה אין הפרש בין שנכתב בכף או בקוף ועוד אדבר מזה בשרש תקן :

תכן (משלי כ״א) ותוכן לבות יי והשם (שמות ה׳) ותוכן לבנים כל הבאים על זה המשקל הם לשון מנין וחשבון ומזה נקראת חכמת המזלות והגלגלים תכונה כי אי אפשר ללמוד אותה המלאכה אם לא ילמוד קודם חכמת המספר והתשבורת ובעל המלאכה נקרא תוכן ׃

תכף (ברכות דף מ״ג) שלש תכיפות הן תכף לגאולה תפלה תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה פירוש תכף מיד בלי איחור ועכוב וכן כל פתאום תרגום ירושלמי תכיף ואונקלוס ויונתן תרגמו כל בפתע פתאום בתכיף בלשון אשכנז אזו באלד ובלעז שוביטו :

תכשט כבר כתבתי בשרש כשט וקשט ששניהם דם קרובים בענין כי הכף והקוף מתחלפים כמו תכן ותקן והתיו בתכשיט נוספת כתיו תלמיד אבל מה שתרגם יונתן (יהושע ה׳) ואז תשביל בכן תכשט התיו לנוכח עיין בשרש כשט :

תלמוד כבר כתבתי בשרש גמרא כי המשנה והגמרא יחד נקראים תלמוד אך נמצא בהרבה מקומות שהגמרא לבדה נקראה תלמוד וכן בפסוק (שיר א׳) ישקני מנשיקות פיהו תרגום ושתא סדרא משנה ותלמוד בגירסא וכן דרשו (משלי ט״ו) כל ימי עני רעים (סנהדרין דף ק׳) אלו בעלי תלמוד (ב״ב דף ק׳) וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי משנה גם נמצא שהמשנה לבדה נקראה תלמוד כמו שאמרו (נדה דף ו׳ וע״ש) אין לומדין הלכה מפי תלמוד רוצה לומר מן המשנה ותלמוד הוא שם דבר כמו למוד והתיו נוספת על משקל תענוג תמרוק ומזה תלמוד לומר כמו שאמרו (בהגדה ש״פ) יכול מראש חודש וגומר תלמוד לומר ביום ההוא ורוב העולם טועים בביאור מלת תלמוד ומבארין התיו לנוכח כאלו נאמר תלמוד על משקל תפקוד ואינו אלא שם כמו למוד כמו שכתבתי ובלשון אשכנז לערנונג ובלעז לידז :

תלמיד מבין עם תלמיד שם תואר ואין לו חבר כמשקלו בתוארים אך בשמות נמצא (ד״ה א׳ ח׳) תרשיש תכריך :

תלמיד חכם פירשו רבותינו זכרונם לברכה מי הוא הראוי להקרא תלמיד חכם והרבה שאלתי לדעת למה נקראו בלשון תלמיד השיבו לי שתלמיד

הוא כמוך כאלו נאמר תלמיד של חכם ואחרים אמרו לי שפירושו תלמיד הנעשה חכם ולי נראה שקרה להם מה שקרה לחכמי היונים שבראשונה קראו להם סופים פירוש חכמים ואחר כך הוסכם ביניהם שלא יהיו נקראים עוד סופוס דרך גאוה והתפארות אלא כל אחד יהיה נקרא פילוספוס פירש אוהב חכמה כמו שכתבתי בשרש פלסוף וכן כל רב גדול וחכם מופלג לא רצה להקרא חכם אלא תלמיד חכם דרך ענוה ושפלות רוח .

תנין נמצא תנין וגם תנים בלשון יחיד וכן בלשון רבים תנינים ותנים בלשון אשכנז טראכן :

תנא בדברי רז״ל תנו רבנן הנה רבים משתבשין בקריאת זאת המלה וקורין הנון בויו שורק תנו או תנו התיו קמוצה על משקל שנו חכמים וטועים כי שנו הוא לשון עברי מן (דברים ו׳) ושננתם לבניך תרגום ותתנינון ובלשון תרגום באים העוברים מנסתרים מנחי למד הא פא הפעל בשוא ועיין הפעל בחולם כמו בדניאל (דניאל ב׳) ענו כשדאי ובעו דניאל וחברוהי וכן (שמואל א׳ י״ג) ופלשתים חנו במכמש שרו וכן (שמות י״ג) ויחנו ושרו וכן ראוי לומר תנו רבנן פירוש למדו ומזה נקראו חכמי המשנה תנאים אשר הראשון מהם שמעון הצדיק והאחרון רבינו דקדוש ואחר כך התחילו האמוראים אשר הראשון מהם רבא והאחרונים רבינא ורב אשי שחברו התלמוד ונקראים אמוראים מלשון אמירה לפי שהיו אומרים מימרות ומצאתי בתרגום של פסוק (איוב ג׳) יחד אסירים שאננו (איוב שם) לא שמעו קול נוגש כחדא אסירי מדרשיא שליאו לא שמעו ינקי בי רבא קל אמוראה :

תנאי בדברי רז״ל (ילמדנו פ׳ בראשית) תנאי התנה הקב״ה עם בריותיו וכן (קדושין דף סא) כתנאי (במדבר ל״ב) בני גד ובני ראובן ענין תנאי הוא ידוע ואין צריך לבארו ובנו ממנו פעל אך בבנין הפעיל כגון שנים שהתנו ביניהם וכן המתנה עם חברו ויש מפרשים מלשון זה (הושע ה׳) אפרים התנו אהבים פירוש עשו תנאים עם אהבים :

תנוק בדברי רז״ל (ידים ד׳ י״ג וש״ת) תנוק בן יומו הוא לשון יונק והתיו נוספת על משקל תירוש והרבוי בלשון נקבות תנוקות וכן אמרו (ר״ה ד׳ י״ג) המינים והמוסרות כמו שבארתי בשרש מסר עיין שם :

תענית בדברי רז״ל הוא לשון ענוי שרשו ענה על משקל תכלית מן כלה ובעזרא (עזרא ט׳) קמתי מתעניתי ולא יבא רק

על

על הצום בלשון אשכנז ואשטן ובלעז דיזונר אבל ענוי נפל על כל צער :

תְּפִלִּין תמהתי מאוד כי בעל הערוך הביא תפלין בשרש תפל ואין שרשו אלא פלל והתיו נוספת כתיו תפלת ותהלה וענין תפלין מבואר בפוסקים ובלשון יחיד קראו תפלה באמרם תפלה של יד תפלה של ראש :

תַּקָּל כל לשון מכשול מתורגם בלשון תקלה כמו (ויקרא י"ט) לפני עור לא תתן מכשול תרגום לא תשים תקלא בלשון אשכנז שטרויכלונג ובלעז אינסאמפאר :

תַּקֵּן כל לשון הכנה ותקון הכתוב בכף מתורגם בלשון תקון בקוף כמו (ישעיה מ') מי תכן את רוח יי מאן דתקין וכן (תלים ט') כונן למשפט כסאו תקין לדינא כורסיה ולא נמצא לשון תקון בקוף בכל המקרא רק בקהלת ומתורגמין בפנים אחרים וכן שמשו בו רבותינו זכרונם לברכה כגון (ט"ם יש כאן) עזרא הקן כתובה לאשה וכן הרבה וכולם בבנין פעל הדגוש מתקן מתוקן לתקן עולם ותמהתי איך שאנו האשכנזים אומרים בתפלת מוסף דשבת תכנת שבת בכף והיה יותר נכון בקוף וכן הוא בנוסחאות סדורי שאר היהודים תקנת שבת :

תִּקּוּן סוֹפְרִים אמרו רז"ל שמונה עשרה מלות הם תקון סופרים והם נמנין על פי המסורת כגון (ראשית י"ח) ואברהם עודנו עומד לפני יי תקון סופרים הוא שהרי השם בא לעמוד לפני אברהם לומר לו זעקת סדום ולכן חשו הסופרים שמא יקראו האנשים כן וזה לא היה דרך כבוד כלפי השכינה לכן תקנו שהכל יתנו לב שיהיו קורין הפסוק כמו שהוא וזהו התקון שלהם אבל לא שהם שנו דבר מהתורה חס ושלום זהו מה שנראה לי בזה ומי שימצא טעם טוב מזה יבחרהו :

תָּקַע ענין תקיעת כף נמצא בשני אופנים האחד הכות כף אל כף לענין שמחה כמו (נחום ג') תקעו כף עליך בלשון אשכנז קלופפן ובלעז באטיר והשני לענין הכות האדם כפו אל כף חברו בערבון בלשון אשכנז גלובן ובלעז פרו מיטיר וכן פירש רש"י (תלים מ"ז) כל העמים תקעו כף הריעו וגומר התערבו יחד זה עם זה להריע ויותר נכון להיותו כמשמעו וכן תרגומו תקעו ידא בחדוה :

תִּרְגֵּם רבים חושבים כי לשון תרגום אינו נופל רק על לשון ארמי ואינו כן כי תרגום רוצה לומר פירוש וכן בעזרא (עזרא ג') וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם

ארמית

ארמית רוצה לומר ומפורש בלשון ארמי וכן כל המפרש לשון אחר בלשון אחר נקרא תורגמן או מתורגמן ובלשון עברי מליץ כמו (בראשית מ״ב) כי המליץ בינותם תרגום ארי מתורגמן ביניהון וכן (שמות ד׳) והוא יהיה לך לפה לתורגמן וכן כשאדם משמיע דבריו על יד אחר באותו לשון עצמו נקרא מתורגמן וכן אמרו רז״ל (פסחים ד׳ קי״ז) כל מזמור שנאמר בו משכיל על ידי מתורגמן אמרו וכן היה מנהג הדרשנים הקדמונים שאמרו דבריהם על ידי מתורגמן ובנו ממנו בנין פעל כגון אונקלוס תרגם או יונתן תרגם ובפסוק (אסתר ג) ישנו עם אחד בתרגום ירושלמי ומתרגמין בנביאיהון:

תַּרְנְגֹל תרנגול ותרנגולת ידועים ובפסוק (אסתר א׳) בימים ההם כשבת בתרגים ירושלמי תרנגלא דדהבא וכו׳ עד תרנגולין מקרקרין וכו׳ תרנגלא ברא וכן (איוב כ״ט) לשכוי בינה לתרנגל ברא ביונתא הוא תרנגול מדברי בלשון אשכנז אויא־ האן וכן (תלים נ׳ מס פ) וזיז שדי שני פעמים בתלים מתורגמין ותרנגול ברא וזה דבר חדוש:

תַּרְף בית התורפא פירושן בית עבודה זרה וקורין לו כן לשון גנאי (תלים מ״ד) לעג וקלס ממיקנותא ותורפתא וכן (נדה ד׳ כ״ו) יעיין בערוך) בית הורפא של האשה הוא כנוי לערותה וכן בלשון רומי קורין לערוה טורפטידו:

תְּרָף (יחזקאל מ״ז) ועלהו לתרופה התימה על הרד״ק שהביאו בשרש רוף ומי הבריחו שלא תהיה התיו שרשית על משקל בתולה רפואה וכן תרגם יונתן לאסותא וכן הערוך הביאו בשרש תרף:

תְּרָפִים (בראשית ל״א) ותגנוב רחל את התרפים תרגום אונקלוס צלמניא וכן תרגום יונתן (שמואל א׳ י״ט) התרפים של מיכל בת שאול והם צלמים המגידים עתידות וכן (הושע י״ג) ואין אפוד ותרפים אפודא ומחוי פירוש מגידים וכן אומר הפסוק (זכריה י׳) והתרפים דברו און ומצאתי שכך היו נעשין התרפים שוחטין אדם בכור ומולקין את ראשו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על ציץ זהב שם רוח טומאה ומניחין אותן תחת ראשו ונותנים אותו בקיר ומדליקין לפניו נרות ומשתחוים לפניו ולבן היה מדבר עמהם ובולי עיין בפרקי ר׳ אליעזר בפרק ל״ו:

תְּרַץ (תהלים כ״ט) טוב וישר יי תרגום טבא ותריץ יי וכן (שמות כ״ה) דברי צדיקים פתגמי תריצין (מלכים א׳ ט׳) בתום לבב וביושר בקשיטות לבא ובתריצותא ומזה קראו להתרת ספק תירוץ השואל הספק נקרא מקשן והמשיב נקרא תרצן:

תשש

תְשַׁשׁ (ראשית י"ד) וירדוף עד דן פירש רש"י שם תשש כחו לשון חלשות ושמשו בו בחסרון הכפל תש כחו כנקבה ולפי מדרש (במ"ר) רבותינו זכרונם לברכה מזה צור ילדך תשי והוא נגד הדקדוק:

תִשְׁבִּי אליהו התשבי מתושבי גלעד הנה חפשתי בכל פירושי המפרשים אשר ראיתי (עיין מ"ר פ' פנחס) ואין אחד מהם מפרש למה נקרא אליהו התשבי מתושבי גלעד ולמה לא היה נקרא אליהו הגלעדי כמו (שמואל ב' י"ז) ברזילי הגלעדי וכן (ירמיה כ"ט) ירמיה הענתותי (מיכה א') מיכה המורשתי ודומיהם רבים ואין גם אחד הנקרא מתושבי עיר פלוני ויונתן תרגם אליהו דמתושב מתותבי גלעד והרד"ק פירש שבראשונה ישב בעיר ששמה תושב ואחר כך ישב בגלעד אבל לא פירש למה נקרא מתשבי גלעד כדלעיל ואני אתן בזה טעם נכון בידוע שאחר מעשה פלגש בגבעה צוו ישראל להרוג את יושבי גלעד שנאמר (שופטים כ') ויצוו אותם לאמר לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד ואי אפשר שלא נמלטו מהם או שלא היו אנשים שלא נמצאו שם בפעם ההיא ולא נהרגו והנה אליהו היה אחד מהם אחר זמן שנתישבה העיר חזרו עם התושבים הראשונים שנמלטו והם נקראו תושבי גלעד ואם ישאל שואל מגיין לנו שאליהו היה שם בזמן ההוא התשובה בזה הלא רבותינו זכרונם לברכה אמרו (מ"ר פ' פנחס) כי פינחס הוא אליהו וידוע כי פינחס היה במעשה פלגש בגבעה שנאמר (שופטים כ') ופנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן היה עומד לפניו בימים ההם אם כן היה אליהו בזמן ההוא יהי רצון שכן יהיה עמנו בזמן הזה ויקוים בנו הפסוק (מלאכי ד') הנני אנכי שולח לכם את אליהו כה תפלת המחבר אליה · לפרט המחב"ר אלי"ה:

סליק תהלה לאל סיום הספר

וְהִנֵה בהשלמת שרש תשבי נשלם ספר התשבי ובאמת כי לא דבר רק הוא שבמקרה יצא השורש הזה אחרונה שהוא כולל מספר השרשים ויש הספר גם יחד ובאמת לא בעצם ובכונה היתה זאת אך הוכרחתי להפסיק כי לא מצאתי אחריו מאומה רק שם חודש תשרי וכבר פירשוהו חכמינו זכרונם לברכה (מ"ר פ' אמור) שנקרא כן לאמר תשרי ותמחל לנו חובינו ואני אין לי מה לחדש בו וכבר התנתי שלא אביא שורש שלא אחדש בו דבר מה והנה אני מפיל תחנתי לפני כל מי שמעיין בספר זה מבין עם תלמיד שגיאות מי יבין שאם ימצא בו איזה טעות ושגיאות

שישקלני

תשבי

שישקלני במאזני צדק כי זה פרי המהירות אשר מהרתי לבא הנה׃ כי בצאתי מביתי לא היה הספר נשלם ׃ ובאמת בהיותי בדרך הולך למעי (דברים י״ח) ארץ הרים וגבעות למטר השמים ולשלג אמר הוה ארץ עמדתי מרעיד עיינתי דברים בשכלי וכתבתים על לוח לבי ובבואי אל המלון פתחתי פי אמתחתי והוצאתי פנקסי ורשמתי בו את הדברים אשר נתן אלהים בלבי וגם פה לא עשיתי מאומה מפני העדר מציאות הספרים שהיו צריכים לי ועם כל זה ירעתי כי מעטים המה ובטלים במיעוטם ומ״מ הסכמית לעבור עליו שנים ואקבצם מכל המקומות אשר נפוצו שם ואכתבם על לוח ואקרא בשם כל שורש אשר ימצא שם למען ירוץ הקורא בם ׃

אלה הם דברי הספר · הנותן אמרי שפר ׃

דורש דבר הפן חדושים מעניני מקרא ופירו שים ׃
גם כן דברים מחכמינו · תלמוד ומשניות ומדר שים ׃
גם יש לשונות מלשון עמים המה לו יהיו מפור שים ׃
תהגה בתורתי ולמוד אותי תמלא כחלך בי בער שים .
מחכך לככיך לאור אשים כי אין בפי שקר ושבו שים ׃
מי יערוך אלי לבד אלהי המה בני אבי מהור שים ׃
תשעה אנחנו כן וכלנו אחים בני איש אחד מקוד שים ·
הוא אשכנזי שב וגם ישיש נודע בכל ערים ומגר שים ׃
ואני אשר כולה באחרונה בראש לחדש סוף לחד שים ׃
ופרע שכוחי ראש בלי ראש ראש פרשת בשמים ראש ושא רא שים ׃
כדפס בעיר איזנה בבית השר מאולש אבי דורשים כבין לח שים ׃
לכן שמעוני בני אל חי קולי אגיגם אך ראה אי שים ׃
אעשו ובאו גם בני נכר קרבת לשון קדש ודת דור שים ׃
איש עם לרור כספו באמתחתו וקנו ואל תהיו כמתיא שים ׃
בכן להבין תת היו נוכים תלמוד ופירושים וחדו שים ׃

תמו דברי השירה · והספר עד גמירא ׃ בעזרת האל הגדול והנורא ברוך אל עליון אשר נתן כח עבדו בן אמתו להחל ולכלות ספר הזה ׃

כל
נקם
טוב
:

443